

IRODALMI,

PAÄLÖÖ- FÖLÖD

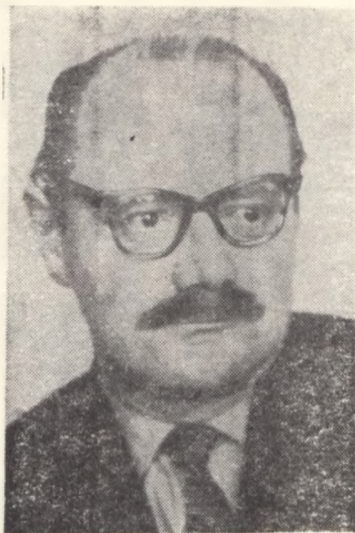
1967

2.

CSUKLY LÁSZLÓ

1925-ben született Szekesfehérvárott paraszti családból. Apja gróf Pappenheim Szigfrid Nógrád megyei birtokain volt cseléd. Középiskolai tanulmányait Szekesfehérváron és Aszódon végezte, majd a budapesti egyetemen magyar-történelem szakon tanári oklevelet szerzett. Különböző fővárosi iskolákban tanított, dolgozott a Munkaügyi Minisztériumban és a tanácsi apparátusban is. 1958 óta Mátraverebélyben tanít.

A felszabadulás előtt különböző ifjúsági lapokban szerepelt elbeszéléseivel. 1948-ban a Minisztertanács centenáris pályázatán „Pálffy Albert élete és munkássága” című tanulmányával elnyerte az irodalomtörténeti díjat és utána két évig a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjasaként kutató munkaközösségekben dolgozott.

Tanári kézikönyvként jelent meg „A bányaiipar története” című tanulmánya. 1964-ben pedig a Múzeumi Füzetek sorozatban Madách életét és munkásságát elemző tanulmánya. A hosszabb lélegzetű tanulmányok mellett több mint száz rövidebb méltatása, recenziója, kritikája jelent meg fővárosi és vidéki folyóiratokban és lapokban. A Palócföldnek alapító tagja, 1964-től 1967-ig felelős szerkesztője, jelenleg is a szerkesztőbizottság tagja. Aktív népművelő. Az irodalmi ismeretterjesztésben elért eredményeiért 1966-ban a „Szocialista Kultúráért” kitüntetésben részesült.

PALÖC- FÖLD

1967

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

TARTALOM

Várszegi György: Bányászsorsok	3
Papp Lajos: Képeim	16
Mocsár Gábor: Vihar a levelet...	19
Vihar Béla: Milliárd világ	23
Polgár István: Két messzi fecske	23
Erdős István: Birsalmabot emléke	24
Tamás István: Harsány	27
Jobbágy Károly: Író—olvasó találkozók	29
Paróczai Gergely: Dúdoló	30
Tóth Elemér: Halász	30
Gara János: Anyakirálynő	31
Vincze György: Az öreg ló	35
Jürgen Lüttich: Első emlék	38
Fordította: Szabó Károly	

ÉLETÜNK

Vonsik Gyula: A magyar munkásosztály tudati fejlődéséről	39
Molnár Pál: Üzemtörténetírásunk kérdései	47
Csukly László: Fába faragott élet	50
Erdős István: Üvegtervezők	52
Tóth Imre: A legszebb magyar név	56

HAGYOMÁNY

Molnár Pál: Adatok az 1940. évi bányász-sztrájk történetéhez	69
--	----

Csongrády Béla: A Baglyasaljai Képző- művészeti Szabadiskola történetéből	75
Somoskeőy István: Földalatti Bányászati Múzeum	81

KÖRKÉP

Gordos János: A filozófiai ismeret- terjesztésről	83
Csongrády Béla: Proletáriró, de nem „vas- baöltözött” (Arcképvázlat Baráth Lajosról)	86
Csukly László: A világszabadság katonája (Emlékezés Zalka Mátéra)	90
Danyi Gábor: Gáll István: Csapda	92
A III. Északmagyarországi Képzőművészeti Kiállítás	95

REPRODUKCIÓK:

Válogatás a III. Északmagyarországi Területi
Képzőművészeti Kiállítás anyagából. (A felvé-
teleket Kónya Kálmán készítette)

Fotó: Koppány György

A címoldalon: Lóránt János alkotása

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztályának lapja

Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csukly László, Czinke Ferenc, Erdős István,
Gordos János, Kerekes László

Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor

Kiadja: A Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Vida Edit

Szerkesztőség: Salgótarján, Megyei Könyvtár

Terjeszti a Magyar Posta

Egyes szám ára: 5,— Ft

BÁNYÁSZSORSOK

— Hogy hívnak, cimbora?

— Tipó Dániel.

Galbács, a főaknász kérdezte ezt tőle, akinek a reggeli beszálláskor gondjaira bízta a bányamester. Idősebb, nagydarab ember volt a főaknász, nehézkes szuszogással írta be nevét egy naplószerű könyvbe. Tipó akkor már három napot a külszíni szállításnál töltött, tanulta a csillék kezelését és reggelenként egy szemüveges fiatal mérnök biztonsági szabályokkal traktálta.

— Ez mire való? — kérdezte a mérnöktől, aki az oktatás megtörténtét minden alkalommal aláírásával igazoltatta.

— Előírás — vonta meg vállát a mérnök. — Ha teszem fel, maga figyelmetlen és valahol összenyomja a csille, én is bajba kerülhetnék.

— És ha aláírom azt a micsodát, akkor nem nyom össze a csille? — kötekedett Tipó.

— Egy frászt nem — csukta össze a naplót a szemüveges. — Csakhogy engem akkor már nem csuknak le a maga maflasága miatt, mert megkapta az oktatást.

Tipót ilyenképpen felfegyverezve elméleti tudással, tegnap közölte vele, hogy az óvórendszabályok értelmében a következő három oktatási napot bányajáráson kell töltenie: reggel jelentkezzen a bányamesternél, aki beosztja valamelyik körletbe Tipót, aki a külszíni szállításba játszi könnyedséggel beletanult, s első perctől vigyan tologatta a csilléket, a bánya említésére a rossz érzések ismét elövtették. Három napja figyelte a ki-beszállás forgalmát az aknán, bámészan nézte a víg lökdösődést, amint az emberek özönlöttek kifelé a kasokból és rohantak leadni a lámpájukat. Csodálkozott a beszállási rend sajtóságos szabályain is: a bányászok az akna előtt érkezési sorrendben rakták lámpáikat a földre és az akna főcsatlósa aszerint engedte kasba lépni őket. Akkor még olyan távolinak és hihetetlennek tűnt, hogy az ő lámpája is ott fog sorakozni a többi között. Most, hogy a nap elérkezett, kényelmetlenül toporgott az új gumicsizmában s a fényes bőrsisak is nyomta a fejét. Jó lett volna még húzni valamivel az időt. Elképzelte, hogy hirtelen táviratot kap és elutazhat innen. De aznap a főaknászok is korábban készültek leszállni, mert hóvégi munkátvétele napja volt. Tipó főnöke sem ceremóniázott sokat új emberével. Röviden, szakszerű, száraz mondatokkal magyarázta meg az önmentő készülék használatát és rádörrent Tipóra, hogy szedje a lábát, vételezzen fel lámpát, készüléket és az aknánál várjon rá. Tipó vigasza mindössze annyi volt, hogy a lámpakamrában rámosolygott egy kékköpenyes lány, mert a készülék hevederébe olyan ügyefogyott módon igyekezett bebújni, hogy nézni is rossz volt.

Részlet a szerző készülő regényéből.

— Maga még nem volt bányász életében! — nevetett a nő s ami Tipónak feltűnt, formás, de szokatlanul erős két melle volt. Míg a tolóablakon kinyúlva segített Daninak bebújni a hevederbe, egy pillanatig súrolta a nyakát telt és síma karjával, melyen a köpeny ujja fel volt túrve. Tipó enyhe bizsergést érzett.

— Ha tudtam volna, hogy maga itt van, már régen bányász lennék! — mondta és eszébe villant, hogy milyen komikus figura lehet most, azzal a tökhéjjal a fején.

— Milyen jó, hogy hamarabb nem tudta! — mosolygott tovább a nő és behúzta az ablakon a kezét.

A lámpa nehéz volt és ez megcsappantotta Tipó feljavuló kedélyét. A beszálló aknánál utolérte a főaknász és vastag, keménytáblás füzetet, meg egy lapos bőrtokot nyomott a kezébe. Tipó a súlyából érezte, hogy acél mérőszalag van a tokban és amikor Galbács fújtatva visszatért a csatlós bódéjából, természetes mozdulattal nyújtotta feléje:

— Tessék.

— Azt te hozod cimbora — mondta közönyösen Galbács és rávizslatott Tipó arcára: — Cigarettd, gyufát kiraktál a zsebből? Nem üres locsogás ám, amit az oktatásnál mondtak! Azt betartsd, mert velem gyülik meg a bajod! Értjük egymást?

Tipó bólintott s megállapította, hogy barátságosabb emberrel is összehozhatta volna a sorsa. Az első kifejezetten rossz érzés a kasban tört rá, induláskor. Amint a védőrács lecsapódott mögöttük és a felvonó siklani kezdett mind gyorsabban, mintha a szilárd talajt érezte volna kicsúszni a talpa alól: füle bedugult és ijedten keresett valamit, amiben megkapaszkodhat. Szerencsére ebből a főaknász semmit sem vett észre, mert háttal állva, a kas vezető gerendáira világított sugárzós lámpájával. A háromszázharminc méter mélységet másfél perc körül tették meg, de Tipó számára örökkévalóságnak tűnt ez az idő. Úgy érezte, amikor kikecmergett a kasból, hogy valami végzetes, jóvátehetetlen félreértés áldozata, hogy olyan sodrásba került, melyben kapálózni is hiábavaló; az örvény most már úgyvis oda sodorja, ahová akarja.

— No, tiszta a gatyád? — fordult mentében vissza Galbács. — Jó kis madzag ez hé. Két hónapja sincs, hogy cseréltük.

Így mondta a szállítókötélre: „madzag” s Tipó ezt furcsának találta. A feje még kóválygott a szokatlan utazástól s ahogy elhagyták az aknarakodó körnvékét, szeme sehogyan se akarta megszokni a bányáslámpa világosságát. Persze, mehettek volna a villannyal kivilágított fővonalon, de a főaknász a légvágatok állapotát is látni akarta: irdatlan gumicsizmaival méteresekeket lépett a neki ismerős terepen, a fállábszárig érő tocsogókat húnnyott szemmel is kikerülte, míg Tipó lihegve, le-lemaradozva hol bokáig süppedt a sárba, hol fejét beverve egy alacsonyabb ácsolatba, förtett utána. Egyik kezét az ötkilós lámpa húzta, másik kezében a füzet és az acél mérőszalag alkalmatlankodott, oldalát minden lépésnél ütemesen verte az önmentőkészülék.

— Ha még öt perccig így megy, itthagynom ezt a marhát — gondolta elkeseredetten, míg egy alattomos gödörnél majd elharapta a nyelvét.

A főaknász, mintha eltalálta volna a gondolatát, egy kanyarban bevárta és elmagyarázta neki a légvágatok jelentőségét.

— Ez itt a nyugati fővonal légvágata — mutatott magá elé. — Érzed a meleg levegő húzását? A fővonalon áramlik befelé a friss léghuzam — ott dideregnél is ebben a vékony kabátodban —, emitt meg távozik az elhasznált levegő. Ha ez a keringés meg-

szűnne, olyan lenne öcsém, mintha egyszerre befognák a szádat és az orrodát: ebből megértheted, hogy a légajtó mindig szentség legyen előtted, ezt magad után mindig betedd, mert a légajtó rendeltetése, hogy állandóan csukva legyen.

A légvágat egyik szakaszán fenntartók ácsoltak, ott megálltak egy kicsit. Tipó örült, hogy jut ideje kirázni a gumicsizmájába került széndarabokat. Am a behemót ember két mondattal leteremtette a fenntartókat, s máris indulást vezényelt.

Tipó látta a főaknász háta mögött az indulatos összepillantásokat. „Ez egy vad-disznó” — állapította meg magában — „istenemre, ez még Szalontainál is nagyobb vaddisznó!” Homlokáról már verejtékpatakok kezdtek folydogálni az amúgyis meleg légvágatban, ám Galbács nehéz szuszogásával, de egyenletes és óriás lépteivel kitar-tóan gázolt előtte, emelkedőn fölfelé, lejtőn lefelé, ha kellett térdelve vagy hason, mint valami páráló hátú őskori szörnyeteg. És ez így ment órákon keresztül. Eresz-kéket és siklókat másztak meg, zeg-zugos légvágatokon hasaltak végig és Tipónak már ködkarikák táncoltak a szeme előtt. Szokatlanul nehéznek, fojtónak találta a levegőt, nyelve szájpaddlásához tapadt a szomjúságtól, térdeit olyannak érezte, mintha tüzes paraszak sütogetnék.

Az első munkahelyen, ahová betértek, nekitámaszkodott egy ácsolatnak és kabátja ujjával törölgette a homlokát. A vágat elején csőventillátor zúgott fűlsértő lármával. A vágatvégen hajladozó emberi alakok sziluettjét a főtefára akasztott lámpák fénye innen távolról csak sejteni engedte. Mindez misztikusnak hatott és Tipó enyhén megborzongott. Néhány métert haladtak előre, amikor Galbács sugárzó lámpájának vakító csápjá idegesen végigtapogatta a vágatvéget és akkor megpillantotta a szénfalat. A trapézalakú vágat egyszerre mintha sötétségbe torkollott volna, de ez a sötétség komoran és hűvösen csillogott. lenyűgöző és meghökkenítő méltósággal. Tipónak fogalma sem volt arról, hogy az évezredeknek miféle törvé-nyeivel áll. szemben; a szén keletkezéséről csak homályos elképzelései voltak, de akkor, abban a 250×250-es elővájási vágatszelvényben mintha egy parányit meg-legyintette volna ennek a munkának a nagyszerűsége. Mintha megérezte volna, hogy a szén a bányászok számára egy sajtós, de misztifikáció nélküli világ fundamentuma: éltető közeg, akár a levegő; valami gyűlöletes-gvönyörű, folytonos küzdelem — de ez az emberformáló küzdelem valahol észrevétlenül átléngve művészetié, a szakma művészetivé. Csak homályosan és megfogalmazatlanul sejtett meg valamit mind-ezekből. Moreven hámulta a szénfalat aztán öntudatlanul ment a vágatvégig, meg-tapogatta, diónyi darabkákat tördelt le belőle, majd az egészet tenyerében össze-morzsolta, nézegette és örült neki.

—Hé! — ordította a fülébe valaki. — Ne hámulj ott, rossz a tető! — dühösen integető kezet látott maga előtt, mely az ácsolatlan főtére mutogatott, majd meg-fogta a gallériát és egyszerűen kipenderítette onnan. Tipó ijedten hátrált, azt hitte, hogy a másik pillanatban mázsányi tömbök szakadnak le óriási robajjal. Ehelyett csend lett hirtelen: valaki kikapcsolta a ventillátort és a hadonászó kéz most már ba-rátságosan ütötte mellbe.

— Új ürge vagy? Ahol nincs jó tető a fejed fölött, oda sohase állj! — Nyurga, nya-kig láb termetű fickó mondta ezeket, lapátszerű tenyerével még Tipó borsisakjára is rásuhintott egyet. Dani mosolygott, feszélyezte újonc mivolta, pedig a fura barát-kozást jó lett volna viszonzni. De fülében darázsként zümmögött, amit a lapát-tenyerű az ácsolatról mondott neki s attól a perctől kezdve aggodalmasan figyelte feje fölött a tető. Lépten nyomon új és számára érthetetlen jelenségek kötődtek le.

Szeretett volna kérdezősködni a főaknásztól, de az annyiba se vette, mint egy szünyog döngését: a munkahelyeken intett, hogy adja oda a mérőszalagot és ha a mérési adatok bejegyzésénél nem jól világított neki, összeszaladt két busa szemöldöke. Az egyik munkahelyen szétlökte az ácsolatot és két meglett korú bányásznak megmondta, hogy mit csináljanak a vájárbizonyítványukkal.

— Ide állj! — mordult Tipóra és egy teli csille mellé parancsolta őt. — Világíts abba a csillébe! Mondd meg, hogy mi van benne!

Dani belevilágított a csillébe: szenes csillének látszott, de jókora meddődarabokat is megpillantott benne.

— Nem tudom — felelte zavarodottan.

— Na látod! — mondta diadalmasan Galbács. — Nem tudod! Látod, harmincöt éve rohadok idelelni, aztán én se tudom. Így termel egy szocialista brigád! — mutatta a csapatvezetőre. — Monója Kabók, nem szégyelli magát? Van bőr a pofájukon felvenni a fizetést? A gyűléseken pampogni, azt nagyon jól értik, meg odaállni az újságíró fotomasinájá elé. Ha maga a gyalázatos kapitalista rendszerben ennyi meddőt tett volna egy csillébe, abból tudja mi lett volna? Fenékberúgás, barátom. Van maguknak istenük ezt a prima kalóriájú szenet moslékká tenni azzal a lejárával?

Groteszk látványt nyújtott, ahogy ott a fordítólemezen lámpájával hadonászott, hatalmas gumicsizmáival taszigálta a csillét. Később váratlanul lecsendesedett és egy osztóval feljebb a másik munkahely szerszámosládájára leülve, sokáig, összehúzott szemekkel figyelte a csillék fordítását. A teli oldali sín pár a fordítólemez előtt láthatóan lesüllyedt talpfástól vagy félaraszniira, a csillék nagyot zökkentek, mi-csiziót, ügyesen manőverezte ki a zökkenőt, ennek ellenére majd minden második csille leesett a sín párról. Tipó egy négykerékre leesett csille emelésénél segíteni akart, de Galbács a kabátjánál fogva visszahúzta.

— Na, mi az, fiú, nem megy? — kérdezte az erőlködő csilléstől.

— Fene, aki megeszi. Mindig leesik ezen a rohadt lemezen.

— Akkor csak dögölj meg — mondta nyugodt hangon Galbács. — Dögölj meg, édes fiam, kapj sérvet az erőlködéstől, meg derékrándulást. Meg gatyázd el az idődet a hó-rukkolással. Ezt a csillét egyedül fel nem teszed, abban biztos lehetsz. Bemegy a munkahelyre a cimboráidért, s mire feltették, hármótoknak legalább tíz perces kiesésébe kerül. Ez félóra összesen. De még tíz csilléd le fog potyogni műszak végéig, a nyakam rá. Nem számítva, amit eddig kínlódtál. Vagyis ezzel megy el a fél műszakod, e csak csináld, ha ebben látod a passziódat, világért se dobiátok szét a sít, mert akkor esetleg egy órahossza alatt megjavíthatnátok. De amikor nektek ez a marhaság annyira kedvetekre való!

Amikor újból betértek a légvágatba, ennyit tett hozzá magyarázatképpen, de lehet, hogy csupán önmagának:

— Szamar ember! Beszélhetsz neki, ha a tüdőd köpöd ki, akkor is megy a saját feje után. Félórába se kerülne talán rendbehozni azt a nyavalyás vasutat, de inkább dögöldik vele, sajnálja az idejét rá. No igen, félóra az neki legalább négy-öt csille kiesést jelent. Csak arra nem gondol, hogy a karambolla meg a csille-emeléssel duplán ráfizet. Ha büntetni próbálsz és lehordod magyarád, akkor goromba és ember-telen fráter vagy, tróger fasiszta. Orrodhoz dögölsz, hogy nem a múlt rendszerben vagyunk! Ha teszel az egészre és hagyod szabadon burjánozni a dolgokat, a fejedre

olvassák, hogy elnéző vagy, trehány és keresed az olcsó népszerűséget. Ha végigmegy a bányán, nyikhaj taknyosok vigyorognak rád, mintha csak a haverjuk lennél és papírt dugnak az orrod alá, hogy edzésük lesz délután, ki akarnak szállni a déli kasszal. Elkap a műhely előtt a KISz titkár, hogy a színjátszó csoport tagjait járasd állandóan dél-élfőrtre, mert nem tudnak résztvenni a próbán. Futballozzanak, kornyikáljanak munka után! A bányánk napi terve száznegyven vagon szén, ebből hatvankettő az én körletemé. Van hozzá kétszázharmincnyolc emberem, ezekből ötvenhat fenntartó, negyvennyolc szállító és tizenkét csellengő szakiparos. A szállítók közül tiznél több a rokkant vājár, aki elvárja, hogy könnyebb helyre osszam. És akkor tessék, hozd ki a hatvankét vagon szenedet, amellet termeltesz biztonságosan és foglalkozz szocialista módon az emberekkel!

Tipó szótlánul hallgatta Galbács zsörtölődését. Ahhoz nem volt bátorsága, hogy közbeszóljon. De mindaz, ami megragadt benne, csak erősítette korábbi benyomásait, hogy itt legkevésbé sem lehet fenékgig tejfől az élet. Szinte örült, amikor az egyik frontfejtés gyűjtővágatában Galbács ezt mondta neki:

— No, koma, ülj le és várj itt rám. A front most van omlasztás után. csak a kaparóteknőkben lehet végigkúszni. Jobb, ha itt maradsz, nem akarom veled első napon megutáltatni a bányát.

Tipó visszament a gumiszalag ledobófej mellé, keresett magának egy deszkadarabot, ráült és nézegette a csillettöltést. A szalag csak vékonyan adta a szenet, mert a front hosszabbik szárnya állt a főaknász miatt. A csillettöltőknek így idejük jutott szóba elegyedni vele.

— Most vagy először idelent? — kérdezte tőle egy pirosképű, műanyagsisakos fiatalember. — Vigyázz, a lábad ne tedd a sínre, mert rámegy a csille.

Dani mosolygott, hogy a fickó ennvire törődik vele. Esze ágában se volt lábát a sínen hagyni. A hosszú évek, melyeket az építőiparban eltöltött, megtanították, hogy vigyázzon magára. A csillettöltők — foghíjas, jó negyvenes cigány volt a másik — szabályos, beldegzett mozdulatokkal lökdösték a csilléket a szalag alá. A pirosképű időnként egy kapához hasonló vastárggyal a csillébe nvült, elegyengette a szenet. Aztán csattanás: a következő üressel a megtelt csillét kilökték a szalag alól és az döccenve ütődött a többihez. Unalmas, egyhangú munkának látszott. A foghíjas minden megtelt csille után arrébb szúrta a fapálcikát egy kilvuggatott deszkalapon. Hamarosan egy rövid tutuló jelzés érkezett, mire a szállítószalag leállt. A pirosarcú leült Dani mellé, a cigány kissé távolabbra. Az egyik ácsolaton ott lógott a kabátja: benyúlt a zsebébe és, ennivalót szedett elő.

— Maga hová valósi elvtárs? — kérdezte, csörögve az újságpapírral.

— Én? — Tipó megvonta a vállát. — Szegedi, pesti. Ahogy tetszik.

— Aztán ide jöttél? — csodálkozott rá a műanyagsisakos. — **Pestről?** Ha én egyszer ott melózhathnék!

— A robot ott is csak robott — harapott kenyerébe a cigány.

— De a nők! — a fiú letette a síkskját és beletúrt szőke bozontjába. — Azok a klassz spinkók csak úgy rajzanak az utcán. Egy kis picis-pacsi valamelyik presszóban, aztán zuhannak, mint a zsák.

— Űhüm — bólogatott teleszájjal amaz. — Kiváltképp ha bemutatkozol: Pál Zsiga segédvājár vagyok palócországból. Kisasszony, a körmöm azért olyan koszos, mert bányász gádzsó vagyok. Biztos, hogy minden nájlonbugyi lehullna előtted.

— Te ehhez tök vagy, Puporka — legyintett vígan a szőkehajú. — A lóvé a fontos.

— Mit lehet keresni ezzel a melóval? — szólít közbe Dani.

— Mit? — a segédvájár hanyattfeküdt és orrára billentette a sisakját — Mostanában leprát, mert állandóan víz csurog a nyakunkba. Meg a szén is vékonyodik, néhol alig kilencven centis. Amúgy kettő és felet, kettő-nyolcat.

— Itt kinn a csilletöltésnél?

— Frászt, mi nem uraságiak vagyunk.

— Az mit jelent?

— Az urasági? Az, hogy ha a nyelved lóg a melótól, akkor is egyforma a kereseted, mert időbéres vagy. Mi frontosok vagyunk, nem a szállításhoz tartozunk. A csilletöltő ugyanazt keresi, mint odabent a többi.

— Idekint mégis könnyebb lehet.

Pál Zsiga ujjával dobolt a sisakján. Tényleg förtelmes körmei voltak.

— Hát mit gondolsz, mi állandóan itt üdülünk? A létszámot a frontmester osztja el, aztán oda mégy, ahová küldenek.

Tipó töprengett czen.

— Nehéz a munka odabent?

— Annak biztosan könnyebb, aki a Balatonnál lébecol. Az acéltámok nyolcvan kilósak. Ha derékonkapod, elmegy a kedved a tviszteléstől. Csakhogy ezzel nem táncolsz pajtás, hanem hurcolod sárban, vízben, alacsonyban. Nehéz barátság ez, pedig ha hiszed, ha nem, azoknál a kurva nehéz vasaknál nincs jobb barátod a világon. Ott, ahol a fenyőláb már régen ripityára tört volna, ez meg sem moccan, tartja a hegyet a fejed fölött.

— Simon Bertinek is tartotta?

— Nyugodt lehet, elvtárs, neki is tartotta volna. — Puporka mondta ezt, összehajtogatva az útságpapírt. Dani hihetetlennek találta, hogy ez a cingár semmi-ember elbírjon egy nyolcvan kilós támot. — Csakhogy ugye — folytatta —, mint a bánvában mindennek az ácsolásnak is szabálva van . . . S ha azt be nem tartják . . . Nézze, elvtárs — és kezébe vett egy fadarabot —, ez itt a tám. Most ráteszem ezt a másik fát, mondiuk ez az acélsüveg. Innen felülről kapja nyomást. A tám meg a süveg nem enged, ha mindiárt durrog meg szikrázik, akkor sem enged. De enged a vizes, sáros talp, hisz úgy fel van ázva mint a bagó. No, ugye, akkor mi van? A tám szépen süllvedni kezd, így, ahogy mutatom, eminnen kap egy löketet és a hegy az ember nyakában van. Mert ugye törvényt van mindennek.

— Ne magyarázz annyit — szólít rá a segédvájár. — Ott vannak a kulacsok, töltsd meg a lajtnál, amíg állunk.

Puporka vállat vont, a vágat oldalából felvett két kulacsot és elment velük.

— Persze amit a csávó elmondott, abból nem sokat értesz — fordult Tipó felé a fiú. — Itt a lényeg azon van, hogy az üzemvezetőség elrendelte a papucs használatát a támok alá. Vagyis a támot közvetlenül a sáros talpra beépíteni tilos, papucsot kell tenni alája. Bertiek ezt elmulasztották.

Tipó nem sokat értett ebből, de bölintott.

— Ez a cigány is vájár? — kérdezte.

— Fenét — legyintett Pál Zsiga —, csapatcsillás. Úgy fog ez nyugdíjba menni, ha addig el nem viszi a baj. Aki írni-olvasni nem tud, azt nem engedik vájártanfolyamra.

— Analfabéta?

— A cigányok közül majdnem mindegyik az. Van az üzemnél belőlük vagy fél-száz. Hogy irtotta volna ki Hitler a fajtájukat.

— Miért haragszol úgy rájuk?

Pál Zsiga ásított.

— Mert romák, Lusták, meg nagyszájúak. A demokrácia meghozta nekik a jó vi-lágot, de nefélj, a szénfálnál nem törekednek úgy az egyenlőségért.

— Mégis, azért akadhat köztük . . .

— Persze, hogy akad. Amikor csörög a húszfokos fagyodakint, úgy dolgozik, mint a parancsolat. Legszívesebben ki se menne a bányából. De ha felsüt a nap, egy-szeriben megbokrosodik. Ennek a bolondnak is ürgézés miatt csúszott be tavaly nyáron három hiányzója. Mondtam neki húséppénz fizetésnél: roma, jó-e az ürge-hús? Azt mondja: jaj. Siga, állt volna a görcs belém, amikor nem hallgattam rád! Meg átkozódott, hogy az üzemvezetőség annak símitja el a hiányzóját, akinek akarja, de a cigánynak soha.

— Lehet ebben valami igaz is.

— Lehet — vonta meg a vállát a fiú. — De ha már egyszér cigány, akkor fogja be a száját, ne hánykolódjon.

Tipó megdörzsölte a homlokát.

— Nálunk az építkezésnél dolgozott néhány belőlük. De melóztak rendesen, meg a szálláson se volt velük több baj, mint mással. Ő köztük is sokféle akad, hiszen mi sem vagyunk egyformák.

Puporka jött vissza, csöröggetve a kulacsokat. Letette a vizet és úgy ült le, mint az előbb: kicsit távolabbra fölük.

— Volt még a lajiban? — kérdezte Pál.

— Akadt. Az éjszakás küldhette le, mert még jó hideg.

— Akkor meg vágódj ide velem ne vakarózz.

A cigány lomha mozdulattal fölállt és odahozta a kulacsot.

Pál Zsiga lecsavarta a tetejét és Dani felé intett.

— Iszol?

— Hát ami az illeti. . . .

— No nesze. Nem ittál bele? — vizsgálódott Puporkára.

— Ugyan már, most mért izélsz?

— Csak azért mondom. Nem állhatom a kulacsomon a cigányszagot.

— Látja? — fordult Dani felé szégyenlős mosollyal a csillés — Mindig így izél velem. Mindig macerál.

Tipó nagy kortyokkal ivott. Szája két oldalán lecsurgott a víz az ingére, de most az a hűvösség végtelenül jól esett neki. Végül levette szájáról a kulacsot, egy keve-set kilötyöntett belőle és a segédvájárnak nyújtotta.

— Maradt még benne — mondta, egy csöppet restekedve.

— Idd csak, pajtás! Igyál, amennyi kell Puporka majd haz még.

— Hozok — erősítette a cigány. — Ha szomjas az . . . elvtárs.

— Daninak hívnak — Tipó lekezelt mindkettőjükkel. — Tipó Dániel a légierők-től. — Ez utóbbit tréfás hangsúllyal mondta, mindhárman elmosolyodtak rajta. — Köszönöm pajtás a vizet! — s hogy a csillésre nézett, láthatták, hogy a köszönet neki szólt, aki a vizet hozta, nem a kulacs gazdájának.

— Szívesen, ha használt! — a foghíjas száj hálás mosolyra húzódott. — Idebent nagy a melegség annak, aki nem szokta és ugye olyankor a víz minden csöppje aranyat ér . . .

A segédvájár csak néhány kortyot ivott, a maradékot ráöntötte a cigányra: — Igyál te is, te feketelelkű!

Puporka félre akart ugrani, hogy a víz ne érje, de gumicsizfájája megcsúszott a sínen, elzuhant és bőrkobakja elgurult.

— Ne te ne! — röhögött Pál Zsiga és bal belsővel, mint ahogy futballmeccseken látni, a vízlevezető csorgába passzolta a sapkát. — Figyeled, hogy fél a víztől a cigány?

— A víz nem arra való, hogy pocstétát csináljanak belőle — Puporka csendesen mondta ezt és nadrágjába törölgette a sisakját.

— No nézd csak, nem is tudtam! — a segédvájár nekitámaszkodott egy ácsolatnak és összehúzott szemével Dani felé intett, mint aki társat keres egy jó tréfához. Így, az ácsolat mellett felegyenesedve, legalább fél fejjel magasabbnak látszott mindkettőjüknél. Telt pirosbarna képén önelégült mosoly terpeszkedett. — Tudod, mit össze tud zabálni ez a káka bendőjével? Puporka! — és nyerssé vált a hangja — Mennyi a szilvásgombóc rekord?

— Hatvan — felelte kelletlenül a csillés.

— Bableves?

— Hát . . . Nyolc liter. Akörül.

Nem nézett egyikükre sem: fejevédő sisakjából rázogatta a sarat s ahogy a csorga mellett guggolt, középen kiritkult fekete szőghaja szárnyként lefegett a fülére. Pál Zsiga remekül érezte magát. Széles hátát hanyagul az akácgerendának vetve, úgy tűnt, mintha kocsmában ülne, ahol most mindenki az ő kedvére iszik. S az ő szám-lájára.

— Puporka — mondta csendesen —, most azt meséld el, hogy Emerka mért szőköt meg tőled karácsonykor.

— Á — a csillés szégyenkezve ingatta a fejét. — Majd másszor. Nem ide való történet. Látja? — mondta Daninak — Mindig így ízél velem.

— Most! A barátom hallani akarja.

Tipó idegenül pillantott a legényre. Már barátok lennének? Nem tudta volna megmondani, miért, de egyszerre nem kívánta Pál Zsiga barátságát.

— A főaknász . . . — mondta kitérően. — Ha visszajön és itt üldögélünk . . . Nem lesz baj belőle?

A segédvájár megrándította a vállát.

— Nyugi! Majd nekilátunk mindjárt. A szalag alól fellanátoljuk a szénport. Csak előbb Puporka elmeséli, hogy mért szőköt meg tőle az asszony. Marha jó történet, meg fogsz dögleni rajta. Na, mondd csak, Puporka!

— Á — és a csillés kedveszegetten lógatta a fejét. — Nem lehet. Mindjárt indul a szalag, addig elmennék a dolgomra.

— Sehová se mégy! — és a cigány előtt keresztbevetette az egyik lábát, mert az csakugyan indulni akart. — Ez a fekete bivaly — és Tipó felé fordulva, a kirobbanó nevetéstől elfulladtan erőlködött, de nyerítő jókedve minduntalan félbeszakította; erős karjaival hadonászva csépelte a levegőt —, ez a fekete . . . Egy éjszaka . . . nyolcszor . . . képes. Nyolcszor! Ez egy állat, ilyet te még nem láttál. Kezelj le vele még egyszer, éljen az egyenlőség!

— Mindig így ízél — magyarázta Puporka és abban a pillanatban szomorúnak látszott. — Mindig ezt csinálja.

— Ezek csak zabálni tudnak — folytatta Pál, legyűrve a nevetését. — Zabálni, meg gyereket csinálni nyakló nélkül. Ez a feketelelkű azt se bánná, ha döghúsból állna a világ. Sikta vége felé, ha az órát kérdezi, tudom, hogy utána ez következik: „Siga, nem maradt egy kis síros kenyered?” Éhes vagy-e, cigány? — kiáltott Puporkára.

— Tudja a fene — tekergette nyakát a csillés. — Én akkor is ennék, ha nem vagyok éhes.

— Ennél-e sós szalonnát?

— Sós szalonnát? — Kérdezte Puporka óvatos ravaszsggal. — Az jó. Az nagyon jó.

Pál Zsiga a jelződuda mellé akasztott bőrtáskájához lépett és kibontotta. Féltenyérnél szélesebb szalonnadarabot hajított a csillés felé.

— Nesze, rongyos!

Puporka kutyaszerű mozdulattal, még a levegőben elkapta és rámosolygott.

— Tényleg sós szalonna. Elteszem: jó lesz későbbre.

— Hohó! — a legény közelebb ment hozzá. — Most eszed meg Kenyér nélkül; érted? Ahogy máskor is csináltad. Figyeld meg! — rikkantotta Daninak — Az abszin szalonnát eszik kenyér nélkül. Nem csalás, nem ámtítás!

Tipó érezte, hogy jó arcot kellene vágni a tréfához, de valami különös, fásult kedvetlenség vett erőt rajta. Pál Zsiga zsebretett kezekkel újra nekitámasztotta a hátát az ácsolatnak és arcára kiült a várakozás gyönyörűsége.

— Egyél, cigány — biztatta Puporkát. Szabályos, hamvas-piros lányarca volt Pálnak, gyerekkes kék szemekkel. De azok a kék szemek . . . Tipó ellenállhatatlanul arra gondolt, hogy valahol már találkozott ehhez hasonló tekintettel; a sisak alól hetykén kunkorodó szőke haj is ismerős volt neki.

A csillés leült a sínre és nyugodt, tempós mozdulatokkal bekebelezte a szalonnát.

— Egy kicsit sós volt — jelentette ki közömbösen —, kenyérral jobb lett volna.

Pál Zsiga röhögött.

Rá se bagózz, legalább vedelhetsz utána! — odébbment és a vágat oldalában megkereste a csillés kulacsát. Régimódi, másfél literes pléhkulacs volt, fadugóval bedugaszolva. A nyakára kötött lövésdrótnál fogva hozta oda, messzire eltartva magától.

— Igyál!

Puporka meghúzta, majd újra bedugaszolta a kulacsot.

— Nem így! — csattant fel a segédvájár hangja — Mintha a kocsmában lennél! Fenéig! Most a gádzsók egészségére iszol.

— Majd később — védekezett a csillés. — Istenbizonv, nem vagyok szomjas. Az előbb a lajtnál bevettem egygel . . . Majd szétpukkad a hasam.

— Megiszod! — Pál fenyegetően emelte meg az öklét és lágy vonásaira valami érthetetlen vadság telepedett. — Mert ha nem . . . Tudod a többit.

Puporka gyámoltalanul pillantott előbb Tipóra, aztán a kulacsra, mintha segítséget kérne. Aztán sóhajtott és lassú, hosszú kortyokkal lenyelte a kulacs tartalmát.

— Gilt — bölintott a segédvájár. — Most már ettél is, ittál is. Elvégezheted a dolgodat.

— Ez már nem jó volt — rázta a fejét Puporka. Majd szélpukkadok — és hasára szoritva a kezét, előre lépett.

Pál Zsiga az ingénél fogva visszahúzta.

— Ne siess, cigány. Én úgy gondoltam, hogy itt végzed el a dolgod. Úri módon, elegánsan. Mintha szanatóriumban feküdnél. A kulacsodba. Értesz engem?

A csillés előbb elvigyorodott, aztán nyugtalan tekintettel hátrált két-három lépést.

— Azt nem — mondta. — A tiedbe, gádzsó. Abba szivesen.

A segédvájár egy szökelléssel mellette termett és hátra savarta az egyik karját.

— Azt mondtam, hogy belevizelsz a kulacsodba, te rohadt cigány.

— Nem — mondta a csillés és igyekezett kiszabadítani a karját. — Még ha gádzsó vagy, akkor se.

— Nem? — és Pál Zsiga szorított a fogáson. — Nem?

— Hagyd! — Tipó háborgó gyomorral nézte a jelenetet és hirtelen megfogta a segédvájár karját: — Ne bánts! Hiszen sokkal erősebb vagy nála.

— No jó. — Pál Zsiga fújtatott és hirtelen elengedte Puporkát. Belenyúlt a nadrágzsebébe, hosszú csontvelű bicskát vett ki onnan és szétnyitotta. A kés pengéje villant, ahogy Puporka lábához dobta.

— Nesze cigány. Hogy egyenlőek legyünk! Ha ügyes vagy, leszúrhatsz, ha nem: belevizelsz a kulacsodba.

Megvárta, amíg a csillés felveszi a kést, aztán hirtelen támadt rá. Egyetlen rugaskodással, hogy mindketten a hepe-hupás, sáros-szénporos talpra kerültek. Tipó közéjük akart lépni, de amazok lendülete őt is elsodorta: a sín mellé esett és egy csille oldalába verte a fejét. A két emberi alak összegabalyodva fetrengett előtte, zuhanásuk nyomán feltete gomolyként csapott fel a szénpor.

— Szúrjál cigány! — hörögte furesa, torz hangon a segédvájár. — Most gádzsóba szúrhatsz!

Nem tudni, hogyan — Tipó még később visszagondolva sem tudott volna számot adni róla, mint történhetett —. Puporka egy villámgyors, kígyózó mozdulattal kicsúszott Pál Zsiga öleléséből és magasra rántott jobbában felvillant valami.

— Megálljatok, állatok! — Tipó felugrott és teljes ereijéből a csillés kezébe rúgott. A gumicsizma ütése tompán, nevetségesen puffant a vágatban s a hegyes szerszám a cigány kezéből egyenesen a villany alá repült, a legutolsó csille tetejére. Tipó odaugrott és felkapta. Az a fenyődarab volt, amivel Puporka az acéltám működését magyarázta: hitvány forgács, alig arasznyi lécdarab.

Pál Zsiga felült és összekézűszálódott hajára nyomta a fehér műanyagsisakot. Puporka hátrább motozott: megkereste a kést, majd inge aljában megtörölte, odahozta és összecsatintva, odaajtette a segédvájár elé. Aztán a teli szerelvényt széttolta s azon át, mint valami kapun, eltűnt valamerre. Tipó szeretett volna utánarohanni, valami esetlen marhaságot mondani neki, hogy ne haragudjon a rúgásért.

— Elcsúsztam és alámtört a lábam — mondta Pál Zsiga feltápáskodva, de látott rajta, hogy lódit. — Ez volt a szerencséje a cigánynak.

Tipó utálattal nézte őt. Most már tudta, hol látott ehhez hasonló tekintetet, ehhez hasonló arcot. Még negyvennégyben egy repteren dolgozott az apja és nagyobbik

bátyja: valami földmunka volt ott, Szeged közelében. Egyik ebédszünet alatt pár tizenöt-tizenhat éves suhanc futballozni kezdett mezítláb, teniszlabdával. Muszosokat is dolgoztattak a repteren. Volt velük egy zászlós, állítólag tanító: jövágású szőke, snájdig fiú, ez odajött a suhancok közé és csizmasan-egyenruhásan ő is rúgni kezdte a labdát. Karakán, vidám fickónak látszott, túrte, ha megrúgták vagy ha betartottak neki. Az egyik kapuski-rúgás után valaki kelletténél nagyobbat fejt a labdába s az pattogva odagurult a muszosok közé. Egy dolgozó, széles sárga karszalagos letette az ásóját és játékosan belefejt a labdába egy másiknak, az meg vissza neki. Odament egy harmadik és dekánnyal kezdte a labdával s talán még vissza is rúgta volna. De ekkorra ott volt a tiszt. Tipó sohasem tudta elfelejteni azt az arcot, a zászlós arcát, amint a játszadó kölyökből átváltozott vadállattá; ocsmány szitkozódását, a csattanó pofonokat és a rúgásokat.

— Kár volt — mondta a segédvájárnak és elnézett a feje fölött. — Ezt nem kellett volna.

— Mit? — és Pál Zsiga megütközve bámult rá. — A cigánnyal? De hiszen csak játék volt az egész. Nem gondolhatod komolyan hogy én . . . Ha én akarom, rákenem a csille oldalára, mint valami kulimászt! Ez a fekete disznó belőlem é! Amit nem győz erővel, azt én végzem el, én keresek kenyeret a pófájába! Talán még gazsuláljak is előtte?

Mire Puporka visszatért, a gumiszalag is megindult. A front mindkét szárnya elkezdhette a szenelést: a csillék gyorsabban teltek, mint korábban. Tipó, hogy ne üljön tétlenül, segített betolni az üreset, közben lopva figyelte Puporka arcát. A csillék nyugodt, fegyelmezett mozdulatokkal végezte munkáját, vonásain semmiféle indulat nem tükröződött. De Tipónak ott a villany fénye alatt még véznábbnak, öregebbnek tűnt, s amikor egy pillanatra szembe kerültek egymással, gondosan elkerülte a tekintetét.

Galbács izzadságtól lucskos háttal, szénporosan került elő a fejtésből. Rámordult hogy szaporán lépkedjen utána, még a külszínen is dolga van el kell érniük a 13 órai személy járatot. Csak a légvágtat közepe táján jutott eszébe, hogy sietségében kabátját az alapkaparó végállomásánál hagyta, benne a munkaátvételi blokkfüzettel.

— Indulj el fölfelé — mondta Tipónak —, én majd alulról telefonálok, hogy valaki hozza eléd. De ki ne menj a légvágtatból, az istenedet! Nehogy valami baj érjen! Ha fölértél a légvágtat elejére, ülj le és ott várj.

Kezébe nyomta Daninak a könnyű sugárzós lámpát, a másikat elvette tőle. Tipó vegyes érzésekkel kapaszkodott fölfelé az elhagyott légvágtatban. Hátra-hátra nézett: Galbács lámpájának fénye egyre kisebb lett, mind jobban távolodott tőle, végül eltűnt egy kanvarban. A gondolattól, hogy teljesen magára maradt, az izzadság is kiverte a homlokát. Sietni fogok! — határozta el. — És mindig csak előre világítok.

De hiába bátorította magát, a szokatlan körnvezet, a végeláthatatlanul sorakozó ácsolatok, a csend és a sötétség fojtogató érzéseket keltettek benne. Meg-megállt, hallgatózott, körbe világított a lámpával s végül azt sem tudta: percek vagy órák óta bolyong-e a légvágtatban. Amikor fölért arra a helyre ahol a légvágtat kétfelé ágazott, mesternant és erőlködve igyekezett visszaemlékezni, hogy Galbácsal melyik irányba fordultak. Bevilágított jobbra is, balra is: mindenütt ugyanazok az ácsolatok, ugyanaz a sár, ugyanaz a sötétség. Végül határozott és jobbra fordult. Alig haladt ötven métert, balkéz felől ismét egy elágazás következett, melyre nem emékezett. Eszébe ötlött, hogy eltévedhet s akkor napokig, vagy rosszabb esetben sosem találhatnak rá s ez a gondolat olyan rémületet keltett benne, hogy leült. Elhatározta, hogy ha

száz méteren belül nem talál ismerős nyomot, visszafordul és a másik elágazásban próbál szerencsét. Hogy félelmét legyűrje, futásnak eredt, de az önmentőkészülék olyan gyalázatosan zörgött az oldalán, mintha tízen csörtettek volna nyomában.

Fogalma sem volt arról, mennyit kell mennie még, hogy elérjen a főaknász által jelzett pontra s hogy egyáltalán jó irány választott-e az elágazásnál — fejét vesztve talpalt előre s már ahhoz sem volt bátorsága, hogy visszaforduljon. A mérnök szavai csengtek fülében, aki ezt mondta neki: „A bánya belseje idegen szemlélő számára első pillanatban úgy tűnik, mintha szertelenül és fejetlenül kanyargó lyukak sokasága lenne. De ez nem így van. Az osztók és segédvágatok zegzugait a fővágatok foglalják egységes rendszerbe, akár a nagyobb folyók a patakokat. Ezért ne ijedjen meg, ha olyan vágatba téved, ahol még sohasem járt, hanem a legelső elágazásnál keresse meg a főszállító vágatot. Csak egyre figyeljen: olyan vágatba, melynek az elejére tiltó deszkakeresztet szögeztek ki, semmi körülmények között ne lépjen, mert ott halálos veszély rejtőzködik.” A mérnök térképen is megmutatta mindezeket s akkor olyan könnyű és egyszerű volt megérteni. De hát akkor a főszállító vágatnak itt is valahol a közelben kell lennie! — villant eszébe. Marha vagy. Tipó! A legelső alkalommal begazolsz, ahelyet, hogy gondolkoznál! Lassabra vette lépteit és jobbra-balra vizsgálódott. Hát persze! Azok a baloldali elágazások, melyek mellett lélekszakadva eltrappolt, mind a fősikóval köthetik össze a légvágatot! Alig haladt húsz-harminc métert újra talált egy ilyen elágazást. No. Tipó — gondolta megkönnyebbülten —, francba a főaknász kabátjával a lénveg az, hogy kivergődj innen.

Még a légajtó közelébe sem ért, amikor egy alattomos buckán megcsúszott s még ösztönös mozdulattal igyekezett egyensúlyát megtartani, a lámpa kirepült a kezéből, az osztón glóriába rakott biztosító idomvasak közé. Az egész olyan volt, mintha mozáiban ülne az ember és váratlanul elszakad a film. A lámpa! — első gondolata ez volt. Négykézlábra ereszkedett és óvatosan tapogatni kezdett maga elé. Örökkévalóságnak tűnt, míg megérintette az első acélív síma, hideg felületét. Komikusnak és grotesknek hatott előtte, hogy ijedelmén túl, ismét a mérnök szavai jutnak eszébe. „A lámpa a bányász szeme, arra úgy vigyázzon. Maradhat bent a munkahelyen kabát, óra, szerszám; bármi, de ha menekülni kell, a lámpája kézben legyen.”

Talán tíz percbe is belekerült, míg a biztosítószerkezetek rakata között kitapogatta a lámpa téglalakú fémtestét. Végre! Kattintott a bakelitgombon, rázogatta a lámpát, aztán eszelősen, vadul forgatni kezdte a kapcsolót, de a lámpa nem gyulladt meg. „Ennek kampec!” — gondolta — „Úgy lehet, nekem is.” A vágatban csend volt, csak valahonnan messziről hallatszott a fűtévíz egyhangú csöpögése. Egy csöpp, tíz csöpp, száz csöpp . . . „Tipó Dániel bányász” — mosolyodott el gúnyosan. Mintha a vízcseppek is csúfolódva az ő nevét ismételtették volna. Ti—pó, Ti—pó . . . No nem, azért megdöögölni itt nem fogunk! — elszántsága egyszerre felülkerekedett benne és négykézláb, egyik kezével a döglött lámpára támaszkodva, tapogatózni kezdett a légajtó irányába. Nem volt ideje, hogy elérje: a légvágatból fény szüremlett az osztóra, valaki szapora léptekkel igyekezett lefelé.

— Hé! — ordította el magát Tipó — Halló áljjon meg!

Hallani lehetett, hogy a lépések megtorpannak, aztán a világosság egyre erősödött.

— Ki az már ott a sötétben? — Puporka óvakodott oda, jobbra-balra vizsgálódva, hóna alatt Galbács holmijával. — Maga? — kérdezte meglepetten, amint Danit megismerte. — De hogy az isten csudájában . . . Maga jött fel a kabátért?

Elvette a lámpát, szakszerűen rázogatta és kijelentette, hogy annak bizony lóttek, mert az eséstől tönkrement benne az égő. Tipó örült és restelkedett egyszerre, mondta is volna, meg nem is, a légvágtabeli kalandját. Aztán mégis csak ennyit mondott:

— Mázlím van, hogy elébem jöttél. Nélküled végitéletig kuksolhattam volna a sötétben.

— Csak sikta végéig — legyintett a csillés. — Az egész front itt száll ki a légvágtában. Meg aztán ügyis kerestünk volna.

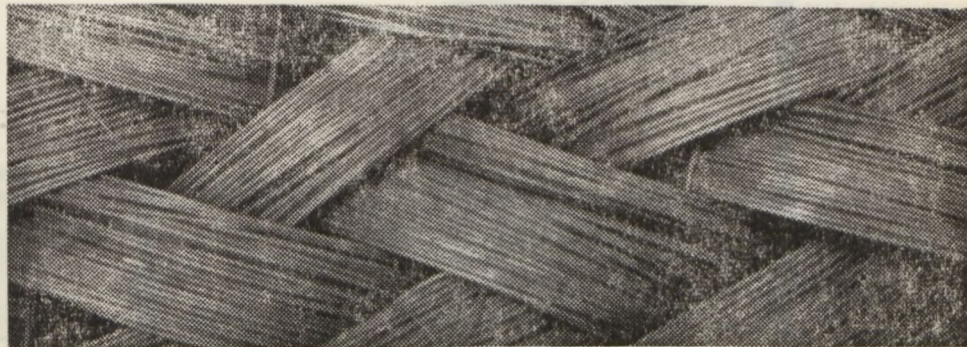
Elindultak lefelé a légvágtában. Puporka mindenütt előtte járt és világított neki. Hajának két hollószárnya most is kilógott a sisak alól és fülein lebegett, mint amikor a csorga előtt guggolt a fronti töltőnél.

— Nem megyek gyorsan? — szólt hátra. — Az ember, amíg meg nem szokja a járást idebent, annyit csetlik-botlik, mint a gyerek, ha menni tanul. Csak szóljál, címbora, ha gyorsan szedném a talpaimat. A főaknász már így is, úgy is lemar bennünket, attól akár le is ülhetünk, ha akarod.

— Klassz srác vagy te, Puporka — mondta Dani.

— Mi van? — nézett hátra a csillés.

— Semmi, csak menjünk — dűnnyögte Tipó és egyetlen kifejezett vágya csupán annyi volt, hogy még ez egyszer élve és lehetőleg minél előbb megláthassa a napvilágot.

KÉPEIM

1.

Ha megleng a gabona-mező,
mint távol zengő harang
s mikor vibrál a levegőben
a fény és remeg a hang,
vagy az égre, ha alkonyattájt
homály ül s villámlik alatt;
Olyan sokszor az egyedüllet.
Feszült s mozdulattalan.

2.

Régi fénykép? én vagyok, amint
figyeltem csendesen
egy hangyát, egy bogarat, pókot.
ülve mellettük, lesen.
(A gyermek-fák virága lehull.
Hány virág gyümölcstelen?...)
Befelé nyíló arccal néha
őszinte-magamat lesem.

3.

Én vagyok ez is!... első sorban,
az eminensek helyén.
Félénk-büszke mosoly és konok
áll, mely már akkor kemény.
Tanultam. Fáradt-vörösre marta
szemem a lámpafény.
Tanultál? — faggatom a képet.
Tanultál... Mit tudsz, szegény?

4.

Negyvenegy szőke-fekete fej.
(Egy köztük — én vagyok.)
A negyvenegyből három már csak
a földbe vegyült halott.
Kilencet a sors szerte fujt, mint
pihét. A többi itt-amott
él-küzd s bodogul. Mert a küzdés
sokunknak megadatott.

5.

Harcoltál? — kérdek egy más képet
Vagy ez is csak beszéd?
A hétfejű harc sárkányait
elfelejtik az új mesék
s nem hogy győzni, de élni rest lesz,
ki jobb sorsával visszaélt.
Küzdött-e szívből, igazán is
a benned felnövő nemzedék?!

6.

Bálakat én is végigjártam.
Táncot nyertem, meg csókokat.
Senkiknek mondtam semmiből-nőtt
papírvirágú bókokat.
S elment tőlem, akit szerettem.
Elvitte előbb a vonat.
Aztán valami más! Talán egy
gyáván-lehiggadt gondolat.

7.

S íme! voltam már kiválasztott!
Hittel-hívó és merő.
Zsellér-ősök dalát megőrzött
saját eszméim nevelő.
Apám harcának öröksége
ösztonőneimből tört elő.
S megromlott minden! Betegséggé
torzult bennünk az erő.

8.

Fogom az ünnepnapit portrét
és megszólítom: — uram,
mért néz e szent frigy óráján ily
szorongón s szomorúan?
Hisz: — „életének friss hajója
boldog rév felé suhan...”
(Ez voltam. Mint egy papírsárkány.
Ki száll és fél és lezuhan.)

9.

Képek — más arcok, más remények.
Más munka, mely oltalom.
Futkosás, mások érdekében.
Szolgaság így a hatalom.
A magad dolgát elnagyolva,
vállaltad — ezt faggatom,
ezt az új arcot. — Megköszönték?
Mi volt hát a jutalom?

10.

Csak a ráeső fény kevesebb,
a lármás rivaldafény.
Értékéből nem vesztett semmit.
Erénye így is erény!
A Hold csökkenve-növekedve
jön, megy az ég peremén.
Esténként leteszem a könyvet
s tőprengve bámulom én.

11.

S én állok itt is. Hárman vagyunk.
Hárman lettünk: a család.
Kislányomban még dorombol csak
és bolyhos, ölnyi a világ;
Asszonyom, aki másodikként
lett első bennem... Mire hát
a lelket tört redőkbe vonó,
bujkáló szomorúság?

12.

Asszonyom, akit megtaláltam,
véd is, ha mellettem ül.
Ha nem szólok s ha ő sem szólna:
nem maradhatok egyedül.
Most ez az eröm! két pólusa
kettőnkben együtt hevül.
A hiúság hold-ragyogása
üvegcserep, ha kihül.

13.

A fiókokat visszazárni
csöndben: — bölcsebb így talán.
Az ember megáll férfikora
kitelt-világú udvarán.
A sebeket, ha fájnak is még,
elrejt mind, azután.
Látja a megnőtt gazdaságot
és túllép apróbb magán.

MOCSÁR GÁBOR:

VIHAR A LEVELET...

A lakodalmat a lányos háznál, Tóthék tágas portáján, a kiürített s ezáltal szinte megnagyobbodott két szobában rendezték meg. Népes vendégsereget hívtak össze, mert mind a Laczkó, mind a Tóth familia rendes, tisztességes és megbecsült családnak számított, sok a rokon, a meghívást elváró jóismerős, legény és leánycimbora. A pap, Halmágyi tiszteletes úr is, aki a fiatalokat délelőtt a templomban összeszervezte, megtisztelte a lakodalmi asztalt s vacsora közben szép felköszöntőt mondott a tükör alatt ülő, meghatódott fiatal párra.

Szép volt a köszöntő, de az idő is, az alkalom is olyan, hogy szépeket lehet mondani a köszöntőben. Odakinn, a Don kanyarban új tél elébe mentek a frontok, itthon pedig szakadatlanul viszik, hívják a férfiakat katonának, SAS behívóval. A háború egy-egy villámlása elhat idáig, a csendesen lapuló falvakba is: halotti értesítéseket, tábori lapokat hoz a posta. Egy fiatalasszony, Juhász Eta gyászruhában jött el a lakodalomba, csak a vacsora kezdetéig, a zene felhangzásáig marad, mert gyászolja a férjét, akinek pusztulásáról hivatalosan is megjött az értesítés. A pap tehát szép köszöntőt mondhat két fiatal szépséges egybeforrásáról, akik nem törődve viharral, háborúval, követik szívük parancsát s bár a világnak minden sarka ég, ők együtt elindulnak az életbe, bizakodón. Komoran és meghatóttan hallgatta a násznép a pap köszöntőjét, aminek végeztével a cigánybanda tuszt húzott, a vendégek felállva koccintgattak, Juhász Eta az asztal fölött áthajolva még egyszer megcsókolta leánykori barátnőjét, Tóth Julist, most már Lackó Imrénét, sok örömet, boldogságot kívánt és sírva hazament.

Az örömapa, Lackó László unokatestvére, egykori híres nótafa, Keskeny Róza néni — a nótázásból kiiregedvén — már csak azáltal tudott lendíteni a hangulaton, hogy fellocsolta a szoba földjét, ne szálljon fel a por, amikor táncra kerül sor. Vacsora végeztével ez is bekövetkezett. Az öregebbek áthúzódtak a külső szobába, a fiatalabbak bent maradtak, az asztalokat, székeket, lócákat kihordták a tornácra, legyen hely a táncoláshoz minél több. A külső szobában az öregek nekikönyököltek, ittak, busongva emlegették a régebbi háborúkat, Volhiniát, Montenegrót, Galiciát, Isonzót, Doberdót — ki merre fordult meg. A legörebbje még annál is régebbi hadjáratokra is emlékezett, a bosznia okkupációt például éppen Keskeny Róza néni már alig látó, teljesen megsüketült apósa emlegeti folyton. Dehát mi volt az a csepp kis háború ahhoz képest, amit a többiek tudnak mondani Volhiniáról, Galiciáról, Isonzóról. Doberdóról, „amikor a taliánok hét nap, hét álló éjszaka verették a hegyet...”

Odabent a nagyobbik szobában Olajos Béla és bandája szünes-szüntelenül muzsikált. A vőfély — kisse féloldalasan felkötött hímzett fehér kötény előtte, — tiszte szerint szüntelenül töltögette a poharat, s maga is vidámakat koccintott a vendégekkel, a maga poharát azonban sohse ürítette ki, a vőfély nem ihatja el az eszét. Már már odahaladt az idő, hogy éjfél közeledett s Ékes Ferenc, a násznagy pattogó rostát kért az örömanytól, Tóth Mihálynétól, amiben majd a menyasszonytánc alatt a menyasszony táncát megváltó pénzeket gyűjtik. Olajos Béla is figyelemmel

Részlet a szerző készülő regényéből

kisérve az idő múlását, úgy osztotta be a zenét, hogy még ez a csárdás, aztán szünet, szünet után jön az a nóta, hogy Jaj de szép kis menyecske lesz ebből a lányból — s kezdődik a szép, csöndes, gyönyörűen megható menyasszonytánc. És akkor éjfél előtt fél órával, a mámorosan kipirult, felhevült táncolók közé észrevétlenül belépett s megállt az ajtó mellé húzódva a kisbíró, akinek féllába fából van: Szakállas Pál. Táska volt a nyakában.

Micsoda táncot látott, micsoda zenebonát hallott! Egy forgatag volt a szoba. Olajos Béla és zenekara szünet előtt még egyszer amúgy isten igazában, fürgetegesen megdolgoztatta a táncolókat. A primásnak már a szemébe hullt a haja, úgy rángatta a vonót. Cimbalomján forró és vad csárdástempót vert ki a cimbalmos, nagybögőjén a hürt már ujjaival tépdeste a tömpeorrú bögős, lázasan nyifogatta, ugráltatta vonóját a húrokon Simics, a kontrás. A menyezetenél járták külön táncukat az elszabadult kezek, a fiatalasszonyok a kontyukat fogták sikongatva, nehogy szétrepüljön a hajuk. Valaki el akart menni a fal mellett egy pohár borral a kezében, de a násznagy fia, Ékes Mihály olyan veszett módon forgatta párfját, hogy a pohár berepült a táncolók közé, a bor fátyolként szétterülve ömlött ki belőle, de nem törődött vele senki, sűrű és kavargó forgatag volt ez a tánc. Csak falábú Szakállas Pál állt szilárd pontként az ajtó mellett. De a primás egy éles és rövid húzással, mintha késsel vágta volna el a zene és a tánc összegubancolódtott kavargását, véget vetett a csárdásnak. Örvendezve kívánták egymás egészségére a kihevült, izzadt párok a kiadós, fergeteges csárdást.

Ekkor vették észre, hogy Szakállas Pál az ajtó mellett áll. A vőfély, tiszte szerint, azonnal hozzáisietett egy tele pohárral, de a kisbíró elhárította az italt.

— Nem élhetek vele. Hivatalosan jöttem.

S hogy ezt vitathatatlaná tegye, a táskáját a hasa elé fordította. Benyúlt s papirokat vett ki belőle. A legfelsőt maga elé tartotta és hangosan leolvasott róla egy nevet.

— Olajos Béla!

A primás még nem tette le a hegedűt, egyik kezében a vonó, másikban a hegedű, odament, gyanakodva a papírra hajolt, hogy lássa, mi az. De Szakállas Pál nem engedte, hogy sokáig nézze, hanem a kezébe nyomta. A primás nem tudott olvasni, de a papírra nyomott három nagy, szögletesre rajzolt betűből már tudta, mit tart a kezében. Behívóparancs. Hitetlenkedve, döbbenet felkiáltott:

— Behíttak katonának!

Mindenki a primást nézte, amint ráejtette a hegedűjét a cimbalomra, a cimbalom húrjai fojtott pengéssel feljajdultak —, de Szakállas Pál már a következő papírt vette kézbe s új nevet olvasott le róla: Ékes Mihály. A násznagy fia. Csapzottan, a tánctól felhevülve jött oda Ékes Mihály, elvette az is a papírt, azon is a három nagy kék betű, halványan odanyomva, hogy a szöveg olvasható legyen, de azért kéken lángolt a három betű: SAS.

Ekkor már odasűrűsödött a násznép, körbeállta a falábú embert. Egy asszonyi hang hátul felsírt, senki sem fordult oda, ilyenkor így van: sírnek az asszonyok. S a falábú ember komoran szólította ki a férfiakat a gyűrűből. Aki a nevét hallotta, kilépett, a papírt átvette és várt tovább. A násznép közepén, az ő örömeire összegyűlt vendégek között mintegy védelmet keresve, összeölelkezve állt az új pár. Jullás két kézzel kapaszkodott Imre karjába és tudta, hogy Lackó Imre neve is el fog

hangzani. S mintha sebzett madár hullna le a fellegek közül s röptében utolsót sikoltana, halkan feljajdult, amikor a falábú ember kimondta Laczkó Imre nevét.

— De amennyi betyár isten az égben van! — s felbőszülten tört át a külső szobából az ifjú férj apja, Laczkó László. — Nincs tenéked lelked, te falábú sátán? Most kell kihordani ezeket a papírokat?

S ment a falábú felé, hogy megöli. A falábú megrettenve nyújtotta maga elé a kezét, védekezően.

— Énrám így bízta! Még a mai napon, tehát éjjel tizenkét óra előtt ki kell kézbesíteni! ! Hoztam volna esküvő alatt, templom után, vagy vacsorakor? Ez nékem kötelességem.

Laczkó László megértette. Nem bántotta a kisbíró, sőt méltányolni is tudta az öregember figyelmességét. S az öreg falábú még két nevet szólított elő. Az egyik Simics volt, a kontrás, a másik pedig ifjú Tóth Mihály, az új asszony testvérbátyja. S ahogy végzett a kiosztással, — összesen nyolc behívót osztott szét a lakodalmások között —, jóéccakát kívánt s falábával tompán kopogva, elment. Senki sem válaszolt a köszönésére, de ahogy elment, a szobában most már felszakadt a sírás az asszonyokból. Ékes Mihály, a násznagy, fogott egy poharat, felbődülve a cimbalomba vágta. Olajos Béla a vonóját — sírt az árva, hisz a cigánynál könnyen áll az érzélem —, kettétörte. Valaki a behívottak közül, akinek agyát leghamarabb öntötte el a keserű indulat, belevágott a nótába, amit még apjától tanult, aki az Isonzótól hozta magával: „Vihar a levelet ide oda fújja...” S mind, aki elmenőben volt, a harmadik sorát mindenről, kedvesről, lányról, apjáról, anyjáról, mindenről megfeledkezve harsogta, egybeölelkezve a többivel: „Ma még piros élet, holnap sötét álom...”

Az asszonyok, lányok, megrettenve ettől a felviharzó indulattól, kihúzódtak a szobából. Jajgattak, kezükkel terjengettek, csapkodtak, s a fehérbe öltözött menyasszonyt közrevéve sírdogáltak a konyhában. A környező utcákban, akik még ébren voltak, odafigyeltek, ugyan különös nótákat dalolnak Tóth Julis lakodalmán.

Laczkó László azonban, mint örömapa, nem engedte, hogy fia lakodalmán a dolgok a megszokott rend és szentesített szokások ellen menjenek végbe. Az asszonyokat, lányokat visszaterelte a belső szobába, a vőfélyt a zenekar elé állította, a násznagyot karosszékre ültette, ölébe tette a pattogó rostát és ő maga, hangosan felkiáltott:

— Eladó a menyasszony!

Nem engedte el a menyasszonytáncot. A vendégek a fal mellett engedelmesen körbeálltak, nyoma sem volt többé sem vigalomnak, sem hangos siránkozásnak. A nótát — „Jaj, de szép kis menyecske lesz ebből a lányból!” — a cimbalmos verte ki s a bögés kíséerte halk brummogással, mert sem a primás, sem a kontrás nem muzsikált többé. A nagybögős mellett a sarokban egy cigányasszony dől a falnak, tarka szoknyájába három apró, fekete gombszemű álmos rajkó kapaszkodik, apjuk, a primás előttük térdel és babusgatva öleli gyermekeit. A kontrás pedig a kertek alatt lohol hazafelé, a faluszéli cigánytelepre — csak a cimbalmos és a nagybögős muzsikál tovább.

A szoba közepén áll a menyasszony, hosszú, csipkés fátyol hull le a fejről, könnyek patakanak az arcán és várja: hozzálépjen valaki s megforgassa a halkan pittyegő, könnyű csárdás ütemére. A fal mellett némán állók sorából ki kilép valaki, pénzt dob a rostába, pár fordulóra övé a menyasszony. Hull a pénz a

rostába, halkán pittyeg a cimbalom, kézről-kézre adva táncol a menyasszony, Laczkó Imre pedig az ifjú férj, nézi a rostát, hogyan gyűl benne a pénz, a tehénre való, nézi a feleségét, hogyan hajladozik szépen s lépked körbe mindig változó táncsával, a tekintete mindig a férjén, könnyein át nézi Imrét, aki meg sem ölelhette s megy holnap a háborúba.

Nem tartott soká a menyasszonytánc. Kötelesség ez ma, amit el kell végezni. A rostát letakarták, a násznagy átvitte a másik szobába, hogy a két örömszülő jelenlétében a begyűlt pénzt megszámlálják. Imre elkérte feleségét egy leánypajtástól, aki utoljára táncoltatta meg Tóth Julist, de nem tánc volt az már, hanem két remegő leánytest kétségbeesett egybeomlása. „Gyere kedves!” — mondta Laczkó Imre a feleségének. Kivezette a szobából a konyhába. Onnan az udvarra. Vitte a kapu felé. Nem úgy ment aztán tovább semmi, ahogy Kunkemesen, lakodalmakban szokott. Nem kontyolták fel az új asszonyt, nem öltöztették fel menyecskeruhába, nem csapott fel újra a lakodalmi mulatozás féktelen kedve. Imre a sötét, néptelen utcákon át a szülői házhoz vezette a feleségét. Julis felemelte a földről fehér ruhája uszályát, a könnyű fátyol lepkeként röpdösött mögötte, mert Imre, mint aki tudja, mit csinál, sietve vezette őt haza, otthon is a tornácra nyíló kis szobába, ahol már vetett ágy várta őket. Ebből a sírós, fájdalmas és minden percben ez ujjongó találkozás és gyötrelmes elválás örömein és kínjain átlobogó hajnali nászból született meg 1944 augusztusának utolsó napjaiban Laczkó Imre fia, aki a keresztségben a Károly nevet kapta.

A lakodalom utáni reggelen az öreg Laczkó László befogta lovait a szekérbe. A lovak sörényében még tarkán röpködtek a tegnap belefönt színes szalagok s a szekéroladról is fehér selyemkendők lebegtek alá. Igen szépen feldíszítette tegnap fia lakodalmára. Elindultak. mivel úgy beszéltek meg, mind a hat bevonuló háza előtt megálltak, bekiabáltak a bevonulókért. A két cigány Tóthék udvarán várakozott rájuk. Az udvar hátsó kerítése tövében sorban ültek a búcsúzásukra eljött cigányasszonyok, meg a sok apró gyerek.

Sokan lettek. Az öreg Laczkóval együtt kilencen. Alig férték el a szekéren. Álltak. Úvegből ittak. A lakodalomból megmaradt húsok, sütemények abroszba kötve, a szekér deszkáján. A cigányok kiültek a hátsó saroglyára, állva ők nem tudtak volna muzsikálni. Az öreg Laczkó nem fért el kényelmesen, úgy tett tehát, ahogy szokott: kiült az első saroglyára, lábát lelógatta, úgy hajtott kifelé az állomásra, a reggeli vonathoz. Háta mögött a bevonulók, mintha csak ez a nóta volna a világon, álmosan, bortól, füsttől elragott reszelős hangon szüntelenül ezt énekelték: „Vihar a levelet ide oda fújja...” Ha vége lett, újrakezdték. A szekér az utca közepén haladt, s két oldalt asszonyok, anyák, feleségek, szeretők kísérete vette körül, hátul, sűrű, tömött fűrtben, hangosan óbégatva a cigányasszonyok, meg a sok gyerek. Amerre mentek, az ablakok kinyíltak, s a kapuk, kerítések fölött kíváncsi szemek bámulták a különös menetet. A kunkemesiek megállapíthatták: Laczkó László szépen megadta a módját. Felpántlikázott szekéren, zeneszóval viszi a fiát a háborúba.

VIHAR BÉLA:

MILLIÁRD VILÁG

POLGÁR ISTVÁN:

KÉT MESSZI FECSKE

Csupán annyi a világ,
amennyit szemünk tükörrendszere,
tudatunk sugárudvara bekerít,
s magunkat látjuk bele,
a nagy nagyot, kicsi kicsinyt?
A bogár pupilláján viszi
a mindenséget, a magáét,
egy fűszálat, rögöt, faágét,
a reávaró jót s a kint,
nem egy, de milliárd világ,
ahányan vagyunk. Így zsi bong
s csak az övét véli igaznak,
az ember, béka és vakond.

Nem rágódom tovább a múlton,
hogy mit, mért tettél s hogy én mért,
[mit tettem?

mi már bevégzett, hadd nyugodjon:
nem másítható, eltörölhetetlen.
Rossz bölcsesség? A múlt segít, hogy
megokosodjunk, ne jöhessen új baj?
Igen, apám is így tanított —
háta mögött a hosszú, görbe úttal.
S én tépem mégis faggatásod
láncát magamról, megnyugvást remélve,
átlépek minden vermet, árkot,
s nem buktat még a higgadt ész se térdre.
Ezek vagyunk: két messzi fecske
találkoztak az ég alatt egy reggel,
s mire leszállt a komoly este,
már egy fészekben ültek, szerelemmel.
Marad a múlt a tengertúlon,
szűnik a kínzás és önkínzás terhe —
akarom: fejed idebújjon,
párna a vállam, fáradt vagy, pihenj le.

ERDŐS ISTVÁN:

BIRSALMABOT EMLÉKE

Itt van ez a nagy vágás a fülelen. Furcsa ügye? Régi seb, nagyon. Tíz évnél is több, hogy így van. Bizony.

Mikor én 14 éves voltam, 1955-öt írtak akkor, és igen nagy embernek számított még az apám. Mindig úgy emlegette nagyanyám; hej, fiam, nagykutya a te édesapád ott bent az igazgatóságon. Akkor én már alig emlékeztem rá, hét éve nem lakott velünk. Látogatni se jött soha. Anyám sírját se látta az alatt az idő alatt egyszer se. Azon a nyáron én már az utolsó osztály végeztem az iskolában. Június elején már volt is iskola meg nem is. Egy délután, úgy emlékszem mintha tegnap lett volna, ami volt, nagy záporosó után szamócát lopni indultunk. Mentünk a gáton. Nagy volt a sár, ali birtuk taposni a pedált, úgy beragadt a kerék. Jóska, a barátom csak nevette, hogy erőlködök, pedig ő is majdmindig állt a nyeregben, úgy kínlódott. A füzesen túl, jobbra, eső utáni nyugodt hűvösséggel folyt a Hernád, balra kezdődött az állami gazdaság nagy szamócás területe. A gát keskeny gyalogútján esővíztől fényes fűcsomók között kerekeztünk. Mindezek miatt, beleszámítva még a lopást is, nem lenne annyira emlékezetes minden, ami az apám hazatérése előtt történt, ha nem aznap találkozom először egy lánnyal, akiről úgy gondoltam, hogy szeretem. Megyünk a gáton nagy kinnal előre, egyszercsak nagy tarka forgatagban gyerekek-csapat tűnik elő az útkanyarodásból. A szomszéd faluból úttörők jöttek szerepelni. Ludas Matyi történetét eljátszani. Közöttük jött Éva is. Egy régi ismerős fiú integetett, ahogy meglátott bennünket. András. Éva kis, háromnegyedves kerékpáron jött, tarka, nagymintás szoknyában, fehér blúzban volt. Haja barnás fekete, se nem rövid, se nem hosszú, arca feltűnően finom, szép. Mentünk mi még aztán tovább, szamócát lopni, de nem igen sikerülhettek a dolgok, vagy nem is igen akartuk, mert mire megkezdődött az előadás a kultúrházban, addigra már mi is a színpadon voltunk — mint később kiderült igen ügyetlen, tehetségtelen fickók, függőnyhúzózatónak ajánlkozva. Hogy is tudtam volna én akkor a függönyre ügyelni, mikor mindig csak Évát kerestem. Nagy bánatomra alig fordul meg a színpadon, s ha jött, akkor is elnézett a fejem felett. András, a régi ismerős segített a függönyre vigyázni, mikor ő már leszerepelt. Állt mellettem a színpad mögött. Amiket őlt aztán elmondott Éváról! Melegem lett. Noha csak fekete klotzgatya, meg egy ing volt rajtam. Megtudtam, hogy Évának csak az anyja él, és igen csúnya híre van a családnak. Az apja messze földön híres részegember volt, nap mint nap gyilkolta, hajszolta a családját. Egy este, mikor megint holtrészegen ment haza, kezdte a cirkuszolást, azt mondják, a felesége fogta, felvonszolta a padlásra, felakasztotta, aztán úgy rendezte a dolgokat, mintha öngyilkos lett volna az ember. A törvény nem tudta meg soha, csak a faluban beszélte mindenki, hogy állítólag így történt volna. Olyan volt az egész mint egy jó ponyvaregény. Éva, Éva, figyelj ide! Szuggeráltam. Néztem a szemét, rimádkodtam magamban, hogy csak idenézne és közben féltem. Eszembe jutott a pókhálós, forró levegőjű padlásunk, elképzeltem oda egy akasztott embert, megborzongtam. Megpróbáltam felidézni magamban apám arcát, aztán az édesanyámét. Anyám egy évvel előbb meghalt, minthogy apám elment volna tőlünk, mégis csak rá emlékeztem. Aztán úgy képzeltem el az apámat, hogy lóg felkötve kenderkőckötélen a padlásunkon. Egyáltalán nem volt különös érzés, de az arcára így sem emlékeztem. Csak

Éva szemét láttam magam előtt, akkor is, ha behunytam a szememet. Mentetettem. Ő nem tehet arról a dologról, amit az anyja csinált, és biztos az anyja is megbánta azóta, amit tett, tán meg is „gyuhonta” egy vasárnapi mise előtt a papnak, a pap feloldozta, bár lehet, hogy emberölést egy falusi pap nem oldozhat fel, mintha hallottam volna ilyesmit, hogy azt csak a pápa teheti meg. A szereplésre kifestették Éva arcát. Olyan szerencsétlenül, hogy csaknem pont a szeme alá került a legtöbb pirosság. Ha más van így, nagyot nevettem volna rajta, Éva így is tetszett. Beleszerettem. Előadás után Jóskával elkisértük a színtársulatot a Hernád hídig. Azt mondtam Évának, mikor egyszer mellé hajtottam: jó bringád van. Tágra nyílt a szeme a csodálkozástól, amint rámnézett, majd elmosolyodott és bölintott, jó. És nézte megint az utat. Amikor este hazaérkeztem, mintha lázas lettem volna, olyan forróság volt bennem. Meg félelem, várakozás, hogy hátha történik még valami. Azon az estén jött haza az apám.

Később tudtam meg, hogy amint megérkezett a telepre nem hozzánk vezetett az első útja, kiment a temetőbe, ott időzött sokáig. Aztán jött csak haza. Sajó, a kutyám igen megugatta. Nagyanyám is nagyon ellenségesen fogadta. Látszott a tekintetén, hogy egyáltalán nem örül a váratlan vendégnek. Sokkal nagyobb csend volt a házban, mint minden este szokott lenni, ha ketten vagyunk odahaza. Korán lefeküdtem, mert úgy volt, hogy másnap hajnalban egyedül megyek csalamádéért a kenderföldre. Nagyanyám háromszor is rámszólt, hogy aludjak, mert hajnalban kelni kell. A szomszédból késő este átjött Fedor Sándorné. Sose szerettem ezt az asszonyt, mert nagymamám mondta, hogy mikor még nyolc éves voltam csak, apám el akarta venni, majdnem ő lett a mostoha anyám, de aztán valami miatt nem lett a dologból semmi. Nagyanyám már nem volt otthon, ahogy leszúrte fejés után a tejet virrasztani ment valahová, egy rokonasszonyhoz, akit mindig ángyomnak hívott és akinek most meghalt az ura.

Bejött ez a Fedor Sándorné. A nagyágyban feküdtem, fülemig húztam a dunnát, se őt, se apámat nem akartam látni, de minden szót hallottam, úgy, hogy máig sem tudom elfelejteni.

Fedorné nem is köszönt csak betette maga mögött az ajtót.

— Hát itthon vagy?

— Itthon.

— Hogy vagy?

— Jól. Hát ti?

— Megvagyunk. Sándor egészséges, a gyerek sokat betegeskedik.

— Hát te?

— Én egészséges vagyok.

— Boldog is?

— Ezen nem gondolkozok. A gyerek a mindenem.

— Jó ideig itt fogok lakni a szomszédotokban, nem fog zavarni benneteket?

— Engem nem zavarasz...

— Hát az uradat? Azt se fogja?

— A régi dolgok elfelejtődnek. Eszibe se jutna neki ilyesmi, megvan mindenkinek a maga baja. Meg aztán hat éve házasok vagyunk, az már nagy idő...

— Én azért zavarban lennék az ő helyében. A tolvajok mindig lesütik a szemüket, ha azzal találkoznak, akitől loptak. Aztán akinek sokáig lesütött szemmel kell járnia, az csak nem lehet jó.

— Sándor nem lopott soha. Nem voltam én a tied... Igazgató úr! Neked minden fontosabb volt az esküvőnél. Az a nagy pártosság!

— Fontosabb volt.

— Nem szeretted te engem...

— Nem tudod, hozzá mentél, nem tudhatod.

— Tudom én bizony. Te leszel itthon a gazdaságban az új igazgató?

— Azért nem jöttem volna haza. Megyek majd mindennap mint az urad ki a földekre, ekekapázni, permetezni, kaszálni, mikor mit kell tenni.

— Nem hiszem. Akit egyszer beültettek egy irodába, párnázott ajtó mögé, nem tud az már kapálni visszajönni oda, ahonnan elment. Hogyan is tudna.

— Pedig így lesz.

— Csináltál valamit?

— Az ember mindig csinál valamit.

Kinéztem a dunna alól. Az apám fogta Fedornének a karját. Az meg ült mellette szorosán a dikón. Elkezdtem forgolódni, nyöszörögni, mintha éppen ébredni akarnék az első álmomból, hátha szétugranak, de rám sem hederítettek.

Lerúgtam a dunnát magamról, támolyogva elindultam az ajtó felé, csúnyán belerúgtam a küszöbbe, igen fáj a nagylábamujja.

Addig színészkedtem, hogy apám rábszólt.

— Hová mégy? — fogta Fedornének a vállát.

— Ki kell menni.

Meg sem álltam a gazdaságig. Tudtam, hogy Sándor bácsi ott tanyázik. Én igen szerettem Sándor bácsit, mert engedte mindig hajtani a lovakat, és azért is szerettem, mert a felesége mindig veszekedett rá. Ahogy beléptem a nagy ólba, hát ő ült a betonjászoly szélén. Ült és csak lógatta a lábát, semmit nem csinált. Odaálltam elé.

— Sándor bácsi tessék hazajönni, mert az apám ölelgeti a maga feleségét nálunk, és nagyanyám elment virrasztani.

— Miket beszélsz össze-vissza. Hol van a te apád? Igazgató Miskolcon.

— Már nem az, hazajött, dolgozni...

— Eredj már! Ne beszélj bolondokat...

— Itthon van, nálunk, a maga feleségével együtt.

Sándor bácsi lecsúszott a jászolyról, kihúzott a csizmaszárából egy kis birsalma botot, megfenyegetett.

— Elmenj innen!

Akkor már dideregtem. Csak egy szál klottgatya volt rajtam. Tudtam, hogy Sándor bácsi hiszi, amit mondok, de akkor meg miért nem jön? Erőszakoskodtam, toporzékoltam. Igen mérges lett. Erőből felém csapott a bottal, pont a fülem hegyét találta el. Elöntött a vér, de nekem nem fáj semmi. Csak álltam ott az ól közepén, a sok tehén között. Sándor bácsi visszaült a jászolyra.

— Eredj haza!

Nem volt mit tenni, eljöttem. Az itatókútnál mostam a fülem, de csak annál jobban vérzett. A Göncölszekér rúdjánál megkerestem a Kisbojtárt. Azt neztem. Meg fogom mondani Évának, hogy legyen az ő csillaga is a Kisbojtár. Ha legközelebb látom, megmondom neki. Aztán azon gondolkodtam, miért kell Sándor bácsinak félni az apámtól. Szegény Sándor bácsi.

Pedig nem ment haza akkor este, mégis egy hét múlva elvitette az apám. Mondott volna talán valamit a rendszerről a gazdaságban. Hát elvitték. Egy évig oda-volt, de aztán is félt apámtól, szegény Sándor bácsi! Ha hozzáakad a kezem a vágáshoz itt a fülelmen, mindig eszembe jut, szegény öreg.

TAMÁS ISTVÁN:

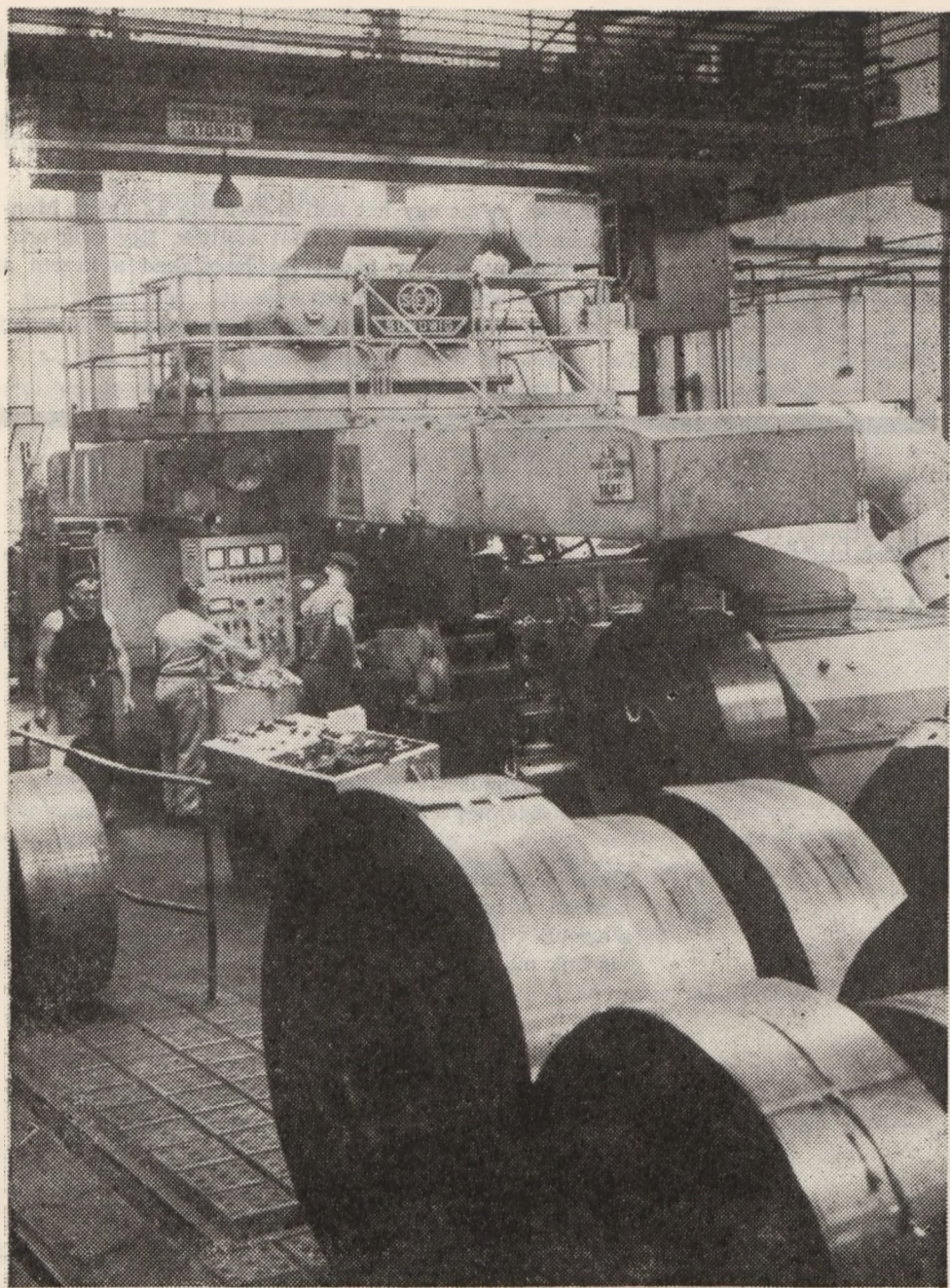
HAR S Á NY

dalunkból
font fonálra kötjük
e tűzgömböt
s mosolyunk színes
szalagjára írjuk
büszke értelmét a létnek

Fázós kedvünket
kézfogások melegébe mártjuk
s egy új világot
vizünk ma haza

Izmainkból
kovácsolunk pántot
összefogni korunk négyszögét
s tekintetek tiszta forrásából
áldozunk erőt
holnapunkhoz

Téged köszöntünk
ki megmutattad
a lányok kibontott szirmán
pihegő gyermeket
óh üdvözlégy Május

JOBBÁGY KÁROLY:

ÍRÓ OLVASÓ TALÁLKOZÓK

1.

Rajong... hogy úgy tetszem neki,
mint...

s X Y-t emlegeti,
meg akit annyira szeret:
Z-t is, és még néhány nevet.

Elsápadok. Uram, segíts!
Hisz mind maga a tiszta giccs.

S egyszeriben határtalan
gyanúval nézem önmagam:
„Akkor hát én is? Ó, te gaz!

.....
Rajongóm!

Mondd, hogy nem igaz,
mondd útálsz, versem durva, vad...
s mint friss vizet iszom szavad.

2.

Feketék... forró mérgek...
Izgalom is, temérdek.
Miért? Anyagi érdek?
Fenét! Ehhez nem értek.

Csak járom a vidéket,
mert hívtak, mert „felkértek”,
és közben ronccsá égek...

De

várhatok
szebb véget?

3.

Pojáca! Produkáld magad!
Ordítozzál és vess bukfcencet!
Lássuk kibuggyant kínodat.
A közönség majd ezzel hengeg:
s hallhatott tőled altatódalt.
Téged nézett, — élő tüzet —
— Talán még meg is könnyezett —

.....
Amíg a TV meg nem szólalt.

4.

Ez a „költészet” ennyit ér:
Jut élelem, — nem csak kenyér,
még édesség is, pár falás,
néhány könyv, színház, utazás...

Erre vágytál? Boldogtalan!

.....
Ó jaj! De szégyellem magam!

PARÓCZAI GERGELY:

DÚDOLO

Szelekmarta
vén, kopott kabátban,
-ó, mert többre
eddig nem tellett.
Zord fagy fogát
dideregve fáztam,
átvészelve
jó néhány telet.
Szelekmarta
vén, kopott kabátban
— Hadd dúdolom
el mindenkinek —
Melengettem
Álmodozva, lázban
emberségért
égő szívemet.

TÓTH ELEMÉR:

HALÁSZ

A hullám
nem csipke,
üti-veri
a csónakom falát.

Ha hegyek
volnának
lágý kenyérből,
nem félném a halált.

Én is egy
hatalommá
lényegülnék,
egyen, aki éhes.

De nincsen
kenyérből
hegy, kövekből
nőnek a pinéták.

Szállok a
nyílt vízre
fogni végre
egy jókora halat.

GARA JÁNOS:

ANYAKIRÁLYNŐ

Adamkót idő előtt nyugdíjazták. Azokban az években a veteránok lelépését nem kísérte görögtűz, úttörő-ének, sem szakszervezeti ünneplés. Különösen az olyan esetekben nem, mint amilyen a testes aknászé volt, akit hiába ostromoltak a népnevelők egyénileg és csoportosan: az alapfokú oktatásokat szorgalmasan látogatta, de mintha mi sem történt volna, lövés előtt változatlanul keresztet vetett, a templomi énekkarban elfoglalt vezér-énekes pozícióját nem tartotta összeférhetetlennek frissen szerzett materialista világnézetével, s ha berúgott — ami bizonyos törvényszerű pontossággal megisméltődött — gátlástalanul énekelte a bányászhimnuszt. A vezetésnek nem volt más választása: Adamkót idő előtt nyugdíjazták.

Adamkót elemésztette volna ez az intézkedés — a százkilón felüli férfinek több mint két éve volt a korhatárig, s rengeteg indulat szorult belé — ha egy sajátos véletlen nem hozza elibe a megoldást.

Még nem tért napirendre tétlenségre kárhozottát élete fölött, mikor egy este féltucat nagyfröccsel a gyomrában kilépett a telep szélén lévő italboltból, fölnézett a holdfényes égre, aztán olyan erővel zendített rá a megszokott dalra, hogy a mérnöki házak ablakain rémülten futott le néhány redőny.

„Iste-hen kezébe éle-tűhünk, ő meg-segí-hit...”

Akkor jött a fiú. Adamkó ismerte látásból, valamelyik bányász gyereke lehetett. Az erdő felől futott. — Adamkó bácsi! Adamkó bácsi, méhek! — kiáltotta kifulladásra. — Micsoda?! — Adamkó vastag arcán izzani kezdtek a hajszalerek. — Méhek az akácokban! — Köszönni persze nem tudsz! Arra nem tanítanak — rivallt a gyerekre Adamkó. — Jószerencsét! — mondta a fiú megszeppenve.

Ekkép biztosítva a kijáró tiszteletet, Adamkó megenyhülve nézett a gyerekre. — Halljuk micsodák vannak az akácokban? — Méhek — ismételte a fiú — lógnak a fán, de valami rengeteg! — Csak nem?! — mondta Adamkó felvillanyozódva. — Hol te?! — Az akácokban — és a fiú hátra mutatott, az enyhén emelkedő dombra, ahol a fiatal akácerdő széle sötétlett. — Te, ugye még nem szóltál senkinek? — kérdezte Adamkó izgatottan. — Nem... Egyenest az erdőből jövők — válaszolta a fiú. — Te... most már nem kell tudni senkinek!... Valahonnan kirajzottak, érted?!... Te csak menj vissza, azonnal ott leszek. Vigyázz, nehogy elrepüljenek! Valamit csinálj, hogy ott maradjanak! — Azzal elefántlábain trappolva indult haza.

A méhek csakugyan ott függtek az erdő szélén egy fa alacsony ágán. Akár egy nagy kucsma, úgy lógtak ott. Adamkó vödört hozott magával, fehér zománcosat, meg fedőt, s egy puha tollsöprűt, afféle libaszárnyat. A vödört az eleven gombolyag alá illesztette és besöpörte a vödörbe. Aztán foga között tartva az elemlámpát neki látott a nyugtalanul mászkáló bogarak összegyűjtésének. Lesöpörte a fa ágairól, meg a törzsről.

A fiú hamar elmenekült a vad zsongás elől, ám Adamkó nem félt, azt tartotta magáról, ismeri a méhek természetét. Fő a barátságos magatartás! Ha a bogarak megérzik a jóindulatot akkor szelídek maradnak. Tévedett. Hiába gügyögött barátságosan, különösen a szemhéját támadták, de jutott csipés a kézfejére, szájára és a széles ráncos tarkójára is. Ez azonban nem készítette menekülésre.

Adamkónak annak előtte régen már voltak méhei. A háború alatt vásárolt két kaptarat egy román menekülttől, de a front telén egy német ágvú ásta be magát kertjükbe, a dörrenések, meg a légnyomás mind egy szálíg kipusztította a bogarakat. Voltaképpen most a sors kifürkészhetetlen, titokzatos irányító erőit vélte fölfedezni abban a tényben, amely elébe hozta a gazdátlanul maradt rajt, s miközben duplára dagadt fejfelé döcögött, képzeletében látta már magát, amint a kis kertjében a gazda tekintetével sétál rózsaszín alkonyi fényben a sokasodó kaptárak között.

— Landina! Főzz szirupot, jó erőset, éhesek a bogarak! — akarta mondani feleségének, de a szájából előtörő szavakat értelmetlen bugyogássá formálták az ügyetlenül mozgó ajkak. Keze olyan volt mint valami hatalmas, alakatlan fánk; fényesen feszült rajt a bőr; égő szemhéja alá mintha szilvát dugott volna; kéklett, éppen csak egy kis fény világított a szűk résen át, alsó ajka tehetetlenül csüngött állára, — de mégis boldog volt.

Adamkónak ettől kezdve nem volt olyan perce, hogy ne gondolt volna a méheire. Nem mintha mást elhanyagolt volna. Kis szoba-konyhás lakásban laktak a bányásztelepülés szélén: Adamkó megjavította a kerítést, új karfát faragott a padlásfeljáróhoz, rendbehozta a tetőt, készített egy kis szélkereket is, hogy a széliránnyal mindig tisztába legyen, s továbbra sem hanyagolta el a templomi énekkart, sőt a hangja ércesebben és háladóan zengett! A helybeli futbalcsapat mérkőzésein ugyanolyan haragosan szidta a fővárosi bírókat — akik készakarva megveretik a csapatot — akár a többiek, és ha berúgott, változatlanul nem tagadta meg magától a bányász-himnusz eléneklésének örömét. De a méhe az más volt! Azokkal akkor is lehetett gondolni, ha bármit csinált. A kis bogarak meghálálták a gondoskodást, megérezték Adamkó szeretetét, mert ha lefeküdt a kaptár mellett a fűbe, olyan szelíden dűnyögték körül, mint az ifjúkorának álmai.

Ennek ellenére a kívánt szaporodás elmaradt. Adamkó hetente két-három kiló cukrot felfőzött szirupnak, locsolgatta a kereteket — de hiába! A nyár végére katasztrofális méreteket öltött a pusztulás. Reggelente, amikor kinyitotta a kaptár kijáratát tucatnyi döglött bogár hullott elé. Tehetetlen kínjában szakkönyveket vásárolt, azt kutatta miféle betegség pusztíthat kaptárában, de a leírt jelenségek nem passzoltak. Akkor átballagott a szomszéd községbe egy volt katona-cimborájához és attól kért segítséget.

Ez az Argyelán alacsony, ráncos arcú, száraz emberke volt, s noha kertjében tucatnyi kaptár sorakozott ragaszkodott hozzá, hogy Adamkó feladja rá a védőmaszkot és begyűjtsa a füstölőt. Belenézett a kaptárba, s rövidesen hangzott az ítélet: — Ebből a családból, cimbora hiányzik az anyakirálynő! — Az nem lehet — mondta Adamkó. — Pedig így van cimbora! Én csak belenézek máris tudom mi a bibi. — Talán éppen kirepült — kapaszkodott a lehetőségbe Adamkó. — Nézd meg ezeket a kereteket — Argyelán kiemelt egy keretet és Adamkó orra alá dugta. — Seholy egy álca, vagy pete! Az anyakirálynő vagy megdöglött, vagy el se hoztad az erdőből. — És akkor mi van? — kérdezte Adamkó aggódva. — Akkor? — hangzott a kíméletlen válasz — Akkor nincs here, nincs dolgozó, nincs szaporodás, mez... csak pusztulás! — Hát akkor én most már honnan szerezzek anyakirálynőt!? — mondta Adamkó porig sújtva.

Bármilyen áldozatra képesnek érezte magát, csakhogy megmentse méhesét a pusztulástól, de minden igyekezete hiábavalónak bizonyult: anyakirálynőt szerezni nem sikerült.

Akkoriban olvasta az újságban, hogy az ország túlsó felében méhész konferencia kezdődött. Több napi veszekedés után, — amely során Landina, a kicsi fehér feleség fenyegetései között többször is szerepelt a gezarol, ami véget vet majd a költséges passzióknak — Adamkó egy hajnalon lopva felkerekedett és vonatra szállt, hogy anyakirálynőt szerezzen méheinek. Úgy gondolta, méhész konferencián méhészek, méhekről beszélnek, sok méhész között csak akad olyan, aki rendelkezik fölösleges anyakirálynóval.

Javában tartott a konferencia, amikor Adamkó betoppant. Miután nem volt a háta mögött hivatalos szervezet, csak tanácskozási joggal felruházott, rendkívüli küldöttnek fogadták el, de a hátra lévő idő alatt így is sok érdekes és okos dolgot hallott az élesedő osztályharcról, az imperializmus ellentmondásairól és a gyarmati népek kizsákmányolásáról. Últ szemközt az elnökségi asztallal, amely mögött helyet foglaltak a Szakszervezet, Nőszövetség és az Ifjúság küldöttei is, és ütemesen tapsolt — ha szükség volt rá. A szünetekben barátságot kötött a szövetkezeti elnökkel, agrónómusokkal és főkönyvelőkkel, sőt az egyik esti sörözés után elénekelte egy állatorvosnak a bányászhimnuszt. Meglátogatták a környező üzemeket és járt városnézésen meg színházi előadáson, de ami leginkább érdekelte, az anyakirálynő ügyében nem jutott előbbre. Hiába érdeklődött, nyomozott, mesélte méhei tragikus történetét.

Már végképp lemondott az anyakirálynőről, mikor a záróülés után az utcán egy hosszú parasztember csatlakozott hozzá. — Magának kellene anyakirálynő? — kérdezte. — Nekem hát! Mért, magának van? — Ha megegyezünk lehet róla szó — válaszolta a hosszú ember óvatosan. — Már hogyné egyeznénk meg elvtárskám — lelkesedett Adamkó. — Biztosan megegyezünk! — Azzal megragadta a férfi karját, s úgy tűnt, el sem engedi, ameddig az anyakirálynőt kézhez nem kapja.

A férfinak néhány elintéznivalója akadt a városban, csak aztán ültek fel a szekereire és kihajtottak a közeli faluba. — Ilyet maga nem kap az országban, csak nálam! — mondta a férfi a méhesben szárnyainál felcsippentve a majd hüvelykujjnyi anyakirálynőt. Egy gyufásdobozba helyezték el a bogarat, a doboz Adamkó mellényzsebébe vándorolt. Adamkó százötvenet fizetett érte, de nem sajnálta az árat. Anyakirálynő nélkül nem állíthatott haza. Hogyan számolt volna el Landina asszonynak a pénzzel! Kétszeresen szüksége volt rá, persze hogy megérte! Sőt! Visszafelé szekerezve áldomást fizetett a vasúti restiben.

Sörtől fénylett Adamkó arca, mikor vonatra szállt. A kocsiban ismét találkozott a hazatartó küldöttekkel, helyet szorítottak neki az ablaknál, s Adamkó boldogan helyezte az értékes gyufásdobozt a kis asztalkára, de úgy, hogy egy pillanatra sem tévesztette szeme elől.

Meleg nyárvégi délután volt, a nyitott ablakokon belőduló huzat alig hűtött valamit. A küldöttek arcán verejték csorgott, a büfé kocsiban fogyott a sör, és itt a termes kocsiban körbe jártak az üvegek. Csak Adamkó nem mozdult. Nem mintha sajnálta volna a pénzt, nem sajnált ő semmit, csak félt otthagyni gyufásdobozát. Sör azért jutott neki is!

— Ugyan gyűjtsen már rá maga is Adamkó elvtárs — kínálta tárcáját Pifkó a keszeg agrónómus — itt nem látja az asszony! — Nevettek. Adamkó szerénykedve tolt el magától a cigarettát. Nem akarta, hogy később azt gondolják, hogy kihasználja őket. — Nem azért — mondta, nem vagyok dohányos ember... A bányában megszoktam, hogy a dohányzás nuku! Ott aztán egy szálát se! — Csak egyet,

Adamkó szaki! A maga kedvére — bölintott Adamkó belegezően. Szájába vette a cigarettát, ösztönösen nyúlt a gyufásdoboz után, és ekkor történt a baj! Mire észbekapott az anyakirálynő már a levegőben zümmögött!

Adamkó felüvöltött: — Az ablakot! Fel az ablakokat elvtársak! Fel! Fel! — Majd lenyelte a cigarettát. — Megszökött! Ott repül! Testvérek csak óvatosan, majd én, engedjenek...

Az anyakirálynő a hangzavarban riadtan körözött. Adamkó a kalapjával kapdosott utána és egyre hajtogatta: csak óvatosan, majd én elvtársak! Senki nem nyúlhat hozzá! Az enyém!

Föllépett a padokra, átmászott a csomagtartón, bebújt a pad alá. Lihegett, erőlködött. Az anyakirálynő idegesen menekült előre.

Bőröndök potyogtak, kabátok szakadtak, üres üvegek reccsentek szet a talpa alatt. Adamkót egyre jobban hatalmába kerítette a vadászszenvedély! Meg dühös is volt, hogy nem tud kifogni ezen a francos bogáron. Egész lassan repül, meg mászik, de ő mégse képes utólnérni! Lassan megérkezik a vonat az átszálló állomásra, ő meg itt ugrál, akár egy hibbant kántor a szószeken.

Ekkor a pad végén Adamkó megbillent, és a kalapot olyan szerencsétlenül vágta az anyakirálynő után, hogy a bogár azonnal lezuhant, hátára fordult, néhányat kapált a lábaival és kimúlt.

Adamkó a tenyerébe kapta, aztán meg a füléhez emelte, hátha ad valami hangot, ami ellentmondhatna a látszatnak, ennek a halotti mozdulatlanságnak, aztán lefektette a kis asztalkára, és csak nézte és várt, valami csodára, vagy másra, de később is hiába piszkálta az ujjával, fujta gyengéden, lehelte: az anyakirálynő tökéletes merevséggel feküdt előtte.

1966.

VINCZE GYÖRGY:

AZ ÖREG LÓ

A vonaton találkoztam Károly bácsival. Azt mondta: megyen lovat venni. Mert volt két lova is az öregnek, csakhogy amikor belépett a tsz-be, beadta őket. Most aztán egy sincs.

— Pedig — oktatótt — jó ló nélkül nem lehet dolgozni. A dologidő meg egyre jobban közeledik. Olyan gyorsan kitavasodik, hogy észre sem vesszük. Meg aztán, most újra kezdek mindent — húzta ki magát. Ismét a magamén. Tudod fiam, újra én leszek a gazda... Az enyémen, a magam gazdája.

Károly bácsi minden szavában és célzott pillantásában szemrehányás volt. A vonat dögött. Keveset beszélt. S amikor beszélt, a szavakat tagolva ejtette. Nyugtalan volt és ideges. Valami kimondhatatlan, valami megfoghatatlan bújkált benne. Bújkált és kergetőzött arcán is a komorság és a mosoly. Olyan volt az ábrázata, mint az égen a sok tavaszi felhő és a nap. Elborult, aztán kitisztult, majd újra jöttek a felhők és megint győzött a nap.

A nap fénye a vonat ablakán keresztül rozdszínűre festette Károly bácsi borotvátlan állát. Úgy nézte a zebraszínű szántóföldeket, mintha kémlelni akarná a természetet, amely most ocsúdik téli álmából.

Szótlanul figyeltem. Kerestem azt a kimondhatatlan és megfoghatatlan valamit. Mert arcának bőre alatt lappangott — mintegy kezdődő betegség —, a bizalmatlanság. Minden pillantásával azt kérdezte; hogyan kezdjem, mit csináljak, hogy lesz jobb.

Nem akartam megzavarni beszédemmel. No, meg minden ember többé-kevésbé maga irányítja sorsát. Ugyanakkor éreztem, hogy szólni kellene. Vállon kellene ragadni, mert úgy rohan, mint az októlan gyermek. S ha elesik megint, mást okol... „Hogy láttátok, mit teszek, miért nem szóltatok.”

Nem avatkoztam a dolgába. Kis idő után ő kezdte újra a beszélgetést.

— Mit csinálsz a városban?

— Körülnézek — feleltem.

Aztán hirtelen felötlött bennem. — Tudja mit, Károly bátyám?

— Na fiam — nézett nevetve.

— Elmegyek magával megnézem, milyen lovat vesz.

— Az jó lesz! — biccentett fejével. — De értesz-e a lóhoz? Mert a ló csak akkor ér valamit, ha jó dolgos, meg szép is, mint a menyecske. Mert a menyecske is csak úgy jó... Szóval, ha takaros. Persze legyen fiatal is, meg ne legyen kehes, mert volt egyszer egy kehes lovam aztán...

Addig mesélte Károly bácsi a kehes lovat, amíg megérkeztünk. Az állomás forogtagában úgy lépkedett, mint aki nagyon siet, mintha gyorsan túl akarna esni életének egy nagy eseményén. Mert ha késik, ha lassan megy, lehet, hogy megváltozik a véleménye.

— Károly bácsi — törtem meg kettőnk csendjét. — Én nem nagyon ismerem a lovakat... Meg azt akarom mondani, hogy... szóval azt akarom mondani, ne vegyen lovat.

Az öreg felém fordult.

— Aztán miért nem akarod — nagyon gyanúsán nézett, szinte nyársra húzott tekintetével. Úgy szemelt, mint az ellenségét. — Mondd csak, miért nem akarod, hogy lovat vegyek?

— Mert tudja Károly bácsi, szóval, hogy is mondjam... ne vegyen lovat!

— Látom, mit akarsz! Mondd csak, hiába! A magam gazdája akarok lenni.

Az öreg arcába tódult a vér, mintegy jelezve, hogy paraszti hiúsága nem tűr ellenvetést. Nem magabiztosságból, mert egy cseppet sem volt magabiztos, hanem gögből, sietett, szinte rohant, hogy mielőbb lovat vegyen. „Megalkudni, kifizetni és hazavezetni. Haza a faluba, be az istállóba. És ha valaki azt kérdezi kié ez a ló, azt felelni, hogy az enyém!” Ezeket fejezte ki Károly bácsi tekintete. A paraszti góg vezérelte, vitte, hajtotta.

Egy félnehéz, telthasú állat előtt állt meg. A kupec öt ezerre tartotta.

— Öt ezer? Az sok! — aztán odébb állt, végigjárta az egész vásárt, megnézett minden lovat és érdeklődött. Hány éves, mennyiért adja, nem kehes-e? De egyik sem tetszett úgy, mint az a félnehéz jószág. Visszament a kupechez. Megnézte a ló patáját, a fogait, és aztán szólt az eladónak, hogy jártassa meg.

— Ilyen lovat maga nem talál sehol! Ez olyan ló, amilyen még a lovak országában sincs! — dicsérte hosszasan portékáját a kupec.

Négyezeröttszázban maradtak. Megkötötték az egyezséget. Amikor Károly bácsi leolvasta a pénzt, hozzám fordult: — Szép ez a pára? — aztán spárgával pokrócot kötött a ló hátára én meg segítettem neki, hogy könnyebben felüljön.

— Te előbb érsz haza — mondta békésen. — Szólj az asszonynak, hogy estére otthon leszek. Na, isten áldjon!

Elindult Károly bácsi. Sokáig néztem, dereka egyenes volt, mintha nem is pokrócon, hanem nyeregben ülne. Büszkén tartotta magát.

Az asszony izgalommal várákozott otthon. Ő nem akarta, hogy lovat vegyenek. Azt mondogatta: „leéljük mi ló nélkül is azt, ami még hátra van.” De Károly bácsi így akarta. És minden pénzt összeszedtek, hogy fussa a ló árát. A szövetkezetet is sürgette, hogy mielőbb hasítsák ki földjét a közösből. Ez a vágya is teljesült.

Károly bácsi munkához készülődött. Ezen a napon is a kovácstól jött haza. Laposvasat élesített, hogy másnap hozzáfogjon a szántáshoz. Itatási időre ért haza a kovácstól. Bement az istállóba. Egyszerre feltűnt neki, hogy nem nyerít a ló. Mert amióta bekötötte az istállóba mindig így szokta üdvözölni újdonsült gazdáját, ha nyikordult a rozsdás ajtó. Most azonban még csak fel sem kelt a friss alomról. Károly bácsi odament az állathoz, és megpróbálta felkelteni. Nem sikerült. Látszott, hogy nincs ereje felkelni, hogy szenved, kínlódik. Csak annyira futotta erejéből, hogy gazdájára emelte hókás fejét, könnyező szemeit mutatva: lássa meg más is az ő fájalmát. Csak a ló, ez az okos állat képes érzéseit így kifejezni. Károly bácsi meg is értette. De mielőtt még segíthetett volna, elnyújtott keserves hang jött ki szegény pára száján és feje erőtlenül ráesett az alomra.

Az asszony nyugtalankodott a konyhában. Nem szokott az ura ilyen hosszú ideig itatni. Indult is az istállóba, mert sokszor a szelídnék látszó állat is kárt tesz az emberben, ha megbokrosodik. Károly bácsi a ló mellett feküdt. Éppen olyan mozdulatlanul, mint a szürke. A asszony nézte az öregét és a lovat. Nem szólt egy szót sem, csak állt.

Károly bácsi tudta, hogy mögötte van az asszony, de meg se mozdult. Talán könnyeit szégyelte felesége előtt, mert őt még soha senki nem látta könnyezni.

Szemét a kihűlő ló nyakához szorította és úgy törölgette könnyeit a szürke szőrében.

Sokáig tartott ez a szótlanság. Aztán fürgén felkelt az öreg, de még mindig nem nézett az asszonyra, csak a bajusza alatt nyögte.

— Ez volt a sorsa...

— Ez — keseregte az asszony és szipogva folytatta: — Aztán most... most... kitartott, mert nem tudta jól beszél-e — most mit csináljunk?

Károly bácsi feleségére emelte tekintetét. Mint megriadt nagy fekete hernyók, úgy mozdultak félelmetes szemöldökei. Ilyen kérdésre mindig káromkodva szokott válaszolni. Most azonban mikorra kinyitotta száját, sikerült magába fojtani a dühöt és csak ennyit mondott:

— Mit csináljunk? — meredt maga elé, mintha nagyon gondolkodna a válaszon. Aztán széttárta kezeit és nyomban le is ejtette azokat. — Hát mit csináljunk?

A felesége nem faggatta. Van abban valami igazság, hogy a parasztasszonyok a legjobb pszichológusok, mert minden szóból és minden mozdulatból értenek. Hát ezért, nem firtatta tovább. Láttá az urában végbemenő elkeseredett harcot, melyet most önmagával kell megvívnia.

Egész éjszaka nem aludt Károly bácsi. Gondolatai denevér szárnyon csapongtak. Az jutott eszébe, hogy legszívesebben elköltözne a faluból. De hiába, ehhez már öreg, meg aztán mihez kezdjen?

Reggel mint az élő halott úgy tántorgott be a szövetkezet irodájába és megállt az elnök előtt.

Az elnök nem tudta mit akar Károly bácsi, hiszen kielégítették. Meg amikor kilépett a csoportból olyan nagy haraggal ment el, hogy azóta nem is köszönt.

Az öreg megbökte a kalapját és az elnök is biccentett, de nem szóltak. Sokáig néztek egymással farkasszemet.

„Bár csak ne jöttem volna ide” — gondolta végig Károly bácsi az egész históriát. Arcán keserves és oktalan szemrehányás terpeszkedett. Mintha ezt kérdezte volna az elnöktől: „No, örülsz? Örülök, hogy megdöglött”. S a paraszti góg elhatalmasodott rajta úgy, mint amikor a vásárba ment. De ez csak egy pillanatig tartott, mert a valóság kijózanította.

— Tudom, hogy haragszotok — kezdte. Aztán lesütötte szemét, nem tudta folytatni. Ilyen erőtlennek, még sohasem érezte magát.

— Csak te haragszol — válaszolt az elnök. — Mindenkinek joga van a maga útján járni... Nem bánt ezért senki sem.

Károly bácsi mély lélekzetet vett.

— Igaz, ti nem bántottatok... Csak a sors!

— Mi bajod a sorssal? — kérdezte az elnök.

— Ver! — és felszakadt belőle a keserves tehetetlenség. — Ver engem!... Az utamban áll! Kínoz! Érted?! A keserves istenit az életnek

— Beszélj egyenesen! — szólt közbe az elnök. — Beállítasz ide, szidod az életet, de nem mondod meg miért?

— Azért, mert gyenge vagyok!

— A magad akarata szerint lettél az. De ha már ide jöttél, akkor öntsd ki magadból, mit akarsz és ne kertelj.

Károly bácsi, mintha fia halálát panasolta volna el, csak ennyit mondott:

— Megdöglött a ló!

Akkor láttam ismét Károly bácsit, amikor a tsz vontatójának pótkocsijáról le-
emelték a kővéhnedt lovat és a döngkútba hempergették. Az öreg torkát megszorította
a keserűség, amikor a tetem tompa huppanással, a kút fenekére ért. Aztán mintha
egyszeriben megszűnt volna a fájdalma. Önmagával is megértette, hogy öreg volt
már az a ló. Aztán leöntötte a tetemet, frissen oltott bugyborgó, fehér mésszel.

JÜRGEN LÜTTICH 1939.

ELSŐ EMLÉK

1.

Mentünk
a rőt szín ég alatt.
Döbrent csend ült a városon.
Hol, úgy tudtuk, utak
vannak és házak,
néhány fal meredt
fenyegetőn
a vértől lucskos ég felé.
És fekete pelyhek hulldogáltak.

2.

Gyermekéjek. Pinceéjek. Gyermekéjek.
Szirénahang Fölrettenés Futás
Lépcsőkön tompa fény Vakolt-falak
Pince-arcok
Vijjgó fenyegető rettegve síró
éjszakák
Pinceéjek. Gyermekéjek. Pinceéjek.

3.

Játszottunk
e vijjgó világnak
e tüzet okádó világnak
ez önmagát emésztő embervilágnak pincejében.
Játszottunk magunknak
egy érthető világot.

Fordította : SZABÓ KÁROLY

ÉLETÜNK

VONSIK GYULA:

A MAGYAR MUNKÁSOSZTÁLY TUDATI FEJLŐDÉSÉRŐL

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában a társadalmi fejlődés minden területén forradalmi változás megy végbe. Mint minden kor változásának, úgy ennek is megvan a maga vezető ereje — társadalmi csoportja —, amelyet ebben a korszakban a munkásosztály testesít meg. Ez a vezető szerep nem a szubjektív óhajok, vagy akaratok következménye, hanem a társadalmi fejlődés törvényszerűségeiből fakad. A munkásosztályt forradalmi pártja segíti abban, hogy felismerje ezt a törvényszerűséget és ne csak felismerje, hanem tudatosan vállalja is. E történelmi küldetés megértése egyet jelent a szocialista tudat kialakításáért folyó harccal.

A szocialista tudatért folyó harc vizsgálatakor abból a tényből kell kiindulni, hogy a szocializmus építése egy hosszú társadalmi periódust ölel fel, amelynek lehetnek különböző szakaszai a tudati fejlődés összefüggésében is, de mindvégig, az egész periódusban, itt is a munkásosztály vezető szerepének kell érvényesülni.

A munkásosztály nem egyszer- és mindenkorra van felkészülve erre a vezető szerepre, hanem miközben ezt a vezető szerepet gyakorolja, maga is állandóan változik, készül történelmi hivatásának teljesítésére. És hogy ez a vezető szerep mennyire érvényesül, többek között függ a munkásosztály számától, szervezettségétől, eszmei, politikai egységétől és fejlettségétől, vagyis mindattól, ami a munkásosztály erejét adja együttesen. Ezen belül napjainkban egyre inkább döntő szerepet játszik az ideológia—politikai fejlettség, s ha a munkásosztály vezető szerepének erősítéséről esik szó, akkor mindenekelőtt a tudati fejlődés meggyorsítását kell rajta érteni, mert minél magasabb szinten áll a munkásosztály saját érdekének felismerésében, annál aktívabban képes annak megvalósításáért is harcolni.

Közismert, hogy a munkásosztály vezető szerepe csak akkor érvényesülhet maradéktalanul, ha azt az ideológia területén is megvalósítja. Ehhez elsősorban magának a munkásosztálynak kell a szocialista ideológia megértőjévé válni. Hogy milyen gyorsan és eredményesen tudja a munkásosztály saját világnézetét az egész társadalom világnézetévé tenni, elsősorban attól függ, hogy maga a munkásosztály mennyire vált már saját világnézetének megértőjévé és ennek következtében milyen aktivitással és tudatossággal vesz részt ennek a világnézetnek győzelemre vitelében.

A marxista párt ezért megkülönböztetett figyelmet fordít a munkásosztály szocialista tudatának formálására. A harc, amely az eszme síkján folyik, a szocialista kultúráért és a szocialista tudatért, elsősorban a társadalom vezető osztályának tudatában kell, hogy győzelemre vezessen és így sugározzon ki a társadalom más rétegeinek tudati változására.

Az egész szocialista kulturális és ideológiai forradalom győzelmének üteme és tartalmának tisztasága elsősorban attól függ, milyen mértékben hatja át a szocialista ideológia a társadalom vezető osztályát, a munkásosztályt. Minél erősebben hatja át a munkásosztály tömegeit a szocialista ideológia, annál nagyobb mértékben biztosított a társadalom minden rétegének szocialista átnevelése. Amilyen mértékben fejlődik a munkásosztály tudata, gazdagodik tapasztalata, növekszik kulturális színvonala, úgy gazdagodik történelmi alkotó tevékenysége. A szocializmus lehetővé teszi az anyagi bőség és kulturális színvonal állandó emelkedését. Ez ad állandó aktivitást a dolgozók tevékenységének, mind a munkában, mind a társadalmi élet minden területén.

A munkásosztály annál inkább ismeri fel valóságos érdekeit, minél inkább felemelkedik a szocialista tudatosság színvonalára. A felismert és tudatosodott érdekek a kultúra területén is meghatározó erővel bírnak. Az ilyen igények adják azt az ösztönző erőt, ami az egész kultúra új tartalmának kialakulásához vezethet és az így jelentkező igények hatásukkal megszabhatják a kultúra változásainak ütemét is.

Ha munkásosztálynál megerősödött a szocialista szemlélet, ha tudatában már döntő fölénybe jutott a szocialista értékítélet, akkor az osztály igényeivel minden más társadalmi réteg és szféra fejlődését is képes meghatározni. A munkásosztály szocialista tudatosságából fakadó igények, mértéket szabnak az irodalomnak, a művészetnek, hatást gyakorolnak a technika és a tudomány fejlődési ütemére, képesek évszázados szokásokat legyőzni és helyébe újakat teremteni. A tudatosságból származó igények törekvésbe realizálódva az egész társadalom aktivitására, kollektív cselekvésére gyakorolnak pozitív hatást.

A munkásosztályt jellemezve, az MSZMP VIII. Kongresszusának beszámolója megállapította, hogy „társadalmunk vezető ereje a munkásosztály, amelynek létszáma 1949 óta megkétszereződött. A munkásosztály fejlődésében azonban nem a számszerű növekedés a legfontosabb. A számszerű növekedéssel egyidőben fejlődött a munkásosztály szocialista öntudata és szervezettsége is. A munkásosztály erejét mutatja, hogy a szocialista forradalomban maga is átalakul, megtisztítja önmagát a kapitalista múlt örökségétől, a különböző kispolgári tulajdonságoktól, élen jár a szocialista munka és életforma kialakításában és elterjesztésében. A munkásosztály a hatalom kivívásában és megvédésében, valamint a szocialista építő munkában tanúsított állhatatosságával és hősiességével kivívta valamennyi dolgozó réteg osztatlan elismerését és megbecsülését.*”

A Kongresszus megállapításai, amelyek ma is helytállóak, a fejlődésnek azokat az alapvető tendenciákat emelik ki, amelyek meghatározó erővel bírnak a munkásosztály minden irányú fejlődésére. Ez azonban nem jelentheti semmi esetre sem azoknak a létező ellentmondásoknak a figyelmen kívül hagyását, amelyek ha nem is alapvetően, de rányomják jegyeiket a munkásosztály tudatának szocialista fejlődésére is. Ha a munkásosztály fejlődését speciálisan a tudat relációjában tesszük vizsgálat tárgyává, akkor természetszerűleg az általános fejlődés összetevői közül egyesek kiemelt, mások pedig alárendelt szerepet kapnak, másrészt az egyes jelenségek az oko-

* MSZMP VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve, 30. oldal (Kossuth 1963.)

zati kapcsolat kimutatása során más megvilágításba kerülnek. Ezért a munkásosztály szocialista tudatának egészéről alkotott kép nem fog egybeesni sem a politikai gyakorlati, sem pedig a műveltségről kialakított véleményekkel.

A munkásosztály tudati állapotának mérése is alapvetően két összefüggés kapcsán kell, hogy történjen. A kommunista emberré válás ismérvei mindenekelelt az eszmeiség szintjén fogalmazódnak meg, az általános ismertetőjegyek meghatározása pedig ideológiai alapállás függvénye. Az egész osztály, és benne az egyes emberek tudati fejlődését ezért úgy lehet és kell is mérni, hogy mennyire közelítik meg az eszmeiség síkján megfogalmazott célkitűzéseket, normatívákat. Ez azonban a dolgoknak csak az egyik oldala és ezért önmagában téves következtetésekhez vezethet. A munkásosztály is egy valóságos társadalom része és így az ő tudatának fejlődésére is alapvetően a társadalom anyagi életének változásai hatnak. A lét és tudat viszonyának alapvető törvényszerűsége érvényes a munkásosztály tudatának változására is. A másik mérés tehát az kell hogy legyen, hogy a munkásosztály tudati fejlődése lépést tart-e a társadalom anyagi élete által teremtett lehetőségekkel és szükségletekkel. Valóságos eredményt csak akkor kapunk, ha mindkét fajta vizsgálatot elvégeztük és az eredményeket összevetjük. Ha a munkásosztály tudatát ilyen módon tesszük vizsgálat tárgyává, akkor az eredményt a következőkben lehet összefoglalni:

Az ország felszabadulása óta eltelt több mint 20 év alatt, de elsősorban a szocializmus építésének során a fejlődés forradalmi hatóereje, a munkásosztály nemcsak számszerűleg és szervezetenként erősödött meg, nemcsak életkörülményei változtak meg, hanem ebben a harcban az osztály gondolkodása is hatalmas változásokon ment keresztül. A munkásosztály szocialista tudatának kialakulása az elmúlt két évtized alatt visszavonhatatlan eredményeket ért el. Következik ez mindenekelelt abból, hogy a szocializmus alapjainak lerakása olyan társadalmi és gazdasági változásokat eredményezett, amelyek a tudat szocialista fejlődését kiváltották. Mivel mindenféle tudati változásra érvényes az a törvény, hogy a változást az anyagi viszonyok változása eredményezi, így a munkásosztály tudata a maga viszonylagos önállóságával együtt tükrözi a megváltozott körülményeket.

Mindenekelelt kifejezésre jut ez a megváltozott tudat a munka szocialistává válásának folyamatában. A megváltozott társadalmi feltételek tükröződnek a munkásosztály tudatában és ezek hatnak vissza a munkához való viszonyra, a munkafegyelemre, jelen vannak általában a munkaerőkölcsben. A magyar munkásosztály tudati fejlődése bizonyítja, hogy a szocialista munka feltétele tehát elsősorban nem szubjektív morális kérdés, hanem objektív társadalmi, gazdasági fejlődés tudatban való visszatükröződésének az eredménye. Az elmúlt években bizonyítást nyert, hogy minél magasabb fokú a szocialista társadalom tagjainak tudatossága, annál teljesebben és szélesebben bontakozik ki alkotó tevékenységük a szocialista építésben, a munkában, a munkafegyelemben, az emberek közötti új viszony fejlesztésében.

A munka jellegének megváltozása együtt jár a munkások megváltozásával. Ez lemérhető a szellemi munkások arányának növekedésén is. Ez nemcsak eredménye a munka megváltozásának, hanem feltétele is, mert ez viszi előre a munka tökéletesedését. Az ilyen munka nagyobb felkészültséget, szakértelmet kíván, de egyben magasabb műveltséget is. Ennek lett az eredménye, hogy a munkások általában mind elméletileg, mind gyakorlatilag magasabb szinten ismerik munkájukat, képessé válnak bonyolultabb gépek kezelésére is, általában megnőtt a technikai ismeretek szintje. Ezzel együtt járt olyanképességek kialakulása is, amelyek a munka szervezésébe

és irányításába való bekapcsolódáshoz szükségesek. A munkások nagy többségéről elmondhatjuk, hogy a politikai munka hatására megértették, hogy nemcsak a munka termelékenységének emelésével lehet megteremteni az életszínvonal állandó emelésének tartós alapját. Ebben a felismerésben benne van az anyagi alap pozitív változásának hatása, de mellette van az anyagi érdekelttség elvének megfelelő mértékű alkalmazása is.

Új szemlélet alakult ki a legöntudatosabb munkásoknál, és ez a szemlélet egyre inkább meghódítja az egész munkásosztályt. Amíg régen úgy gondolkodtak, hogy „mit miért lehet megcsinálni”, most egyre inkább létjogosultságot kap az a szemlélet, „hogyan lehet időre és legjobb minőségben teljesíteni a feladatot”. Ez mutatja, hogy a munka a munkások többségénél egyre inkább szocialistává válik.

A szocializmus alapjainak lerakása során jelentősen megnőtt a munkásosztály öntudata. Ezt a megnövekedett öntudatot egyre következetesebben áthatja a munkásosztály tudományos ideológiája.

Ennek az öntudatnak egyik legszembetűnőbb jegye az összeforrottság és a kollektivitás megerősödése. Az egyes munkások egyre inkább feloldódnak azokban a funkciókban, amelyek az osztályhoz és az osztály feladataihoz kötik. Az egyéni tudat mindinkább megtöltődik osztálytartalommal, és ezzel együtt a kollektívum válik alapvetővé. Másszóval a munkásosztályra ma már jellemző, hogy a közösségi tevékenység vált érdekessé számára, az ami az egyik munkát a másikkal összeköti. Ez a kollektivitás már túllépett a munkásszolidaritás ösztönös tartalmán, és a tudatosság színvonalára emelkedett.

Megerősödött és megszilárdult a munkásosztály politikai egysége és vele együtt az osztály politikai arculata is. A politikai egység és vele együtt a politikai tudat egyre inkább megtelítődött tudományos tartalommal. Ennek a politikai egységnek az összetartó ereje már nemcsak az általános együttérzés, együvé tartozás érzése, hanem a marxizmus-leninizmus eszméinek megismerése is. Az osztály tudatában már tükröződik saját történelmi szerepének és elhivatottságának felismerése és ennek a küldetésének tudatos vállalása. Ez ad a politikai egységnek új tartalmat és az osztály politikai arculatának új szintet. Ez jut kifejezésre abban, hogy a munkásosztály többsége egyetért a párt fő célkitűzéseivel, a célkitűzések elérésének eszközeivel. Megett a bizalom a párt iránt, ami az objektív társadalmi viszonyok mellett elsősorban a jobb és őszintébb informáltságnak az eredménye. A munkásosztály tudati fejlődése bizonyítja, hogy a valóságnak megfelelő őszinte informálás, a nehézségek kerteles nélküli feltárása nem hat taszítólag, hanem ellenkezőleg, növeli a felelősségérzetet, erősíti a nehézségek önkéntes vállalását és fordítva, ha az igazságot elhallgatják a munkások előtt, akkor ez megfosztja a társadalmat egy hatalmas forradalmi erő felszabadulásától.

A munkásosztály politikai állásfoglalása természetesen nem mentes minden különbségtől. Kifejeződik ez abban is, hogy a párt befolyása a munkások egyes rétegei között különböző. Erősebb a tősgyökeres munkások között, vagy akik már a kapitalizmus idején is munkások voltak, és gyengébb azok között a munkások között, akik az utóbbi években lettek munkások. A felszín vizsgálata ennek természetesen ellentmond, mivel a politikailag elmaradottabb munkásrétegeknél a különböző politikai és gazdasági intézkedések elfogadása látszólag előbb történik meg, mint a tősgyökeres munkásoknál. Ez azonban nem egyenlő a politikai befolyás erősségével, mivel ez az elfogadás legtöbbször nem jelent meggyőződést. Eppen ezért ezeknél a rétegeknél a

politikai megingás kisebb megrázkódtatás esetén is gyorsabban következik be. Mivel a magyar munkásosztályon belül az új munkásréteg jelentős, ezért a sokszor jelentkező lelkesedést nem lehet úgy érteimezni, mint a tudatos meggyőződést. Ezt bizonyította többek között az ellenforradalom is. A lelkesedés mint fontos feltétele a szocializmus építésének nem jelenti tehát a tudatosítás szükségtelenségét, hanem csak aláhúzhatja a vezetés felelősségét. A munkásosztály politikai egységének további erősítésénél, a párt és az osztály kapcsolatának megszilárdításánál éppen ezért ez nem hagyható figyelmen kívül.

A szocializmusba vetett hit és az érte folytatott tudatos harc vállalása a munkásosztály jellemző vonásává vált. Ma már a munkások többsége a gazda szemével nézi az országot, és teszi szavá mindazt, ami számára nem megfelelő. A szocializmus véglegesen összeforrt a munkásosztállyal, az osztály értékalkotásának alapvető mértékévé vált. Erősödik a „Mienk” fogalma a gondolkodásban, s egyre jobban elnyomja az „Enyém” szemléletet.

A munkásosztály egy része már nemcsak tudomásul veszi a társadalmi változásokat, hanem értékeli is azokat, elismeri az eredményeket és bírálja a hiányosságokat. A hibák és a hiányosságok bírálatában már nem a szembenállás jut kifejezésre — ami a kapitalizmusban ösztönösen kialakult — hanem a felelősségérzet, a tudatos érdeklődés. A munkások véleményében egyre gyakrabban fejlődik ki a társadalmi érdekek és kerül háttérbe az individuális cél. Amikor a munkásoknak lehetőségük nyílt az ilven véleményük kinyilvánítására, akkor ez nemcsak az egyén szabadságának volt az egyik összetevője, hanem a társadalmi fejlődés forradalmi tényezőjévé is vált. A bizalom légkörének állandó fenntartása tehát egyben a felelősségérzet növelésének a feltétele is, aminek kifejeződése többek között a vélemények bátor kinyilvánítása. A munkások véleményének gyakorisága és őszintesége nemcsak tudati fejlettségük, hanem a szocializmussal való azonosulásuk fokmérője is, mivel megmutatja, hogy a munkások tudatában a szocializmus mint társadalmi rendszer milyen mélyen vésődött be.

Az alakuló szocialista tudat alapvető tartalmát képezi a tudományos világnézet egyre nagyobb térhódítása is. A politikai oktatás és nevelés a műveltség növekedése mutatja ennek az alakuló új világnézetnek a tartalmát. A munkásosztály gondolkodásában a szocializmus építésének tapasztalatai egyre inkább a marxizmus—leninizmus tudományára támaszkodnak és így nyernek megerősítést.

A munkásosztályban megtalálható emberi tulajdonságok is visszatükrözik a szocializmus szellemének győzelmét. Ezek a tulajdonságok először és elsősorban a munkásosztálynál jelentkeznek. Ilyenek: az eszmiség, a hazafiság, a szerénység, a becsületesség, a fegyelmezettség, az áldozatkészség és az egymás tisztelete. Az új tulajdonviszonyok alakították ki ezeket az új embert jellemző tulajdonságokat. Mivel az új viszonyok kialakításában a munkásosztály járt az élen, ebből törvényszerűen következik, hogy ezek a tulajdonságok is elsősorban a munkásosztálynál jelentek meg.

Ez a tudat az elmúlt években sokat változott, de még nem vált következetesen szocialista tudattá. A munkásosztály gondolkodását a jelen történelmi időben még jelentősen befolyásolják a kapitalizmusból örökölt tudati maradványok. Az embereknek — a munkásoknak is — múltjuk, múltban kialakult tudatuk és tapasztalatuk van. Ezek a tapasztalatok és a múltban kialakult tudat, sokszor nem egyeznek meg a követelményekkel, amelyeket a szocializmus építése támaszt a munkásokkal szemben. Ezek a tapasztalatok a múltban, egy letűnt világban gyökereznek, de ezek a ta-

paszlatatok, gondolati elemek szintén valóságos elemei voltak létrejöttükkor a tudati fejlődésnek. Ezért napjainkban úgy jelentkeznek, mint az emberiség sok éven keresztül leszűrt bölcsességei. Ezeknek a tapasztalatoknak és tudati jelenségeknek a szívóssága a hagyományokban, az ismeretek elégtelen voltában van, de objektív támaszát adják a szocializmus fejlődésének átmeneti nehézségei is.

A munkások különböző csoportjainál a múltnak ez a maradványa különböző mértékben van jelen. A munkásosztályon belül a legszilárdabb és legerősebb réteg a tősgyökeres munkások nagy csoportja. Számarányukat tekintve közülük kerül ki a legtöbb szakmunkás. A munkásosztály ezen részének a tulajdonságai: a megbízhatóság, az állandó aktivitás, az osztályöntudat magas foka, a fegyelem és igazságérzet, a kollektív érzés és harcoság. Ezek a tulajdonságok összességükben adják a munkásosztály forradalmiságát, osztályöntudatának magasabb fokát.

A munkásosztály másik nagy csoportja: a kétlaki munkások, akik tömegüket tekintve a munkásosztályon belül hatalmas arányt képviselnek, közöttük sok a segéd- és betanított munkás, akik műveltségben elmaradottabbak és osztályöntudatuk sem emelkedett arra a fokra, amely forradalmiságában egyenlő volna a tősgyökeres munkásokéval. Mint az osztály része a könnyebben megingó réteget jelentik. Közöttük inkább megtalálható az individualizmus és nagyobb mértékben a kistulajdonosi szemlélet. Többségüknél éppen ezért még nehezen alakul ki a „Miénk” szemlélete. Általában a munkásosztálynak erre a részére könnyebben gyakorol hatást az ellenséges propaganda, mivel politikai állásfoglalása legtöbbször még nem vált meggyőződéssévé. Általában a demagógia, a szocializmussal ellentétes eszme is itt talál táptalajra. Ennek a rétegnek a szocialista fejlődése lényegében csak a mezőgazdaság kollektivizálása után indult meg döntően, amikor a magántulajdon megszűnt és ennek hatásai a fejükben is jelentkeztek.

Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy élnek a munkások egy részének tudatában a kispolgári nézetek, amelyek kifejezésre jutnak a lelkiismeretlen munkában, a haszonlesésben, önzésben, durvaságban, antikollektívizmusban, stb. Megtalálható a valóságos és nacionalista nézet is, mint irodalmi örökség.

A munkásosztály tudatának jellemzésekor feltétlenül alá kell húzni, hogy az osztály egy részénél, a korábbi hibák és a történelmi múlt hatásaként, a még sokszor előforduló türelmetlenség következtében megtalálható a visszahúzódás minden politikai jellegű kérdéstől, a véleménnyilvánításban. Különösen él még a munkások tudatában a személyi kultusz időszakának emiége, amely időszakban legtöbbször az őszinte és jogos bírálatot megtorolták és ellenséges erők befolyásának nyilvánították.

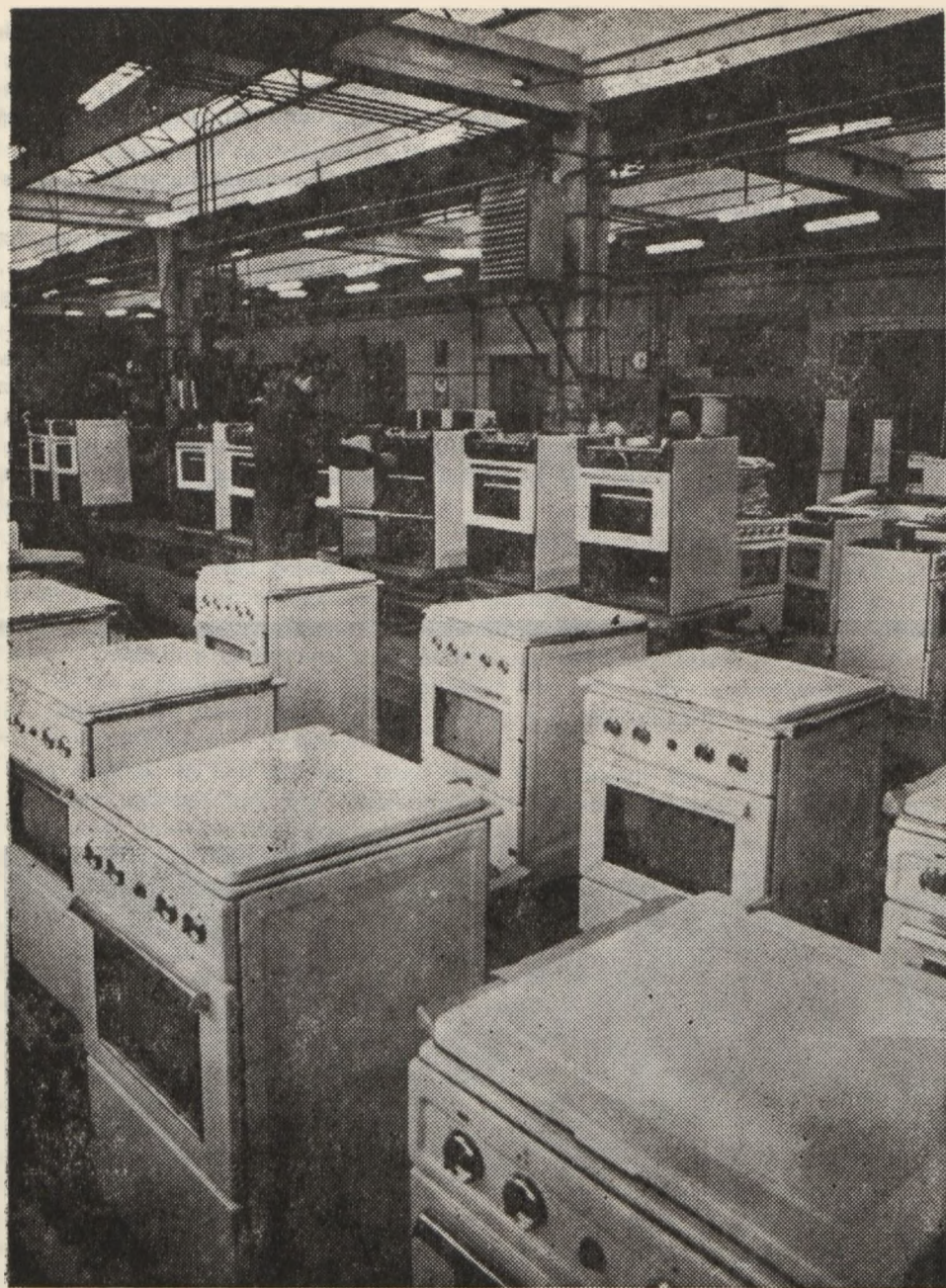
A munkásosztály tudatában lévő káros vonások nem mind a kapitalizmus örökségei, hanem azoknak egy részét a szocializmus építésében elkövetett politikai, gazdasági és ideológiai torzulások hozták létre, másrészt a fejlődés sajátos jellegéből adódnak. Általában leszűrhető a tanulság, hogy a munkásosztály tudati fejlődésében akkor voltak gátló torzulások, ha a párt politikája és nevelőmunkája szintén hiánvoságokkal küzdött. Mindenekelőtt késleltette a munkásosztály szocialista tudatának alakulását, hogy a fejlődés egy korszakában a politikai nevelő és a gazdasági munkát mechanikusan szétválasztották. Ez a munkások fejében a szocializmust illúziókban fogalmazta meg és a valóság helyett csupán „eszmévé” formálta. Szintén késleltette a szocialista tudat alakulását az eszmei nevelőmunka kampányszerűsége, amely az ideológiai ráhatásokat a tudatra, csak egyes politikai eseményekhez kötötte. És végül meg kell még említeni a munkásosztály informálásának sokszor elégtelen és nem a

valóságnak megfelelő voltát. Amikor a munkások tájékoztatása hiányokat szenvedett, akkor mindig gyengült a párt és az osztály kapcsolata és fordítva, a jó tájékoztatás növelte a pártba vetett bizalmat. Azokban a korszakokban, amikor ezek a hiányosságok nem álltak fenn, meggyorsult a munkásosztály tudati fejlődése is, és mentes volt az ellentétes tendenciáktól.

Végző soron a munkásosztály tudati fejlődésére is áll az a meghatározás, hogy a tudati fejlődés elmaradt a társadalmi lehetőségek és szükségletek mögött. Ez azt jelenti, hogy a változó munkáslét és munkástudat között ellentmondások vannak. Az alakuló szocialista tudat túlzottan elmaradt az alakuló szocialista lét mögött.

Általános tapasztalat, hogy jóval hosszabb folyamat a dolgozók széles tömegeinek tudományos ismeretekkel való felvértezése, mint a szocialista politikai tudat kialakítása. Ugyanígy hosszabb folyamat a dolgozók művészeti, ízlésbeli nézeteinek gyökeres megváltoztatása, ennek szocialista tartalommal való megtöltése. Mindez a szocialista tudatformálás, a kulturális forradalom irányítása számára azt jelenti, hogy nem lehet sablonos módszereket alkalmazni, hogy még hosszú ideig számolni kell minden politikai és kulturális probléma megoldásánál ezzel a ellentmondásos tudattal.

ÜZEMTÖRTÉNETÍRÁSUNK KÉRDÉSEI

Nógrád megye munkásmozgalmi, történeti tradíciónak feldolgozása az elmúlt években számottevő fejlődésnek indult. Országos vándorgyűlések, konferenciák Salgótarjánban történt megrendezése jelentős segítséget nyújtott ehhez a munkához. A társadalmi, gazdasági irányítók, a megyei politikai közélet igénye jelentősen növekedett megyénk múltjának tudományos jellegű feltárásában. A publikációk száma, a tanulmányok többségének színvonala arra enged következtetni, hogy szűkebb hazánkban politikusok, pedagógusok, közéleti személyiségek, értelmiségiek körében kialakult egy olyan szerzői gárda, amelyre nagyobb feladatok megoldásában is méltán támaszkodhatunk.

Néhány éve új igény jelentkezett országos, de megyei vonatkozásban is. Gazdasági fejlődésünk adott ritmusában ipari és mezőgazdasági üzemek jelentős évfordulókat rendeztek meg. 1961-ben ünnepeltük a Nógrád megyei bányászat megkezdésének 100. évfordulóját.

Az évforduló apropójára elkészült a Salgótarjáni Iparvidék c. ipari monográfia. Ezt követően résztanulmányok jelentek meg a bányavidék néprajzi fejlődéséről, munkásmozgalmáról.

A Munkásmozgalmi Múzeum, a TIT és a Történelmi Társulat 1966-ban meghirdetett országos üzemtörténeti pályázatán több megyei pályázó vett részt, és egy harmadik helyet sikerült is megszereznünk. 1967—68-ban több nagyüzemünk fennállásának 50., 75., illetve 100. évfordulóját ünnepli.

Ennek alapján kértük, hogy a Történelmi Társulat 1967. év márciusában Salgótarjánban rendezze meg az üzemtörténetírás problémáit elemző vándorgyűlést.

A Vándorgyűlés megrendezéséről írtak a lapok. Összességében sikeres volt. Különösebbet hozzátenni nem szükséges. Úgy érezzük azonban, hogy egy megjegyzés erejéig felvethetjük: a magyar történetírás több nevezetes alakját még szívesen láttuk volna körünkben. Ami pedig az érdemi részt illeti, azt a társulat főtárgya Berend T. Iván a Népszabadságban megjelent cikkében körvonalazta. Hogy e kérdéshez mégis hozzászólok azt elsősorban az teszi indokolttá, hogy az országos gondok és problémák tükrében vizsgáljuk meg megyei feladatainkat.

Az egyik problémakör az üzemtörténetírás jellegéhez kapcsolódik. A vándorgyűlés felszólalói helyeselték annak komplexitását. Magam is e véleményen vagyok. Ennek hangsúlyozása azért szükséges, mert jelenleg a különböző évfordulók keretén belül tervezett üzemi monográfiáknál megfigyelhető a technológiai folyamatra lecsúszkáló, technika-középpontú szemléletmód. Amikor a technika történet fontosságát hangsúlyozzuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a technizációval szinte együtt jelentkező gyártásfejlesztési, piacelhelyezési gondok taglalását sem. A tematikus vonalvezetésnél a másik fontos követelmény, az üzem fejlődésével együtt kell bemutatni az üzem fejlesztő embereket, műszaki vezetőket. Nagy gondot kell tehát fordítani élet és munkakörülmények alakulásának vizsgálatára, a munkásság harcainak dialektikus szemléletű bemutatására.

Helyes, ha megfelelő teret és lehetőséget keresünk a dolgozók műveltségfejlődésének vázolására, az iskolázottság alakulására.

A vándorgyűlés vitájában, úgy érzem nem kapott megfelelő helyet az üzemtörténetírás *szemleletének* elemzése. Ennek vizsgálata azért fontos, mert többféle veszélyt is rejtet magában a tények különböző nézőpontból való találása. Az egyik veszély a „megszépsítő messzeség”-ből ered. Az üzem kialakítását átélő műszaki vezetők, nemegyszer a munkások is, visszaemlékezéseik során a pozitív eredményekre emlékeznek szívesebben. Ez több esetben az üzemtörténetírót is ilyen irányban befolyásolhatja, különösen akkor, ha egyedül vállalja a kutatómunkát, s a történet megírását is.

Ugyanilyen hibás, ha az üzem fejlődése szempontjából pozitív szerepet betöltő gazdasági vezető, műszaki, vagy a demonstratív személy tetteit elhallgatjuk, vagy szandekosan negatív megvilágításba helyezzük. Mindezeket elkerülhetjük, ha a történelmi materializmus nézőpontja alapján a dolgozó tömegeket, és annak harcát elősegítő tényezőket, szerepüket megfelelően értékeljük.

Külön fejezetet érdemel az üzemtörténetírás keretein belül az *üzem szociológia*. Ez a kutatási forma kapja meg az élet különböző területén az őt megillető helyet és szerepet! Az üzemtörténet nemcsak a technika története — irtuk az előbbiekből. Szükséges tehát megfelelő, hozzáértő gárda kiválasztása, felkészítése, hogy tapasztalataik megfelelő módon bedolgozhatók legyenek az üzemi monográfiákba. Enélkül nem kapunk elég hiteles választ a különböző munkás rétegek kialakulására, a politikai, szakmai, kulturális fejlődés megfelelő bemutatására. A különböző — s tegyük hozzá nélkülözhetetlen — statisztikai adatok nem adhatnak teljes értékű választ a fenti kérdésekben.

Szerzőink többségének igen nehéz, — amint ezt az eddigi tapasztalatok is igazolták a *munkásmozgalom* bemutatása. Igen sok elkészült, vagy készülöben lévő monográfiában (pl. Salgótarjáni Iparvidék) csak járulékos szerepet kapott az üzem munkásmozgalmának története, azaz a fejezetek végén oldalszámban is csekély terjedelmet kapva húzódott meg néhány felszínen odavetett gondolat. Másutt a munkásmozgalmat leszűkítették a felszabadulást követő időszakra. Ahogy azt már ez írás első részében vázoltuk, a felszabadulás előtti időszakot illetően, a hivatalos politikai történet bemutatására kell törekedni. Meg kell vizsgálni a munkásságra gyakorolt hatását, az egyház, a levante és cserkészmozgalmak szerepét, és mindemellett elsősorban a KMP illegális tevékenységét, a Szociáldemokrata Párt, a Szakszervezet nevelő, szervező, kulturális munkáját. Természetesen itt is hiteles adatok, tények birtokában kell elemezni.

Külön érdemes felhívni a figyelmet a Keresztényszocialista és Nyilaskeresztes Pártok egyes üzemekben az átlagosnál nagyobb szerepének vizsgálatára.

A vándorgyűlések vitájában és az alappreferátumokban foglalkoztak az üzemtörténet *különböző időszakai* helyes *arányának* kialakításával. Úgy érzem ez nem formai probléma. Ezt több oldalról érdemes megvizsgálni.

Tapasztalataink szerint — és ezt több üzemi monográfia példázza — elég nagy gondot fordítanak az üzemtörténészek a gyár megalapítását megelőző körülmények bemutatására, a termelés különböző ágazatának vázolására. Ez nem is baj. A probléma ott kezdődik, hogy a történetíró elemző munkája, a felszabadulás ideje felé haladva csökkenő tendenciát mutat. Több fontos időszakot a Horthy rendszer keretein belül vizsgálódva, csak vázlatosan fejtenek ki. Több készülő, vagy elkészült tanulmányban a felszabadulást követő időszak nem kapja meg azt a súlyt, amennyi ezen időszak fejlődést meghatározó szerepéből következne. Minden méricskélést elkerül-

hetünk, ha e kérdést úgy kezeljük, — csak az 1945 utáni időszakra vonatkoztatva — hogy a megtett út, a politikai-gazdasági-kulturális viszonyokban bekövetkezett változások arányában kell helyt adnunk e korszak történetírásának. Ha elismerjük, hogy felszabadulásunk 22 éve alatt többet tett társadalmunk, mint az elmúlt 100 év alatt, akkor azt a feltárt, s megírt anyag terjedelmében, minőségében is el kell fogadnunk.

Nyilvánvaló, hogy számolni kell e korszak megírásának nehézségeivel. Főleg azzal, hogy a történelem formálói, alkotói még élnek, a társadalmi, gazdasági élet különböző területein dolgoznak, és azzal, hogy a különböző személyek egy adott kérdést másként és más nézőpontból is ítélnek meg. Itt a legátfogóbb és legfontosabb legobjektívebb megvilágításokra van szükség.

Szólni kell az üzemtörténetírás tudományosabbá, és ezzel összefüggésben színvonalasabbá tétele érdekében a *forrásanyagok*, *feldolgozások*, az eddiginél célszerűbb felhasználásáról. Nyilvánvaló, hogy az üzemtörténetírásnak még jó ideig megmaradnak bizonyos empirikus vonásai. Nem nélkülözhetők a vezető műszakiak, törzsmunkások összeegyeztetett, leellenőrzött visszaemlékezései, különösen azokban a korszakokban, amikor megfelelő forrásanyag nem áll rendelkezésre. Ahol ennek személyi feltételei adóttak ott elképzelhető egy-egy kisebb korszaknak, vagy eseménynek a megíratása, részelemzése, majd önálló szerepeltetése.

A dokumentumok, sajtóanyag elsődleges szerepét mindezek nem helyettesíthetik. A megyei kutatók számára azonban éppen az okoz jelentős hátrányt, hogy a különböző jegyzőkönyvek, adatok szerződések, banki számlák a különböző országos jellegű levéltárakban vannak. Egyedül a Pest—Nógrád megyei Levéltár gazdasági anyagának Salgótarjánba való közeleli telepítése segíthet a közeljövőben e gondokon. A forrásanyagok megfelelő színvonalú szolgáltatása érdekében szükséges jó kapcsolatot kialakítani a többi levéltárakkal. Célszerű lenne a megyére vonatkozó, az üzemtörténetíráshoz felhasználható sajtóanyag bibliográfiáját elkészíteni, és a különböző könyvtárakban a kutatók számára hozzáférhetővé tenni.

Az eddigiek során üzemtörténeti publikációkban nem bővelkedhetünk. A meglévők felhasználására nagyobb gondot kell fordítani. Sajnálatos módon szinte feledésbe ment, — még az országos vezető üzemtörténészekhez sem jutott el — a több szempontból is értékes Salgótarjáni Iparvidék c. monográfia. Igen hasznos lesz a vándorgyűlés anyagának felhasználása forrásanyag, de módszertani vonatkozásban is. Külön gondot kell fordítani a Központi Statisztikai Hivatal kiadványainak felhasználására is.

Az üzemtörténetírás komplexitásával függ össze a *szerkesztés*, a megírás szervezési problematikája is. Az eddigi — elsősorban országos tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a leghasznosabb, ha szerkesztő kollektívák alakulnak, műszaki, közgazdász, szociológus, politikus, történész összetételben. Nyilvánvaló, hogy az ilyen összetételű együttes nem minden vállalatnál áll rendelkezésre.

Elképzelhető a már nagy gyakorlattal, széleskörű megyei áttekintéssel rendelkező üzemtörténészek felkérése, kijelölése a monográfia összefogására, de ez is széleskörű üzemi kollektíva közreműködését feltételezi.

A fenti gondolatokkal kívántam hozzájárulni további, még sikeresebb munkánkhoz.

CSUKLY LÁSZLÓ:

FÁBA FARAGOTT ÉLET...

A cím, amely egyébként id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművésznünk hamarosan megjelenő önéletrajzában a címe is, nagyon kifejező két szempontból is. Jelenti egy élet művészi munkásságát, azt a végtelenül gazdag, sokoldalú küzdelmet, amellyel a művész az anyag feletti uralmat megszerezte, a fát engedelmes eszközévé tette. De jelenti azoknak a fába menekített, az örökkévalóságnak megörökített dolgozó életeknek a sorát is, akikről egész életében bensőséges szeretettel, mély együttérzéssel vallott és vall, akiknek tudását, művészetét szentelte.

„A legnagyobb művésznök sincs olyan álma,
melyet ne zárna bármely kockamárvány
önnön feleslegébe, míg kitárván,
a lélek által vont kéz megtalálja.”

Michelangelo emlékezetes megállapítása jut eszembe, amikor kezemben az önéletrajz kéziratával, vallatom Pista bácsit életéről, munkásságáról.

A fa szeretetét a szülői házból hozta magával, a bognármesterség elsajátítása és gyakorlása közben tanulta meg az anyagot engedelmes eszközévé tenni, titkai felől kérdezni. S kiderült, hogy az anyag szívesen tárulkozik ki annak, aki értő kézzel nyúl hozzá, aki előre látja a benne rejtendő művet, a kész alkotást képes megszabadítani önnön feleslegétől. Mert Pista bácsi — és itt a közvetlen bácsizás nem a cikkíró idéttlen bizalmaskodása, így tiszteli őt megyszerte minden ismerőse, mintegy a nagycsalád tagjának tekintve — őszintén vallja, hogy képzeletében mindig a kész figurát látja, ezért olyan rendkívül termékeny, ezért dolgozik viszonylag nagyon gyorsan. Kedvelt anyaga a körtefa, elvéve a tölgy és hárs, de szolgálatába kényszerítette a követ is.

Pályája elején — mintegy az őstehetség ösztönös tájékozódásával — kisterenyei, maconkai, kazári menyecskeket mintáz, marokszedő lányt, tiloló asszonyt, ekevasat néző, kaszát fenő parasztot farag, a két ökrös, majd négyökrös szántásban a mezei szorgalmat, a paraszti életet örökíti meg.

Hősi emlékművek, vallási témák mellett jut ideje a palóc dudás, a sártaposó cigány, a kovácsok munkájának formálására. Elvéve, mintegy előtanulmányként már ekkor is hozzányúl a bányász témához is. De realizmusa nem nyeri meg azok tetszését, akiknek támogatására még nagy szüksége van. Amikor megformálja a munkanélküli bányász csákánnyal, az inas, kizsigerelt ember látványa nem nyeri meg a bányafőtanácsos úr tetszését. — Olyan szobrot csináljon — hangzik szinte ellentmondást nem tűrően — amelyre szívesen nézek.

Az ilyenfajta megnyilatkozások megmutatják annak a lelkesedésnek hamis pátozát, amellyel a harmincas években a népi tehetségeket felkarolták. Csak „védjegy” volt tehetségük, művészetük, amellyel egy bűnös kultúrpolitika mulasztásait el lehetett leplezni, olcsón lehetett ünnepelni azt a „kimeríthetetlen őserőt”, amely a magyar népben lappang, de amelynek igazi kibontakozását csak ünnepi alkalmakkor találták kívánatosnak.

Igy Szabó István sem kapta meg azt a támogatást, amelyet pedig mindig igényelt, hogy tehetségét kiművelhesse, évszázadok felgyülemlet tapasztalatait feldolgozva átvehesse. Csak az önművelés nehezen járható iskolája maradt számára mind eszmei, mind technikai vonatkozásban. De ezeket a lehetőségeket a megszállottak szívósságával ki is használta. Fejlesztette technikáját, megismerte az öntés fortélyait, sokszor gyümölcsözően hasznosított naívnak látszó tanácsokat is, mint az ilyenfajta észrevételek: „Az a jó szobor, amelyet ha a hegyről legurítanak, akkor se törik el.”

A gazdag életmű legfontosabb, legkiemelkedőbb alkotásának a kétszázéves bányásztörténelmet megörökítő sorozatnak megalkotásához még további résztanulmányokat kellett végeznie. Nemcsak a salgótarjáni vidék bányáit, bányászainak fejlődését tanulmányozta, hanem a többi magyarországi bányavidék, Tatabánya, Pécs bányáit és történelmi fejlődését is.

Ennek a megfeszítéft munkának lett az eredménye, hogy az évek során „összeállt” a sorozat. Valljanak ezek a szobrok a magyarországi bányászmozgalom kezdeti éveiről: az ékkel, kalapáccsal történő szénfejtésről, a talicskával, majd abroncos ládákból, görgőkön való szénzállítás gyötrelmeiről, a kosaras szénhordásról, a vízbetörések elleni küzdelemről. Mindenütt az ember áll a középpontban, a bányászok, akik úgy dolgoznak, hogy hozzáteszik erejüket a munkához. A technika fejlődése sokat segít ugyan (Lejtős aknán lefelé, Bányász robbantás, a Dombosz kombájnt kezelő brigád stb.), de a bányász élete csak a felszabadulás után kapja meg méltó elismerését. A Bányász sztrájk, Ókrös bácsi a csendőrökkel, Bérkövetelők stb. az osztályharc egy-egy emlékezetes mozzanatát örököltik meg. Az életkörülményekben beállott változásokat egyszerű eszközökkel, de igen kifejezően mutatja meg. Három szobor egymás mellett: Nagyapám gyalog, Bányász kerékpáron és Bányász az ikaruszban beszédesen bizonyítják a megtett utat.

A közel 150 alkotás művészi értéke mellett kordokumentum is, a felnövekvő nemzedéknek segít igaz képet kialakítani a múltból, megtanít az emberi veríték, a kommunista helytállás megbecsülésére, tiszteletére. Az a siker és érdeklődés, amely a magyarországi kiállítások iránt megnyilvánult (14 vidéki városban mutatták be) valamint a Szovjetunió és Csehszlovákiában aratott elismerés öregbítette, emelte megyénk képzőművészeti rangját. Az anyag javarésze immár végérvényesen megyénk tulajdona. Szép és megoldásra váró feladat olyan állandó kiállítási lehetőségről gondoskodni, ahol értékének megfelelő helyen, — stílusos lenne a Bánya Múzeummal összekapcsolni — mindenkor a látogatók rendelkezésére állna.

ERDŐS ISTVÁN:

ÜVEGTERVEZŐK

A bejárat előtt egy szobor áll, üvegfúvó férfi. Öblösüveggyár. Kinek juthatott eszébe hajdan, hogy itt egy daliás bronzmunkással szaporítsa a gyár üvegfúvóinak számát?! A dolgozó üvegfúvó munkaidő után indul haza, búcsút int az őrt-álló üvegfúvónak. Viszlát! Két érkező munkás úgy köszön rá, mint a fiatalok üdvözlök egymást: Szia!

Igy képzelném, de a szobrot észre sem veszi senki, mintha ott sem lenne. Az üveggyári munkásnak ez nem is szobor, ez egy munkás, mint ő. Szimbólumfele tehát? Dehogysis. Üres, fölösleges ismétlődés, mely az idegennek sem fejez ki semmit, hisz a bejárat fölött ott áll a felirat: ÉM. Salgótarjáni Üveggyár.

A portán belépőcédulát kapok, mert bejelentettem, hogy a gyár tervező-csoportjával van találkozóm, várnak rám. Alkotóműhely-riportot csinálnék. Mondom a nevem, s már itt is a cédula a zsebemben, beléphetek. A sínek mellett kell elindulnom, s valahol az utolsó kemencén is túl (gondolnám, ahol a madár sem jár) ott találok majd a tervezők rezidenciáját. Zúgás, kattogás, meleg, ezek az első benyomásaim. Aztán már ott is vagyok, ahol a kemencék öltik rá nagy tűzpiros nyelvüket az emberre. A kemencék előtt forgolódo félmeztelen, trikós férfiak. Hosszú-hosszú furcsa pipákat lengetnek, fújnak. Melegük lehet. Elismerésem. Kioldottam a nyakendőmet. És indulok tovább keresem a tulajdonképpeni agyközpontot. Keresem azt a négy-öt embert, aki — micsoda fantáziával! — nap, mint nap kitalálja, milyen formákat fújjanak majd holnap az üvegfúvók, mit fessenek a festők és így tovább. (Hogy majd mit kell ebben az elképzelésben csalódnom!) Mindenesetre most az alkotómunka iránt érzett őszinte tisztelettel ballagok fel a lépcsőkön. A környezet kissé lehangoló, nem ilyenfajta irodarendszert vártam, valami nagy, modern, világos, szép termet, korszerűen felszerelt berendezésekkel, sok-sok színes fényel. A folyosón zsúfoltság, a fal mellett a földön üvegek, poharak, tálak sorakoznak. Hm!

Csak bele ne rúgjak valamibe! Végigmegyek vagy négy szobán, zsúfoltság itt is, mindenütt. De megérkeztem. A tervező csoport munkahelyére ennél szerencsésebb pillanatban nem is jöhettek volna, Erdei Sándor tervező áll az asztalatején, bekeretezett oklevelet tesz fel a falra, igazgat, ahogy Takács Géza a tervező-csoport vezetője és Váradi Jánosné irányítja; kicsit fel, most meg lejjebb, a baloldalon. Most jó! S már rendben ott függ a falon a két új oklevél 1967 májusi keltezéssel. Egy Takács Géza által tervezett szörpös-készlet az év „Legszebb terméke” címet nyerte el, míg egy másik, ugyancsak öblösüveggyári termék, egy gyümölcsös tál elismerő miniszteri dicséretben részesült. Beszéljünk a lényegről, Takács Gézáé a szó:

„Ezeket a kitüntetések most a Budapesti Nemzetközi Vásár alkalmával kaptuk. Üzemünk — Ajka, Tokod, Parádsajószentpéter mellett — méltán reprezentálta a magyar üvegipart. A mi részlegünkben mintegy 50—60 darabból álló kollekción volt kiállítva, rendkívüli közönségsikerünk volt, azóta is érkeznek az érdeklődő, igénylő levelek, gratulációk. Váradi Jánosné, Hamza Erzsébet, Erdei Sándor, és az időközben nyugdíjba ment Munkácsy-díjas Mánczos József és jómagam munkái voltak ezek a termékek. Úgy gondolom gazdag, változatos anyag-

gal szerepeltünk, új színeket, formákat produkáltunk. Ezt igazolja az is, hogy az itt látható két elismerő oklevél mellett Mánczos József négy miniszteri dicséret oklevelét kapott.”

Nézem a díjazott termékeket. Repesztett, kraklós kivitelű limonádés készlet. Modern, nyújtott — hengerformátumú kancsó, csőpoharak. Tetszenek. De még szebb talán a díjazott váza, — olajzöld színű közepén keskenyedő, enyhén X-karakterű, — s a gyümölcsöstál.

Ez utóbbi hagyományos forma, de repesztett — matírozott felületkezelése különössé teszi. Valami rendkívüli harmónia árad belőle. A vitrinekben — itt már szép rendszerben — hasonló, ámulatraméltó mintakollekciók sorakoznak. Akarva-akaratlanul előkerül a sablonkérdés: Hogyan is állunk az exporttal? A válasz nem hagyományos klisék szerint fogalmazódik.

„Az export kötelezettségünk évről-évre nő, a tervezés munkakörülményei viszont nemhogy javulnának, de rosszabbodtak a közelmúlt években. Valamennyien jól ismerjük az exporttermelés jelentőségét, hiszen a gyár 148 milliós évi tervében 56 milliós tétellel szerepel az exporttermelés, mégis mintha időnként az illetékesek megfélemlenének erről. A Ferunion műszaki külkereskedelmi vállalat sürgeti az új mintakollekciókat, hiszen az üzletkötéshez idejében a vevők rendelkezésére bocsátott minták szükségesek. De hasonló a helyzet a Metrimpeknél is. Ehhez mértén az üzem vezetése nem teremt megfelelő körülményeket a tervezőcsoport eredményes munkájához. Három hónap óta agyonhallgatják a csoportunk által beadott javaslatokat, amelyekkel a munkaszervezés, a tervezés, mintázás színvonalát kívánjuk javítani. Pedig az eddigi eredmények alapján nemcsak arányosan elvárható törődést, de előlegezett bizalmat is érdemelnénk. Jelenleg 45 országba exportálunk, a Kanári szigektől Ausztráliáig, Kanadától Izraelig, világszerte megismerték, megkedvelték termékeinket. Érdekes, hogy az igények mennyire vegyesen jelentkeznek az exportban is. Igen sok az olyan megrendelő, aki hagyományos formát, színezést, csiszolást kíván tőlünk, míg mások a divatos, új formákat követelik. Az Amerikai Egyesült Államokba például aransávosított, piros pettyes — mintás(!) — készletek utaznak majd, ugyanakkor például a svájci megrendelők a legdivatosabb, modern színeket kívánják meg; a barnás árnyalatú ambert, a világosságát, az olajzöldet.”

Mindenáron közbe akarok szólni, hogy fitogtassam korszerű ismereteimet, ami az export-problémát illeti. No, majd az új mechanizmus! (Pontosabban a gazdaságirányítás 1968-ban életbelépő új mechanizmusa!)... Á tervezőművészek mosolyogva bölintanak körülöttem, mindenütt sokat várnak a „mechanizmustól”.

Erdei Sándor fiatal, szimpatikus tervező csupa lobogás, lelkesedés, ha az alkotókörülmények javulásáról, ésszerűbb szervezéséről esik szó.

„1962-től vagyok a tervezőcsoport dolgozója. Bár időközben hosszabb ideig katonáskodtam is, hivatásomnak tekintem ezt a munkát, együttélek az üveg problémáival, éppen ezért fokozottan fájnak a gondok, a nehézségek. Az exportról beszélve szó esett már a gyors reagálásról, korszerűségről, gazdaságosságáról, ezekhez még annyit, az a szomorú igazság, hogy általában mire a mi terveinkből, elgondolásainkból eladható üveg lesz, addigra „lejár az igazolásunk”, vagyis kimegy a divatból, elavult az ötlet, a gondolat. Persze ez nemcsak az üzemvezetésen múlik, ebben részes az Országos Gyártmányfejlesztő Bizottság laza szervezettsége, belső fegyelme is. Sajnos rendkívül hosszú az átfutási idő a tervtől a megvalósulásig, mert az új terveket a hivatalosan kijelölt havi vagy negyedévenkénti zsűrizések helyett

általában csak évente egy alkalommal bírálják el. Ez előbb-utóbb a versenyképesség rovására megy. Úgy tűnik nem igen törődnek ezzel az illetékesek. S üzemen belül is sok a probléma. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a vezetők csak akkor vetődhetnek erre, ha valami baj van. Évek óta nem tudjuk megvalósítani a tervezés és a kivitelezés rugalmas összhangját. Igencsak sértő a tervezőre nézve, — aki pedig végiggondol minden mechanikai, technológiai lehetőséget — hogy a kivitelező szakmunkás kineveti az új, modern elgondolást, s egyfajta kényelmesség talaján állva leszögezi, hogy az adott terv kivitelezhetetlen. Ilyenkor elvárná az ember, hogy a művésziileg-szakmailag jól képzett vezetők a tervező mellé álljanak, de erről szó sincs. Valahogy az egész gyáron belül engednek eluralkodni egy olyan levegőt, hogy „az is valami már, kitalálni, lerajzolni egy új formát?” Ilyen alapon sem művészi, sem szakmai fejlődésünkre nem nyílik megfelelő lehetőség, és mert a szakmunkás viszonylag differenciálatlanabb szemlélete miatt azt kéri, „tervezetek egyszerű, könnyen gyártható dolgokat!”, nem tudom hová vezet ez a folyamat. A világpiacon ugyanakkor egyre inkább a korszerű, merész formákat, elgondolásokat keresik a vevők. Rendezni kellene ezeket a belső ügyeket, mert jelenleg még a mintapéldányok is csak nagy nehezen, sok selejttel készülnek, mivel a tervező részlegek tervében a mintagyártás mindmáig nem szerepel, s a szakmunkás kénytelen-kelletlen, túlmunkaként végzi ezt a feladatot. Más levegőt szeretnék. Legyenek egészséges perspektíváink, becsüljük meg jobban a munkánkat!”

Arra gondolok, miközben eljátszogatok az asztalon álló készletek színeivel, hogy 1945 előtt csupa külföldi tervező dolgozott itt, az egy Mánczos József tervező-művész kivételével. Most az egész kollektíva fiatal, igen tehetséges salgótarjáni konstruktőrökből áll. Miféle szemlélet degradálhatja őket játszadozó művészekké, vagy fantasztákká, irreális gondolkodású kitalálókká? Ha nem is keresgélünk a közelmúlt évek eredményei között, s csak a legfrissebb díjakra, produktumokra utalunk, akkor is nyilvánvaló: több erkölcsi (s talán anyagi!) megbecsülést kellene kapjanak ezek a tervezők.

A folyosó kinn most még levegőtlenebb, sok-sok göngyöleget, papírhulladékot is észreveszek, meg mindent, ami úthán van. Delet harangoznak. A kemencék vörös mosollyal elmaradnak mögöttem. Utolsó meleg legyintés a nyakamra, a csarnok mellett hűlő üvegdaraboktól, s a portán leadom a belépő cédulámat.

TÓTH IMRE:

A LEGSZEBB MAGYAR NÉV

Névezstétikai irodalmunk elsősorban a keresztnévvel foglalkozik, a családi nevek tanulmányozására már kevesebb energiát fordít. Pedig a teljes név szépsége izgatja leginkább az embert.

Másrészt a névezstétikai cikkek szerzői általában a születési anyakönyvek adataiból indulnak ki. Bár a szülők névválasztása ritkán nyeri meg a felnövő gyermek tetszését. (A mindenkori felnőttek a megelőző nemzedék által szépnek tartott utóneveket viselik.)

Ezért más módon — névválasztásra vonatkozó közvéleménykutatással — kerestem választ arra a kérdésre, hogy melyik a legszebbnek tartott (teljes) magyar név.

Első alkalommal 1965 februárjában hetven férfit kérdeztem meg afelől, milyen nevet adna saját magának. A nyilatkozók vezeték- és utónevet választottak.

Az utónevek győztese az Attila név volt. Heten választották (10%). A statisztikai összesítés után szóban elmondották, hogy a szó csengése, zenei hatása ragadta meg elsősorban őket, de József Attilára és Attila királyra is hivatkoztak.

A vezetéknevek csak annyiban mutattak törvényszerűséget, hogy harmincnegyzet (hetvenből) „i”-re illetve „y”-ra végződött. Például: *Kárpáty, Bocskay, Kolozsváry* — *Toldi, Budai, Mátrai*. Világosan felismerhető volt történelmi és irodalmi neveink hatása. Régi uralkodó osztályunk azonban az „y”-t erősen elkoptatta. Ez a magyarázata annak, hogy harminchárman az „i” végződés mellett döntöttek. (Bár a beszélgetés során kiderült, hogy egyesek csupán szerénységből írták így.) Egyébként mind a harmincnegyzet név — a névmagyarosítás szürke szokása szerint — földrajzi névből képzett melléknév.

Már ez az első felmérés is igazolta, hogy a névválasztó férfiak kerülik a megszokottságot, mert a ritkábban használt név választékosabb. Másrészt vonzó a dallamos hangalak, mert a név hangulatát is kellemessé teszi, de fontosabbak a névhöz fűződő egyéni emlékek, érzések.

Egy év múlva új szempontokkal kiegészítve megismételtem a felmérést. 1966 februárjában száz 12—15 év közötti leányt és ugyanannyi 20—71 év közötti férfit kérdeztem meg. A kérdést ezúttal másként fogalmaztam. Ugyanis a „Milyen nevet szeretnék?” már eleve feltételezi, hogy jelenlegi nevemmel nem vagyok elégedett. Ha pedig elmondom, hogy nyugodtan megmaradhat a nyilatkozó saját neve mellett, akkor féltő, hogy a felmérés adatainak jelentős része csupán az adott helyzetet rögzíti.

A „Milyen nevet szeretnék?”-féle problémafelvetés különben is bonyolult lélektani folyamatokat indítana el. Ilyenfajta gondolatok, érzések vetődhetnének fel: Nekem nem jó az apám neve? — Nem tiszteletlenség ez? — Ha eddig jó volt... stb.

Mindezek azt eredményezhetnék, hogy a megkérdezettek nem a neveket, hanem saját magukat mérlegelnék. A kérdést tehát így fogalmaztam újra:

Melyik a legszebb magyar név?

E forma a figyelmet a megfelelő irányba terelte. A megkérdezettekben csak egyféle gátlás vetődhetett fel; és csak akkor, ha saját nevét szépnek tartotta; — merjem-e a saját nevemet a legszebbnek tartani?

Ezt a gátlást azzal oldottam fel, hogy előre közöltem: lehetséges, hogy saját vezeté- vagy keresztnévét tartja valaki a legszebbnek. Ez esetben természetesen azt kell írnia. Egyébként ez volt az egyetlen megjegyzésem. Tudatosan ügyeltem arra, hogy a nyilatkozókat csak a kérdőív kérdései befolyásolják.

Mindnyájan tudták, hogy az adatokat felmérés céljából kérem. Meglepő volt, hogy mennyire komolyan veszik, és mennyire élvezik ezt a szokatlan játékot.

A kérdőív az alábbi rovatokat tartalmazta:

1. Sorszám: 2. Kor (év): 3. Foglalkozás (csak a férfiaknál): 4. Névem (vezetéknév — utónév): 5. A legszebb magyar név (vezetéknév — utónév):

Megokolást csak a statisztikai feldolgozás után kértem és csupán szóban.

Az 1966-os felmérésbe nem vontam be senkit az 1965-ös felmérésben szereplők közül.

A LÁNYOK VÁLASZTÁSÁRÓL

A női nevekkal kapcsolatban azért kérdeztem meg fiatal 12—15 éves lányokat, mert mindnyájan egy salgótarjáni iskola növendékei (s ez nagyon megkönnyítette az adatgyűjtést), de az alábbiak miatt is:

1. Már túl vannak azon a koron, amelyben József Attila még úgy érezte, létezését vonják kétségbe nevelőszülei azzal, hogy Attiláról Pistára „keresztelik át”.

2. A leánygyerekek korábbi fejlődése miatt már mindnyájan elérték a serdülőkort. Azt a sajátos időszakot, amelyben kíméletlenül szigorú kritikával illetnek mindenkit és mindent. Nem jutnak el midnyájan az „anarchikus tagadásig”, de mindegyiknek mindenről saját véleménye van. Már felfedezték saját magukat.

3. Jó tíz év múlva anyák lesznek. Életet (és nevet!) adnak. Vallomásuk egy kicsit megmutatja a jövőt.

Lássuk tehát a jövő salgótarjáni leányainak leggyakoribb keresztnéveit!

Helyezés	N e v e k :			%
I.	Anita			9
II.	Gabriella	Katalin		8—8
III.	Anna	Mária	Zsuzsanna	6—6—6
IV.	Erzsébet	Ildikó	Júlia	5—5—5
V.	Eszter			4
VI.	Beatrix	Tünde	Viktória	3—3—3
I—VI.	13 név	(71 fő)		71 %

Győzött az Anita! Valóban szép „magyar” név. Miért magyar? Mert a mai magyarok magyarnak érzik.

A nyelvi köztudat ugyan a *Juli, Julis, Juliska, Julcsa* neveket a *Júlia* név becéző alakjait magyarabbnak tartja. Pedig a *Júlia* név a *Juliusz* férfinév női változata. *Juliusz Caesar* nemzetségnevéből származik. Ha ma a *Júlia* — *Juliska* név mindnyájunk számára magyar, holnap az *Anita* is azzá lehet.

Igaz, hogy nem a Caesaroktól örököltük, nem is a biblia ősi neveiből (legalábbis így változatlanul átvett idegen formájában nem!), hanem a salgótarjáni Anita-kedvelők egybehangzó megokolása szerint *Anita Ekberg*től, az „Édes élet” világhírű színésznőjétől. De a név terjedéséért „felelős” egy másik, a képernyőn gyakran látott sztár is, *Anita*, a tv-bébi.

Az adatszolgáltató lányok természetesen valamennyien rajognak a filmekért, a tv-ért, gyűjtik a színészképeket.

A felmérés első (más nevekkkel is alátámasztható) tapasztalata az, hogy a jelen és a jövő legszebbnek tartott neveinek első számú ihletője és terjesztője a film, s különösen a tv.

Az Anita név újszerűsége, idegenszerűsége különben is vonzó.

De a szó kellemes hangzása sem idegen a magyar fülnek. (*Anita, Katica, Lacika*). Az Anita hangalakja fényesen, tisztán cseng. A kellemesen hangzó mély „a”-t a zöngés „n” kissé lágyítja, innen ível biztos szárnyalással a név fel a magas „i”-re, majd egy könnyedén és tisztán képezhető zöngétlen foghang, a „t” visszajeti (játékosan) a most már kissé mélyebb zengésű „a”-ra.

Az „a” és „i” kedves, játékos muzikája jól megfigyelhető a második helyezést elért *Gabriella* névben is csupa lágyan zengő zöngés mássalhangzóba ágyazva. A *Katalin* is ugyanennek a dallamnak egy változata; arányos elosztással öleli körül a három magánhangzót a négy mássalhangzó. Az első „a”-t egy zöngétlen ínyhang, a „k” teszi fényesebbé, a második magánhangzót megelőző zöngétlen foghang a „t” ugyanezt teszi, még az ezúttal szóvégi magas „i”-t a zöngés „l” (foghang) tompítja, majd lágy „n” (foghang) zárja.

Ha a három névben uralkodó „a — i” magánhangzók szerepét összevetjük az 1965-ös felmérés győztes nevének, az Attilának magánhangzóival (a—i—a), a kellemes hangzás egyik törvényszerű, „zenei” elemére kell következtetnünk.

Annyi azonban mindenképpen vitathatatlan, hogy legszebb név — főleg női név — egyik meghatározója a név kellemes hangalakja, muzikája. Ez a felmérés második tanulsága.

A keresztnév eredeti jelentése pedig szinte teljesen elhanyagolható, sem a férfiak, sem a nők soha nem veszik ezt a tényezőt figyelembe a legszebb név kritériumai között, sőt általában nem is tudnak róla. (Bár a Rádió reggelenként eszközölt érdekes névmagyarázatai talán ilyen szempontból is érthettek el valamiféle kismérvű hatást.)

Az *Anita, Gabriella, Katalin* nevek becézés nélküli alakban szerepeltek a legszebbnek tartott női nevek között. Ugyanígy fordultak elő az alábbi helyezést elért nevek is: *Beatrix, Eszter, Ildikó, Viktória*.

A többi hét név több alakban is szerepelt: *Anna* — *Anett* — *Annamária* — *Anikó*) a választók helyesen Anna-változatnak vallják); *Erzsébet* — *Elisabeth* —

Erzsi; Júlia — Jutka — Julianna (a Juli és Julianna neveket ma már azonos név különböző változatainak tartják); **Mária — Marika — Marianna — Ria; Tünde — Tündike; Zsuzsanna — Zsuzsa.**

Hetedik helyezést értek el két-két szavazattal (2%) az alábbi utónevek: **Agnes, Csilla, Edit, Éva, Judit, Timea.**

Összesen 12%. (I—VII. kategória = 83%)

Egy-egy leány az alábbi női keresztnévet vallotta a legszebbnek: **Adél, Andrea, Borbála, Dorottya, Eri, Gizella, Györgyi, Hajnalka, Hedvig, Ibolya, Klára, Krisztina, Melinda, Mónika, Piroska, Veronika.** Tizenhét választó, 17%.

Egyhangúságtól tehát nem kell félnünk. A modernnek tűnő Andreától és Angelikától a régies Dorottyaig és Borbálaig mindenféle név előfordul.

A becézett alakokat nem számítva összesen harminchat nevet választottak. A VII—VIII. kategóriába tartozók huszonhármat. Az utóbbiakat megkérdeztem, miért választották éppen azt a nevet, amelyiket csupán egy vagy két leány tart szépnek. A válaszok zöméből az derült ki, hogy az általuk választott nevet egy számkra nagyon szimpatikus személy viseli. (Általában egy-egy unokahúg vagy unokanővér, akik közül a legfiatalabbik másfél hónapos, a legidősebb huszonkét éves. (Idősebbektől nem kölcsönözték keresztnévet.)

A felmérés harmadik tapasztalata az 1965-ös felméréshez hasonlóan ismét azt mutatta, hogy a nevekhez fűződő személyes élmények, érzelmek a legkülönbözőbb neveket varázsolhatják a „legszebb”-é.

A LÁNYOK ÉS A CSALÁDI NÉV

A keresztnévek közötti választást a lányok természetesnek találták. Sokan töprengés nélkül beírták a „legszebbet”. A vezetéknev-választás lehetősége azonban kissé meghökkentette őket, gondolkozni kezdtek, és...a száz leány nem választott százféle nevet.

Lássuk a vezetéknevek rangsorát!

Helyezés	A legszebb vezetéknev:				%
I.	Tamási				1,5=5
II.	Nagy	Varga			2,4=8
III.	Kovács	Mátrai	Takács		5,3=15
IV.	Tavaszi	Tóth			7,2=14
	Almási	Boros	Bálint		
	Fodor	Kőhegyi	Molnár	Szóke	
I—IV.	15 név	(42 fő)			42 %

A többi 58 kislány más-más nevet választott. 58 név = 58%.

A legszebbnek tartott vezetéknev a kislányok szerint a **Tamási**. Nem a szó jelentése (eredeti jelentés) és nem is a szó hangalakja teszi ezt a nevet számukra a legszebbé, hanem indokolásuk szerint a televízió nyújtotta élmény, Tamási Eszter bemondónő csinosága és kedves egyénisége. Bizonyosságul lássuk a választók teljes nevét és a választott neveket!

(A hatodik sortól a II. helyezést elért neveket közlöm.)

Kor	Nevem:	A legszebb név:
13	Kinczel Julianna	Tamási Anita
12	Győri Zsuzsanna	Tamási Hajnalka
13	Hangráth Katalin	Tamási Anita
13	Vojtkovszky Edit	Tamási Eszter
12	Forgács Jolán	Tamási Eszter
15	Varga Mária	Varga Edit
14	Varga Ilona	Varga Ildikó
13	Cseh Ilona	Varga Zsuzsanna
12	Banos Mária	Varga Eszter
15	Nagy Éva	Nagy Katalin
13	Bolgár Valéria	Nagy Tünde
12	Nagy Edit	Nagy Anita
13	Sulyok Zsuzsanna	Nagy Éva

Mélyebb törvényszerűséget kutatni itt hiábavalónak látszik. A II. helyezett **Varga** név nincs összefüggésben az ugyancsak népszerű tv-bemondóval, Varga Józseffel. (Varga Zoltánt az FTC-ből ugyan megemlíttette egyikük, de a többség adós maradt a megokolással.)

Bár a **Varga** és **Nagy** neveket igen hétköznapiaknak tartjuk, két-két gyerek; azok közül is, akiket így hívnak; e neveket tartja a legszebbeknek.

A történelem „Nagy”-jai a mecedon Nagy Sándor, a frank Nagy Károly, Nagy Lajos királyunk, Nagy Péter cár és Nagy Katalin orosz cárnő nem játszott közre abban, hogy a „Nagy” név a legszebbek között a második helyre került, Nagy Anna színésznőre azonban többen is hivatkoztak. De — érdekes módon — az egyszerűség és a név gyakorisága keveset zavart közülük. Sőt, a túlzásoktól óvakodtak. Nagyon szimpatikus, és népszerű közöttük Ambrus Kiry táncdalénekes. De a Kiry név elriasztotta őket.

Három leány mindkét névvel teljesen elégedett. 14—15 évesek. Ezek a következők: **Kómár Júlia**, **Mező Gizella**, **Balázs Ildikó**. Mi csak az utolsót tartjuk igazán szépnek. Takács Marika tv-bemondónő hatására hárman a **Takács** nevet tartják a legszebbnek. Népszerű művészeinkkel (hírességeinkkel) indokolhatók az alábbi név-választások is:

Nevem:	A legszebb magyar név:
Várbíró Mária	Németh Marika
Kosztrihán Éva	Kovács Erzi
Fajd Anna	Töröcsik Mária
Klement Mária	Felföldi Anikó
Lantos Erzsébet	Mátrai Zsuzsa
Pförtner Zsuzsanna	Mátrai Zsuzsa
Villányi Klára	Almási Zsuzsa

A névválasztások kissé szürkének mondhatók ugyan, de azért jócskán találunk (felnőtt szemmel is) tetszetős neveket, például:

Nevem:	A legszebb magyar név:
Bodor Ilona	Kőhegyi Gabriella
Tóth Zsuzsanna	Ajtay Elizabeth
Kukucska Katalin	Kárpáti Katalin
Czimmer Judit	Tordai Gabriella
Illés Mária	Radnai Ibolya
Bauer Edit	Bálint Angelika
Burik Mária	Mátrai Anita
Orosz Mária	Avar Ildikó
Sánta Margit	Havas Anita

Érdekes volt megfigyelni, hogy két testvér, egymástól teljesen függetlenül azonos nevet választott: *Unger Mária* — *Szőke Gabriella*; *Unger Judit* — *Szőke Gabriella*. Mindkét kislány csinos, mongolos arcú, de fekete. Talán azért vonzó a Szőke név, bár ők nem tudták megokolni választásukat.

Két érthetetlennek látszó névválasztást rejtett lélektani okok magyaráztak meg. Simon Katalin számára a *Skornyák* a legszebb név, mert az újságban olvasott egy ilyen nevű elhagyott kisfiúról. NagyJudit pedig a *Svihkla* nevet tartja a legszebbnek, mert így hívták édesanyja első férjét, aki kéthónapos házasság után meghalt. Édesanyja sokat mesél róla. A kislány most kettesben él édesanyjával, mert édesapja (a második férj) elhagyta őket.

Lehet, hogy a vezetékneveket illetően kissé korai volt 12–15 éves kislányoknak feltenni a „Melyik a legszebb magyar név?” kérdést. A kapott válaszok inkább az őket ismerő pedagógusok számára szolgálhatnak hasznos pszichológiai tanulmányként. Anyi azonban bizonyos, hogy a nevekről nem egészen úgy vélekednek, mint a felnőttek. Választásaik egyszerűbbek, igénytelenebbek. Nem törekednek mindenáron a kizárólagos birtoklásra még a neveknél sem. Lehet, hogy ez a fejlettebb közösségi érzés egyik bonyolult áttételű mutatója?

Vezetékneveikben ennek ellenére is sok az eredetiség, változatosság. Nem köti őket a mai felnőtteket még annyira befolyásoló szokványos névmagyarosítási sablon. Száz lány 73 családnevet választott. A helyezést elért tizenöt osaládi néven 42 lány osztozott. A tizenöt névből azért öt mégiscsak „i”-vel, illetve „y”-nal végződik. Az 1965-ös felmérésről szóló cikkemben azt írtam, hogy az „i” melléknévképzős nevek sokasága a „névmagyarosítás szürke szokásával” magyarázható. Ezek a kislányok azonban sosem gondoltak névmagyarosításra. A szépnek tartott 73 vezetéknévből 32 mégis „i”-hanggal végződik, (5 „y”-ra). Ezek szerint a szépnek tartott magyar családi nevek általánosan jellemző jegye az „i”-végződés.

A FÉRFINEVEK VERSENYÉRŐL

A versenyben részt vett férfiak salgótarjániak, vagy Salgótarján környékiek. Szinte mind ipari üzemekben dolgoznak. Többségük fizikai munkás. De a legműveltebbek közé sorolhatók. Azonos ipari technikum esti (villanyszerelő, öntő, kovács, gépkocsiszerelő, géplakatos stb.) száma hetvenhárom (73%). A többi 13 fő előadó, könyvelő, műszaki rajzoló, revizor, személyzetis stb. (13%).

Az adatszolgáltatók között ott találjuk az intézmény oktatóinak egy részét is: hét tanárt és hét mérnököt (14%). A fizikai munkások (villanyszerelő, öntő, kovács, gépkocsiszerelő, géplakatos stb.) száma hetvenhárom (73%). A többi 13 fő előadó, könyvelő, műszaki rajzoló, revizor, személyzetis stb. (13%).

A hallgatók kora 20 évtől 48 évig terjed. Zömükben 30 év alattiak. Az oktatók is többségükben fiatalok. Csupán egy 65 és egy 71 éves tanár van közöttük.

A 100 férfi 38 keresztnévet választott. 80 fő 18 néven osztozott, míg a többi húsz 20 külön nevet választott. A legszebbnek tartott férfineveket az alábbi táblázat tartalmazza:

Helyezés	A legszebb férfinevek:	%
I.	Zoltán	1,12=12
II.	István	1,9=9
III.	László	1,8=8
IV.	Tamás	1,7=7
V.	Gábor Sándor	2,6=12
VI.	Attila	1,5=5
VII.	Árpád	1,4=4
VIII.	András Ferenc Károly	3,3=9
I—VIII.	11 név (66 fő)	66 %

Meggyőző szépségű, kiegyensúlyozott, szolid rangsor ez. Hiányzik belőle a feltűnésre vágyás tarka rikítása. Indokoltan tompábbak a színek, mint a női utóneveknél.

Jellemző, hogy a fenti 11 név között mindössze egy a magas és kettő a vegyes hangrendű szavak száma. — A „győztes” 13 női névből pedig csak kettő volt a mély hangrendű: *Zsuzsanna*, *Anna*, de ezek is csak alapformájukban, becézés nélkül.

Az egyes nevekre eső szavazatok száma is nagyon meggyőző. Csak az óv mag az eltúlzott következtetésektől, hogy az 1965-ben közzé tett felmérés adatai nem egyeznek a jelenlegivel. A most győztes *Zoltán név* (12%) akkor második helyezést ért el 5,7%-kal. Az akkori győztes *Attila* (10%) most 5%-kal a hatodik helyre esett vissza.

A választott nevek eredeti jelentése — mint befolyásoló tényező — ezúttal is elhanyagolható. Az *István*-, *Sándor*-féle megszokott nevek előkelő helyezése igazolja, hogy a férfiak nem keresik a mindenáron újat vagy idegenszerűt.

A „Zoltán”, a jelenlegi győztes a reformkorban újjáéledt nevek egyike. Hogy *Jókai Kárpáthy Zoltánjának* köze van mai népszerűségéhez is, az vitathatatlan, de ez a hatás a többségnél nem közvetlen. (A már egyízben említett *Varga Zoltánra* itt nem hivatkoztak, de *Kodály Zoltánra* többen is.)

A *Zoltán* név ebben a „szépségversenyben” önmagában is helytáll. A nevek zeneisége természetesen a férfi keresztnevéknél is jelentős tényező. Figyeljük meg a három legszebbnek nyilvánított férfinév dallamvariációit, de előbb térjünk még vissza a győztes női név dallamára!

Anita! Legtisztabban akkor cseng e szó, ha a távol levő kis Anitát kiáltják vele haza. Emelkedő—eső a dallam lejtése, az „i” meg is hosszabbodik, hangsúlyt is kap, a hangerő is e hangnál a legnagyobb.

A *Zoltán* név muzsikája a mélyhegedű zengése. Hangrendje mély, ilyen szempontból megfelel legelsőbb hangtani törvényeinknek. A sok zöngés mássalhangzó még fokozza ezt a kellemes zsongást. A rövid „o” mélyebb fekvésű, a hosszú „á” a mély magánhangzók legnyíltabb, legmagasabb variánsa. Ami a hangsúlyt és hanglejtést illeti, különböző beszédhelyzetekben más dallamformákat találhatunk:

A nevem *Zoltán*. — Ebben a közlésben a *Zoltán* szó hangsúlyos szótagja a „Zol-”, a hanglejtés is eső: *Zoltán* ^o/_o. (Ez a helyes ejtésmód.)

— *Zoltán!* Mondanék én neked valamit. Itt az alaptörvénnyel ellentétben a második szótag hangsúlyos, a hangszín is emelkedő: *Zoltán!* ^o/_o (Nem magyaros, talán helytelen is, de kétségkívül gyakran előforduló „dallam” ez is. Bár a mély magánhangzók kérését figyelembe véve még természetesebbnek is lászik.) Mindkét dallamvariáció kétségtelenül kellemesen hangzik.

István — E szó vegyes hangrendű. Ha dallamát (csak az *István* szón belül) vizsgáljuk, magától értetődően, világosan érvényesülő hangtani törvényekkel esik le a dallam a magas „i”-ről a mély „á”-ra. E hatást csak fokozza az, hogy az első szótagban két zöngétlen, a másodikban pedig két zöngés mássalhangzó van. A női utóneveknél már beszéltünk az „a—i” kellemes együtthangzásáról. Alig merem ezt a hangsort „i—á”-ra változtatni. Pedig be kell vallanunk, hogy humoros asszociációnk ellenére is az „i—á” még a „csacsimuzsikában” sem hangzik nagyon kellemetlenül.

László; a harmadik legszebb férfi keresztnév hanglejtése is kellemesen eső. A két szótagkezdő zöngés „l” és a két hosszú magánhangzó hangtani logikáját és ritmikáját könnyed eleganciával köti össze a zöngétlen „sz”.

A három győztes név hat magánhangzójából csak egy magas (o, á—i, á—á, ó.). A férfinevek tehát mélyebb zengésűek, férfiasabbak. A kellemes hangzás azonban a legszebb férfi keresztnévnek is talán legfőbb kritériuma.

De nézzük tovább a IX. kategóriát! Két-két férfi választotta az alábbi neveket: *Antal, Csaba, Ernő, Imre, József, Ottó, Péter* (14%) — Az első kilenc kategóriába tartozó nevek száma tehát tizennyolc. Nyolcvan férfi ezekből a keresztnevéből választott. A többi húsz (a megkérdezettek 20%-a) egytől egyig más-más nevet választott.

Lássuk tehát a még hátralevő húsz férfinévet: *Adám, Agoston, Alfonz, Elemér, Endre, Ervin, Flórián, Győző, Gyula, Iván, János, Jenő, Kálmán, Mátyás, Mihály, Norbert, Ödön, Tibor, Zsigmond, Zsolt*. (I—IX. kategória = 38 név.)

A győztes *Zoltán* nevet az alábbi foglalkozású és keresztnevű férfiak választották:

Foglalkozás	Utónév:
vegyésmérnök	János
tanár	János
tanár	József
villanyszerelő	András
gépforgalmazó	János
villanyszerelő	István
villanyszerelő	Zoltán
villanyszerelő	László
villanyszerelő	Lajos
üvegfúvó	Sándor
klubvezető	András
regie előadó	István

(A férfiak 38 keresztnévet választottak, a lányok csak 36-ot. Igaz, hogy az utóbbiak beceneveket is jelöltek meg, és azokat nem szerepeltettem külön névként.)

A férfiak 77 vezetéknevet választottak. (A lányok 73-at.) Tehát a vezetéknevekben is, az utónevekben is a férfiak választásai bizonyulnak gazdagabbnak. A számok közti eltérés azonban nem jelentős, és nem is kíván különösebb indokolást, mert (legalábbis a vezetékneveket illetően) fennállhat az az egyszerű helyzet is, hogy a felnőtt férfiak több szép nevet ismernek, mint a serdülőkorú lányok. Persze felvethető az is, hogy a férfiak választásai általában is igényesebbek.

A családi neveknel is kétségkívül szerepet játszik a hangalak. De a vezetéknevekben a szó eredeti jelentésének is szerepe van a szépségfogalom kialakításában.

Egyébként joggal fontolgatható az a tény is, hogy a sokféle vezetéknevek nemcsak a hangzásbeli és jelentésbeli szépsége lehet vonzó. Megnyilatkozhat a különféle nevek keresésében a tömegeből kiválni akaró egyéniség kifejeződésének vágya is. (Ez a lélektani jelenség — irányától és fokozatától függően — lehet pozitív és negatív is.)

Most lássuk a férfiak által legszebbnek tartott vezetéknevek rangsorát!

Helyezés	A legszebb magyar vezetéknev:	%
I.	Kárpáti	1,7=7
II.	Kovács	1,6=6
III.	Szabó	1,5=5
IV.	Kazinczi	1,4=4
V.	Bánkúti	1,3=3
VI.	Deák Havasi Marosvölgyi Széplaki	4,2=8
I—VI.	9 név (33 fő)	33 %

A *Kárpáti* név senkit sem lep meg. Hangzásában kellemes, jelentésében is szép. Legfeljebb az a meglepő, hogy a lányoknál csak egy Kárpáti akadt. (Igaz, ők szomszédos baráti országok hegyvonulatai nevéként ismerték meg a Kárpát szót, s talán nem is tartják magyar szónak.) A férfiak a Kárpátok szépségével is, irodalmi élményükkel is indokolták a Kárpáti név „győzelmét”.

A *Kazinczi* név negyedik helyezése is érthető. Az irodalmi képzetársításon kívül egyébként itt több konkrét személyt is felidéz, mert ezen a vidéken elég sok a Kazinczi. A Marosvölgyi és Széplaki neveket kissé erőltetettnek érezzük.

Legtöbb fejtörést két „próza név” okozhat, a II. helyezett *Kovács* — és a III. helyezett *Szabó* név. Ez bizony azt mutatja, hogy jelentős a felnőttek között is azoknak a száma, akik nem idegenkednek a hétköznapiól, a megszokottól. Ezek általában csak így indokolták választásukat: — Jó név az.

Lássuk az I. helyezést elért *Kárpáti* és a II. helyezést elért *Kovács* név választóinak adatait:

	Kor: Foglalkozás:	Nevem:	A legszebb név:
I.	65 tanár	Környei József	Kárpáti Zoltán
	39 gépészmérnök	Kecskeméti Sándor	Kárpáti Ferenc
	38 elektrotechnikus	Nikkel Frigyes	Kárpáti Árpád
	32 TMK előadó	Balázs László	Kárpáti László
	23 klubvezető	Szabó András	Kárpáti Zoltán
	27 villanszerelő	Bodor András	Kárpáti Zoltán
	25 gépkocsivezető	Révai Sándor	Kárpáti Ernő
II.	41 hengerész	Hajas Vilmos	Kovács Elemér
	27 lakatos	Tolnai György	Kovács Csaba
	27 öntő	Póczos Gyula	Kovács Sándor
	27 villanszerelő	Kövi Zoltán	Kovács Zoltán
	27 energetikus	Szmolenszky Gábor	Kovács Gábor
	25 villanszerelő	Turiczki János	Kovács Sándor

A II. kategóriában csupa fizikai munkást találunk. Közülük négy (*Tolnai, Kövi, Szmolenszky, Turiczki*) szépnek tartott nevet cserélt fel a szürkébb *Kovácsra*, de ezek közül kettő megtartotta a keresztnévek között rangos-helyet elfoglaló Zoltánt és Gábort.

Az értelmiségi foglalkozásúak általában számarányuknak megfelelően szerepelnek minden felmérés során észlelt jelenségben. Csupán a Kárpáti nevet választók között találhatók számuknál magasabb arányban. Legfeljebb még azt figyelhetjük meg később, hogy egyikük sem tartja saját teljes nevét a legszebbnek, valamint azt, hogy a „névszürkítők” között sem találhatók meg.

Öten saját nevüket (vezeték és utónév) vallják a legszebbnek: *Buda Antal* gyártási ellenőr, *Darázs Árpád* főművezető, *Csanálosi János* kompresszor kezelő, *Hegyi Gyula* kovács, *Palócz Károly* kovács.

A névválasztások között tallózva megfigyelhetjük az alábbiakat: A szokványos névmagyarosítások emlékeit idézik a következő névpárok: *Bürger József — Budavári József*; *Vilcsék Árpád — Egervári Árpád*; *Hartly János — Szentirmai Ágoston*; *Olaj József — Marosvölgyi Sándor*. (Mindenütt az első az eredeti név)

Ha ezeket a változatokat névszépítésnek fogjuk fel, alább megtaláljuk az ellenpárt is, a névszürkítést: *Patakfalvi József — Pál István*; *Szilágyi Gábor — Sós Gábor*; *Kazinczy Ferenc — Szabó Sándor*; *Szigetvári Károly — Szabó Tibor*. Ilyenféle jelenséget a nők adataiban nem tapasztaltam.

A korábbi névmagyarosítás revíziójával is találkozhatunk. (Itt is az első név a mostani, a második a legszebbnek tartott): *Esztergomi Antal — Eybner Attila*; *dr. Hunvári György — Szilasi Gábor*; *Egri Endre — Szentmarjai András*; *Környei József — Kárpáti Zoltán*.

Önmagukban is vallanak az alábbi variációk: *Török László — Móricz Zsigmond*; *Tóth László — Jókai Zoltán*; *Nika Attila — Petőfi Attila*; *Belinyák László — Albert Flórián*; *Kovács Tibor — Puskás Ferenc*.

Két példa található a magyar név szlávósítására is: *Dóra László — Markovics Kálmán*; *Szeles Zoltán — Hajnovics Tamás*.

Király István a feudális rangot sokallva „mérsékeltlen visszavonult”, s a *Herczeg Zoltánt* tartja a legszebb magyar névnek.

Lássunk még néhány vezetéknevet a férfiak „szürke”, majd „színes” választásábólól: *Boros, Máté, Lakatos — Udvarhelyi, Zsolnai, Sziklavári, Nagyvárad, Hidegkúti, Hajnal*. (A csoportosítás a választások arányát is mutatja.)

A nevekkal való kedves és érdekes játék további folytatására e helyütt már nem vállalkozhatom. Csak még azt mondom el, hogy a férfiak által választott 79 családi név közül most is 49 „i” hangra végződik. Ezt a jelenséget el kell fogadnunk a legszebb magyar vezetéknev egyik törvényszerű ismertetőjegyének. Ebből azonban csak három az „y”-os változat: *Koltay, Szatmáry, Szentandrásy*. (Az utolsó nyolc bekezdés megjegyzései is a nyilatkozók szóbeli megokolásaira épültek.)

A lányok választása szerint tehát a legszebb magyar név a *Tamási Anita*, a férfiak szerint pedig a *Kárpáti Zoltán*.

Természetesen más helyen és más időpontban eszközölt felmérések más eredményt mutatnának. (Egyébként a férfiak saját keresztnéveik helyett szívesebben válogattak volna a női keresztnévek között. Egy ilyen felmérés is érdekes lenne.)

Az ismertetett három felmérés tapasztalatainak összegezésében nagyon óvatosaknak kell lennünk. Az alábbiak azonban többé-kevésbé általánosításként is le-
szögezhetők:

1. A legszebb nevekről alkotott fogalmainkat régebben az irodalmi (történelmi) hősök befolyásolták. Jelenleg inkább a tv és a film hírességei. (Főleg fiataloknál.) Ez az illetékesek fokozott felelősségén kívül arra is int, hogy baj van az olvasással. Pedig a készen kapott filmélmény szellemi értéke bizonyos szempontból kisebb, mint az alkotó fantáziát (és egyéb szellemi erőket is) jobban fejlesztő irodalom-
olvasásé.

2. Fiataljaink nem kívánnak neveikben is mindenkinél különbek, többek lenni; bár vonzza őket az új, az idegenszerű, de abban is szívesen megosztóznak társaikkal.

3. Az utónevek szépségének egyik legfontosabb jellemzője a kellemes hangalak, a név muzsikája. (Az utónév eredeti jelentése elhanyagolható.)

4. A vezetéknevek zeneisége szintén fontos, de a vezetéknev eredeti jelentése is jelentős ismérve a családi név szépségének.

5. A vezeték- és utónevek kellemes együtthangzására, ritmikájára tudatosan nem törekednek, de ösztönös választásuk azt mutatja, hogy mégis van bizonyos hangzási harmóniára való törekvés.

Mindezek az általánosítások vitathatók. Egy abszolút érvényű törvény azonban vitathatatlan:

A nevek kiválasztásánál, a nevek szépségének rangsorolásánál a személyes (szubjektív) élmények és érzelmek a legfőbb értékmérők, azokat pedig nem lehet általános érvényű logikai, értelmi törvényszerűségekkel meghatározni.

Pataki József. Házak támfallal

HAGYOMÁNY

MOLNÁR PÁL:

ADATOK

AZ 1940. ÉVI OKTÓBERI BÁNYÁSZ-SZTRÁJK TÖRTÉNETÉHEZ

A megye munkásmozgalma az 1933. évi nagy letartóztatások után csak nagy nehézségek árán rendezte sorait. A lebukottak helyébe új, friss erők bekapcsolása, konspirációs okok miatt csak fokozatosan történt. Igen sokan megfigyelés alatt voltak, másokat megfélemlítettek. Időbe telt amíg az illegális tevékenységet rendszerezítették, a legális lehetőségeket megfelelő tartalommal tudták megtölteni. A párt ezekben az időkben is a szakszervezetekben találta meg legjobban a törvényes keretek között tevékenységi formáit. Különösen erős volt a befolyása a bányász szakszervezetben. Figyelemmel kísérte a dolgozók élet- és munkakörülményeit, a jobb megélhetésért munkabeszüntetések szervezett.

A baglyasaljai bányászok már 1937. februárjában kapcsolódtak a pécsi bányamunkások sztrájkjához. 1939 májusában az eresztvényi kőbányászok szüntették be a munkát, június 19-én Etés bányatelepről érkezik hír, a munkások reggel 6.30 órakor sztrájkba léptek. Egy hónappal később már 2000 ember sztrájkolt. Az 1940-es esztendő nem hozott semmi biztatót a munkásság számára.

AZ 1940-ES OKTÓBERI BÁNYÁSZ-SZTRÁJK ELŐZMÉNYEIRŐL

A bányamunkásság megélhetése a területszerzések, a többszöri bérrendezések ellenére sem javult. 1938-ban a munkásság reálkeresete 10%-kal volt alacsonyabb, mint 1929 előtt. 1938 után ugyan történtek kísérletek az európai fejlődéshez való felzárkózásához, ez azonban rendkívül csekély eredménnyel járt.

Deklarálták a 8 órás munkaidőt, megállapították a minimális béreket, a több gyermekes családoknak családi pótlékot juttattak. Ennek ellenére a munkásság szociális viszonyai még a 30-as évek végén sem érték el a kapitalista világ huszas éveinek átlagos színvonalát. Különösen szembetűnő volt megyénkben az alacsony technikai felszereltség. A szociális, kommunális szolgáltatások minimális szintjét sem biztosították.

A megye legjelentősebb és legtöbb munkást foglalkoztató iparágában, a bányászatban a megélhetési lehetőségek stagnáltak. A bányászok fizetése alacsonyabb volt az ipari dolgozóknál. A két fizetés közötti időszakban tömegesen keresték fel a munkaadókat segélyért, fizetési előlegért. Anélkül, hogy a fizetési előlegek, segélyek nagy számából túlzó következtetéseket vonnánk le, szükséges a rendelkezésünkre álló több száz dokumentum közül néhány fizetési előlépést, kedvezményt kérelmező leveléből idézni, a megélhetési gondokra vonatkozó adatokat.

Töldi Jenőné albertaknai bányászasszony 1940. szeptember 23-i levelében, azért kér előleget, mert férje Pesten van kórházban, 50 pengőnyi táppénzből nem futja beteglátogatásra. Felemlíti, hogy mint családtag nem kap zsráradékot. Gyermekének nem tud enni adni, „mertha egyedülálló asszony volnék még akkor jó volna akár-hogy, de amikor az ember a gyermekeknek nem tud adni némileg megfelelő ételt ez a szülőknek egy nagy szívfájdalom, amikor már nekem ebből egyébként is jól kijutott...” fejezi be levelét. Özvegy Szkladányi Józsefné nyugdíjas 39 pengő nyugdíjat kap, „...amely összegből csak a legnagyobb nélkülözések mellett tud élni” — panaszolja, ezért őszi bevásárlási segílyt kér 1940. október 7-i keltezésű kérvényében.

Szarvas Sándor kisterenyei bányász 200 pengő előleget kér, hogy gyermekeit meleg ruhával tudja ellátni. Bártha Jánosné 1940. szeptember 22-i keltezésű kérelmében anyagi támogatásért esedezik, férje bevonult, nincs aki fedezné a legszükségesebb kiadásokat. Aknai Ferenc ugyanaz év augusztus 5-i levelében 250 pengő előleget kér, hogy fiát megfelelően fel tudja öltöztetni, mert az internátusba nyert felvételt. Blaskovics József szeptember 25-i kérelmében adósságai törlesztésére kér újabb előleget. Haászter Róbertné panaszlevelében a következőket olvashatjuk: „Pálfalva telepen 1 szoba konyhás lakásomat a Tkts Bányaigazgatóság folyó évi október hó 1-re felmondotta. Mostanáig sem tudom, hogy hol méltóztatnak részemre lakást kijelölni.” Császár János hadirokkant és 39 társa augusztus 19-i folyamodványukban az igazságtalan szénjárandóság korrigálását kéri.

A győri program alapján megadott 1 milliárd forintos hadi fejlesztés következtében nőtt a bányászatban foglalkoztatottak száma. 1933-hoz képest a szénbányászat területén 6800-ról 1938-ra 8250-re növekedett a dolgozók száma. A munkanélküliséget a háborús konjunktúra felszámolta. Ennek ellenére tucatjával találkozunk olyan korabeli kérvényekkel, amelyek elhelyezkedési igényeket tartalmaznak. Külön érdekessége e folyamodványoknak, hogy sok közöttük a diplomás, a mérnök, pedagógus (akkor a bánya alkalmazta a nevelőket is), aknász, szakmunkás. Igen sok erdélyi bányász — elsősorban petrosényi — elhelyezkedés iránti kérelmére választ sem adtak. E kor politikai légkörét jellemző, hogy igen sokan a kérelmezők — elsősorban aknászok — a várt, vagy megpályázott állásokat abbéli érdemekre építették, hogy a „forradalom”-ban nem vettek részt, kiveszik részüket a „társadalmi” munkából (levele kikapcsolásból stb.)

A munkásság írásos megnyilatkozásai — kérései — erősen tompított állapotban kerültek a munkaadókhoz. A korabeli sajtó, dokumentumanyag, valamint a személyes visszaemlékezések azt mutatják, hogy a bányászok nyíltan is felléptek a durva hang, az embertelen bánásmód ellen, harcoltak a magasabb munkabérékért a jobb élelmiszerellátásért, ruhajuttatásért.

A SZTRÁJK LEFOLYÁSA

A bányászok nyílt fellépése sztrájkban testesedett meg. 1940. október 7-én a salgótarjáni bányákban a munkások beszüntették a munkát, béremelést követeltek.

A sztrájk történetére vonatkozó részleteket Vitéz Németh százados jelentése alapján érdemes áttekinteni. (Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935—1945. Bp. Kossuth kiadó.) A feljegyzés, katonás, rövid, lényegre-törő, a helyzetet az uralkodó osztály szemszögéből elemzi és mutatja be az eseményeket.

Október 7.

A salgótarjáni munkások sztrájkba léptek.

Október 8.

Salgótarjában karhatalom gyanánt egy puskásszázadot a Hadügyminisztérium kirendelt.

A karhatalom parancsnokául vitéz báró Ungár Károly ezredes jelöltetett ki, kit a hadügyminiszter úr személyesen igazított el, és neki a salgótarjáni üzemi katonai parancsnokot alárendelte.

Október 9.

Nagybátony is sztrájkba lépett.

A salgótarjáni karhatalom megerősítésére négy puskás század rendeltetett ki.

Október 10.

Barabás alhadnagy úr a helyszínre kiszállt. Benyomása, hogy a sztrájk bérmozgalomnak indult, és csak később terelődött át politikai térre. Ugyanakkor a kormány engedélyével kint jártak Mocsáry, Ronkai és Gruber képviselők is.

A karhatalom megerősítésére a 2. lovasdandár-parancsnokság apparátus száza kirendeltetett.

Október 11.

Ekkor jár le a behívójegyek által előírt munkábaállási határidő. Az eredmény nulla.

Október 12.

A vezérkari főnök hivatalos útjáról visszaérkezett, és a hadügyminiszter által kirendelt karhatalom felett a parancsnokságot átvette.

Ezzel kapcsolatban a vezérkari főnök intézkedést adott ki, hogy a munkásság újra felszólítandó, miszerint legkésőbb 14-én reggelig lépjen munkába.

A parancsnak ellenszegülőket külön parancsra le kell tartóztatni és honvédtörvényszék elé állítani. A képviselők mozgásának megakadályozására a kormány a Belügyminisztérium útján intézkedik a közrendészeti szervekkel. Eme intézkedés megtételére vitéz László ezredes úr a belügyminiszter urat felkérte.

Október 13.

Vasárnapi munkaszünet, a helyzet változatlan.

Október 14.

A dorogi és tokodi bányák is sztrájkba léptek, valamint Salgótarjában a Salgó és Hirsch Gépgyár.

Hírek érkeztek arról, hogy a sztrájkhoz Pécs és Tata is csatlakozni fog.

Dorogra és Tokodra a hadügyminiszter egy-egy karhatalmi zászlóaljat kirendelt.

Salgótarjában a bányászok kiemelése megkezdődött. A vezérkari főnök rendeletet adott ki, melynek értelmében a bányaterület körül kell zárni, hogy kívülről idegen ne jöhessen be. Az uszítókat honvédtörvényszék elé kell állítani és a Karhatalmi Utasítás 7. §-a szerinti rendzavarókat le kell tartóztatni.

Október 15.

Teljes Tatabánya sztrájkba lépett.

A nem hadiüzemek számító üzemek munkásai számára a behívójegyek kido-battak.

Az 1. gépkocsizó dandárt Erdélyből visszarendeltük béke-állomáshelyére, valamint egy huszárosztagot és egy kerékpározó zászlóaljat a hadügyminiszter Budapestre berendelt.

Dorogon, Tokodon és Salgótarjánban a karhatalmat megerősítette, Tatára és Pécsre (prevenció gyanánt) karhatalmat rendelt ki.

Az anyaországban a honvédséget karhatalmi készenletbe helyezte, a szabadságokat beszüntette. A vezérkari főnök úr szabályozta az újonnan kirendelt karhatalmak alárendelési viszonyait, a sztrájkterület teljes lezárását rendelte el, intézkedett, hogy az ott található idegeneket a csendőrség útján kell eltávolítani, valamint járőrszolgálattal a munkába menő munkásokat biztosítani kell.

A dorogi karh. pk-nak utasítást adott, hogy Gruber képviselő belépését a csendőrség akadályozza meg.

Október 16.

A sztrájk elterjedt Egercsehibe (egy zászlóalj karhatalom gyanánt kirendelve), a délután folyamán Pécs is leállt.

Salgótarjánba 398 fő katona-bányász érkezett be, kik azonnal munkába állottak. Tatabányára a karhatalom megerősítésére a hadügyminiszter még három zászlóaljat rendelt ki. Bántay tábornok helyett Tatabányán a karhatalmi csoport parancsnokságát vitéz Henyey tábornok vette át. A vezérkari főnök úr elrendelte, hogy ha agitátorokat nem lehet találni, az exponált munkásokat kell letartóztatni. A munkabér kifizetésének és az élelmiszer kiosztásának kérdése a karhatalom hatáskörén kívül esik, erre a bányaaigazgatóság a kormányától kap utasítást.

A honvédelmi munkakötelezettség alatt állóknál a munka felvételét ki kell kényszeríteni.

A karhatalmi parancsnokoknak szigorúán az a feladata, hogy a sztrájkot letörje és a rendet fenntartsa.

Október 17.

Újabb sztrájk tört ki Mórón és a Budapest—Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntő Rt.-nél. Ez utóbbi azonban délután a munkát újból felvette, Pécsbányatelepen a munkásoknak 80%-a még dolgozott, a többi helyeken a munka szünetelt. Tatabányára palatörés, valamint a bányahidai üzemnek szánt szén felrakása céljából három zsidó munkásszázad beérkezett. Salgótarjánba újabb 329 fő bányász-katona érkezett, kik azonnal munkába állottak.

Letartóztatták Tatabányán 112, Dorogon 52 főt.

A vezérkari főnök úr elrendelte:

A fenntartási munkák elvégzésére műszaki keretet kell alakítani, az Erdélyben levő alakulatoktól az ott szolgálatot teljesítő bányász mesterségű legénység Aszódra szállítandó.

Október 18.

A Budapest—Salgótarjáni üzem működik, különben a helyzet változatlan. Tatabányára szénberakodás céljaira 300 fő lengyel beérkezett. Az Erdélyből menekült bányászok közül Salgótarjánban 60 fő nem állott munkába.

Október 19.

Újabb sztrájk tört ki Gánton. A helyzet ekkor kulminált. Nagybátonyban kezdenek munkába állani. Salgótarjánban újabb 258 fő katona-bányász állott mun-

kába. Hírek érkeztek a Nyergesújfalui Eternit Művek sztrájkjáról. Hadügyniszter úr elrendelte, hogy a jövőben a helyzetjelentést a karhatalmi parancsnokok neki is terjesszék fel, melyben a naponkénti termelést is jelenteni kell. A vezérkari főnök úr elrendelte, hogy az élelmiszerkiosztás és munkabér-kifizetés szabályozása a karhatalom hatáskörén kívül esik. E téren kezdeményezőleg fellépni a karhatalom parancsnokainak nem szabad. E tárgyban a belügyminiszter úr a közrendészeti szerveknek ad utasítást, melyeknek azonban a szükséges támogatást a karhatalom részéről meg kell adni.

Október 20.

Vasárnapi munkaszünet. A helyzet változatlan.

Október 21.

Az ózdi munkások a béremelés tárgyában memorandumot nyújtanak át. Salgótarjánban a hatvani munkásszázadba beosztott 200 fő munkás a bányában a munkát felveszi. Móron a munkásság 95%-a munkába állott.

Nagybátonyban a helyzet szintén javult, a többi helyeken stagnál.

A vezérkari főnök úr kérte, hogy a kormány a karhatalmi parancsnokok mellé kormány megbízottat osszon be.

Október 22.

Az ózdi bánya sztrájkba lépett.

Salgótarjánban a helyzet enyhült, a termelés emelkedett. Egercsehiben a sztrájk megtört.

Október 23.

A ragyolci bánya (Losonc mellett) sztrájkba lépett. Salgótarjánba az erdélyi alakulatoktól 108 fő katona-bányász érkezett.

A többi bányatelepen, kivéve Dorogot, fokozatos javulás tapasztalható.

Október 24.

Mór újra sztrájkba lépett.

Dorogra, a karbantartási munkák elvégzésére (füstöl a bánya) az erdélyi alakulatoktól 400 fő bányász-katona beérkezett. A többi bányáknál fokozatos javulást látunk.

Október 25.

A helyzet Dorog kivételével tovább javult.

Október 25-én a miskolci honvédbíróság megtartotta a letartóztatott bányászok ügyében az első számú főtárgyalást.

A SZTRÁJK JELENTŐSÉGE, RÖVID ÉRTÉKELÉSE

Az egész ország bányaterületére is kiható megmozdulás teljes értékelésére nem vállalkozhatunk. A rendelkezésre álló archívumi anyagok, dokumentumok, feldolgozások alapján megállapíthatjuk, hogy a sztrájk a bányamunkásság bérköveteléseiből indult ki. A nyílt fellépéseket, munkamegtagadásokat különösen azért értékelhetjük jelentősnek, mert gyengítették a nemzetgazdaságnak a hadigazdálkodás erősítésére tett intézkedéseit, az ország igen fontos energia-hordozóit képviselő bányászat a sztrájk ideje alatt a hivatalos becslések szerint mintegy 50%-os kieséssel dolgozott csak. A sztrájk rést ütött a hadiüzemi statáriális rendelkezéseken is. Figyelmen

kívül hagyták azt a tényt, hogy honvédelmi munkakötelezettség alatt állnak, s mint ilyenek, a katonai fenyítő hatalom és a katonai büntető bíraskodás alá tartoznak. Mindezekből látható, hogy a bérkövetelésnek induló sztrájk átcsapott politikai jellegű megmozdulássá. Ennek értékéből mit sem von le az a tény, hogy bányászsztrájkokat a nyilasok fel akarták használni a Teleki-kormány megbuktatására és ezért kezdetben támogatták. Amikor azonban látták a sztrájkmozgalom valódi célját — és észrevették, hogy az nem szolgálja az ő céljukat — cserben hagyták a bányászokat.

A 35—40 000 vagon titevő termelés-csökkenés, a katonai fegyelem nyílt megtagadása, a sztrájk országos jellegűvé válása méltán döböntette meg a háborúra készülő kormányt. A megmozdulás gyors leszámolása érdekében nagy erőket mozgattak meg. A nem hadiüzemi munkásság számára behívoparancsot küldtek, a hadiüzemek munkásaira karhatalmat rendeltek ki, a stárium rendelkezéseit kezdték érvényesíteni. Bartha Károly honvédelmi miniszter országos felhívásban fogalmazta meg a kilátásba helyezett büntető szankciókat.

Lezárták a sztrájkterületeket, a munkásság lakótelepeit. A „rend” és „biztonság”-ról a csendőrség gondoskodott. A sztrájk szervezőit, „szóvivőit” letartóztatták, a behívó parancsnak eleget nem tevőket előállították és haditörvényszék elé állították. Az üzemelő bányákban karhatalom igénybevételével biztosították a fenntartási munkák végzését.

A miskolci honvédtörvényszék október 25—26-án megtartott főtárgyalásán 26 bányászt ítél el 1 év 4 hónaptól 3 évig terjedő börtönbüntetésre, és 5—8 évig terjedő hivatalvesztésre, politikai jogaik gyakorlatának felfüggesztésére.

A csendőrszuronyok, fegyverek, a kiéheztetés által biztosított intézkedések ugyan megtették pillanatnyi hatásukat, azonban a hamu alatt izzott az újabb sztrájk, ellenállás tüze.

A bányászsztrájk végül is részleges eredményeket hozott. Átmenetileg javult az élelmiszerellátás. A kormány kénytelen volt az ipari munkásság bérét 7%-kal növelni. Átmenetileg hatályon kívül helyezte a 8 órás munkanap és fizetéses szabadság felfüggesztéséről szóló rendeleteket.

CSONGRÁDY BÉLA:

A BAGLYASALJAI KÉPZŐMŰVÉSZETI SZABADISKOLA TÖRTÉNETÉBŐL

A nógrádi képzőművészeti élet az elmúlt évtizedben minden eddiginél nagyobb lendülettel olyan eredményeket produkált, amelyekre méltán figyelt fel az országos közvélemény. Egyaránt vonatkozik ez a Magyar Képzőművészek Észak-magyarországi Területi Szervezetének keretei között funkcionáló helyi csoport tevékenységére és a csoporton belüli művészegyéniségek kibontakozására.

Nem feladatunk ezúttal e kétségkívül öröndetes fellendülés okait kideríteni, viszont a pillanatnyi helyzetet mindenképp jelentős mérföldkönek kell tekintenünk azon az úton, amelyet megyénk művészeti életében a képzőművészet megjárt, ha csak a felszabadulás utáni éveket tekintjük is. A napjainkig ívelő töretlen fejlődési vonal kezdőpontja minden bizonnyal a Baglyasaljai Képzőművészeti Szabadiskola volt.

Az iskolán kívüli népművelésben ugyanis a felszabadulás utáni években az uralkodó irányzat Magyarországon az úgynevezett szabadművelődés volt. A szabadművelődés, — ha ideológiailag nem is állt megbízható alapokon — gyakorlati, szervező és nevelő munkájával nem kis eredményeket ért el. Ezek között tarthatjuk számon az úgynevezett szabadiskola-mozgalmat is, amelynek szervezői történelmi missziót teljesítettek: lehetővé tették, hogy a társadalomnak a kulturától eddig elzárt rétegei is tanulhassanak, eljuthassanak a főiskolákra.

„A szabadiskolák célja: a képzőművészeti ízlés fejlesztése, képzőművészeti műveltség emelése és a tehetségek felkutatása. Nem dilettánsképzés, nem széplelkek és bohém művészkedők nevelése a cél. A gyakorlati munka mellett fenti cél szerint elsőrendű fontossága van az elméleti képzésnek, mely a tárgyi ismeretek közlésén, esztétikai nevelésen kívül, a hallgatókat kellő önkritikára neveli...”¹ — idézhetjük a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Szabadművelődési Osztályának körlevelét, amelyet a szabadművelődési felügyelőkhöz címzett. Ugyanez a leirat közli azt a munkatervnek nevezett vázlatot is, amely kötelező érvényű útmutatást nyújt valamennyi szabadiskola működéséhez. A munkaterv szerint elméleti és gyakorlati oktatásban egyaránt részesíteni kell a hallgatókat. Az elméleti oktatás tárgyai: művészettörténet, esztétika, anatómia. A munkaterv ide sorolja a művészeti kirándulásokat és üzemlátogatásokat is, amelyek a táj, illetve a dolgozó ember megismerését hivatottak szolgálni. A gyakorlati oktatás két tárgyból, az alakrajzból és a mintázásból állt. A szabadművelődési felügyelők által fizethető tanítási órák száma egy évben 200 volt.

A körlevél befejező részében a Szabadművelődési Osztály felsorolja azokat a szabadiskolákat, amelyek már kérvényezték és megkapták a működési engedélyüket. Az 1948. november 27-én kelt körlevél még nem tesz említést a baglyasaljai iskoláról, amely működéséhez az engedélyt 1949 januárjában kapta meg:

„A Baglyasaljai Képzőművészeti Szabadiskola működésének engedélyezése ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszter leirata a Nógrád—Hont megye szabadművelődési felügyelőjének.

Nógrád—Hont vármegye Szabadművelődési Felügyelőjének, a Baglyasaljai Képzőművészeti Szabadiskola engedélyezése iránt hozzám érkezett kérelmére válaszolva közlöm, hogy a 232.253/VIII. 1948. sz. körlevelemben közölt feltételek szerint a szabadiskola működését engedélyezem.

Budapest, 1949. január 26.

Bod.

Ki: f. 28. K. Nagy”³

A baglyasaljai iskola működésének megindulását azonban nem datálhatjuk a hivatalos engedélyezés napjával, hiszen tulajdonképpen már jóval előbb, közvetlenül a háború után megkezdte tevékenységét: „1946. II. 4-én a salgótarjáni iparmedence vállalatai, valamint a város támogatásával a Munkás Kulturszövetség és a MADISZ keretén belül működő rajz, festészeti, szobrászati és iparművészeti iskola megnyílt. Működésének ezen naplóját a fenti dátummal megkezdtem. — Bóna Kovács Károly festőművész.”

Ez a szöveg olvasható annak az iskolai naplónak a címlapján, melyre a „Művészeti Munkás Főiskola — Salgótarján” feliratú bélyegzőt nyomta a vezetéssel megbízott, akkor Baglyasalján élő művész.³ A Salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum tulajdonában lévő helyi művelődéstörténeti dokumentum tanúsága szerint „1946 telén, amikor még egy év sem telt el a háború befejezésétől, 52 salgótarjáni fiatal érzett magában kedvet ahhoz, hogy betekintsen a képzőművészet kincsházába. Bátoran mondhatjuk, hogy ilyen nagyfokú igénynek csak részben való kielégítése is nagy szolgálat volt a helyi képzőművészeti élet felszabadulás után kezdődött korszakának elindításában. Legtöbbször, szám szerint huszonegyen, a vidék jellegéből fakadóan a bányákban dolgozó fiatalok közül kérték felvételüket a művészeti iskolába. A nagyszámú bányász hallgató mellett kilenc acélgyári, nyolc üvegyári és más helyről való növendék szerzett alapismereteket az iskolában. Az első év őszi tanfolyamán, októberben már a „Munka” című kompozíciós feladat megoldására került sor egy decemberben megrendezendő kiállítás céljaira. Később arról olvashatunk a naplóban, hogy az MKP díjait Duba László, Pincás József és Hídvégi Károly kapta a kiállításon való szereplése alapján. Életrehívása után egy évre 1947 tavaszán az iskola átköltözött a MADISZ bányai helyiségéből a mai kórház épületébe (volt katonai laktanya).⁴

1948-ban már ismét Baglyasalján találjuk az iskolát. Megnyitásáról a Szabad Nógrád is értesítette olvasóit: „A baglyasaljai Munkás Képzőművészeti Iskola szeptember 15-én nyílik meg rajz, festés és szobrászati szakon. Beiratkozás kezdők és haladók részére szept. 13—18-ig, hétfőn, szerdán és pénteken délután 5-től fél 8-ig. Az oktatás teljesen díjtalan/ Az iskola vezetője Bóna Kovács Károly.”⁵

A beindulás után két hónappal már színvonalas munka folyt az iskolában, melyről a Szabad Nógrád színes riportban számolt be: „Hetenként háromszor a baglyasi iskola mellett lévő »műteremben« gyűlnek össze ezek a fiúk és lányok, hogy a napi nehéz munka után belemerüljenek a vonalak, tónusok, formák és színek csodálatos szépségeibe. Bányászok, iparosok, háztartási alkalmazottak ezek a fiatalok, akik nemcsak helyből, de a környék messzi ipartelepeiből is bejárnak ide. Zagyvapálfalva, Vizslás, Salgótarjából, 6—8 km-ről jönnek, hogy megtanulják a vonalak és formák rejtelmét... A rajztáblára feltűzött papírokon vidám, fürge ujjak vezetik a színt és ceruzát. Lassan kibontakozik a kép, a modell arca. Megnézzük a növénydékek munkáit. Részben a falon, részben a szekrényben vannak a képek. — A balassagyarmati kiállításra is elvittünk 30 darabot — mondják kis büszkeséggel...

Az iskola vezetője Bóna Kovács Károly festőművész. Fiatalos lendülettel tanít, dolgozik, segíti a tehetségeseket, hogy ne kallódjanak el. — Ezek a vázlatok — mondja — az új szakszervezeti székházhoz készülnek. A munkát már meg is kezdtem Budapesten... Hatalmas méretű freskó lesz ez... A bányászok titkos erdei gyűlését ábrázolja majd az elnyomás éveiben. Ez a másik pedig az elnyomást, terrort, és a felzabradulást jelképezi... Hatalmas munka, nagy tudást kívánó képek lesznek ezek, amik itt készülnek, ebben az apró Baglyas-bányatelepi műteremben és a budapesti Szakszervezeti Székházra felkerülve az egész világnak méltán hirdetik bányászaink töretlen hitét, munkakészségét és birodalmát a szocialista Magyarország megvalósításában.”⁶

Néhány hónappal később a megyei szabadművelődési felügyelő, a baglyasaljai helyi ügyvezető jelentése alapján az alábbiakban számolt be a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumnak az iskola működéséről:

„A Baglyasalján szervezett Képzőművészeti Szabadiskola ebben az évben 1949. január hó 24-én kezdte meg előadásait. A beküldött tervezettől azért tértek el, mert az óraadó képzőművész a budapesti Bányász-szakszervezeti Székház fal-festményén dolgozott egy hétig. A tanmenet szerint: alakrajz, festés, szobrászat, anatómia, művészettörténet és esztétika szerepel tantárgyként.

Órarend: hétfőn: mintázás és esztétika; szerdán: alakrajz, anatómia; pénteken: alakrajz.

Előadó: Bóna Kovács Károly festő- és szobrászművész, ált. iskolai óraadó.

Hallgatók névjegyzéke alakrajzon:

1. Aranyosi István, gyári munkás
2. Duba László, tervező
3. Földi József, üvegcsiszoló
4. Garamszegi László, műszaki rajzoló
5. Petik Piroska, háztartásbeli
6. Polónyi József, bányairnok (volt asztalos)
7. Schriffel Ferenc, nyomdász
8. Szakács Rudolf, gyári tisztviselő
9. Takács Géza, üvegcsiszoló
10. Tuskai Margit, háztartásbeli
11. Vasas Károly, kőfaragó tanuló
12. Bojna János, csillás (rendőrnek ment)
13. Turiczki István, küldönc
14. Gyüre Nándor, üvegfestő
15. Vincze József, vasutas, pályamunkás
16. Dudás István, esztergályos
17. Bencze Attila, vasutas, pályamunkás

Szobrászaton:

1. Bencze Attila, vasutas, pályamunkás
2. Vasas Károly, kőfaragó tanonc
3. Petik Piroska, háztartásbeli
4. Bojna János, csillás (rendőr lett)
5. Földi József, üvegcsiszoló
6. Vincze József, vasutas, pályamunkás
7. Garamszegi László, műszaki rajzoló
8. Pincsák József, asztalos tanuló

A tanfolyam látogatottsága: a megkezdéskor 90—100%-ban jelentek meg az előadásokon a hallgatók. Később a látogatottsági arányszám fokozatosan csökkent. Ennek oka részben az, hogy társadalmi és egyéb elfoglaltságuk következtében nem járhattak rendszeresen az előadásokra. Az átlagos létszám az egyes előadásokon jelenleg 5—6. A másik ok pedig az, hogy különböző tanfolyamokra: szakszervezeti, továbbképző, általános iskolai és más esti tanfolyamokra is járnak a tanulók.

Elméleti előadásokat csakis a tanfolyam hallgatói számára tart az iskola vezetője, szemléltető eszközök (vetítógép) hiányában. Számítás szerint a tavaszi és koranyári időszakban emelkedni fog a hallgatók száma, mert az iskola megközelítése sokkal kedvezőbb lesz.

Egyben jelentem, hogy az iskola a felügyelői hivatal fedezet terhére a múltban semmiféle felszerelést nem kapott.

Balassagyarmat, 1949. március hó 22.

A felügyelői hivatalból távol.

Dóka Sándor

berendelt áll. tanító⁷

A fővárosból Bod László látogatta meg az iskolát 1949 májusában. Tapasztalatait az alábbi jelentésben foglalta össze:

„Miniszter úr!

A 255.332/1949. VII. ü. o. sz. kiküldetési rendelet alapján f. évi május hó 25-én Baglyasaljára utaztam az ottani képzőművészeti szabadiskola ellenőrzésére és a tehetséges növendékeknek felvételi vizsgára való kijelölésére.

Május 24-én d. u. 15 óra 30 perckor indultam Budapestről. Baglyasaljára érkezve a helyi szabadművelődési ügyvezető Cserhádi József, élmunkás jelvénnel kitüntetett tanító és Müller Pál igazgató fogadtak, akik elvezettek a szabadiskola helyéhez: a bánya ált. iskolájának udvarára.

Az oktatás egy műteremmé alakított volt istálló helyiségben folyik. Az átalakítást az iskola tanítói, a növendékek és az itt tanító Bóna Kovács Károly festőművész végezték, az építéshez szükséges anyagot a község lakossága adta össze. A kényelmes és jól felszerelt műteremben szorgalmasan dolgoztak megérkezésünkkor a növendékek. Külön csoportban rajzoltak mértani testeket a kezdők, fejet rajzoltak a haladók.

Az iskola fenntartását három testület vállalta: 1) Salgótarjáni Kőszénbánya N. V., 2) Salgótarján város, 3) V. K.M. Szabadművelődési Főosztálya engedély alapján a Nógrád vm.-i Szabadművelődési Felügyelőség. A helyiséget a bánya ált. iskolája (most államosítás alatt) bocsátotta rendelkezésre.

Bóna Kovács az ált. iskolában a rajzot tanítja. 31 nyilvántartott szabadiskolai növendék közül 5 szobrászatot, 26 pedig rajzolást tanul, valamennyien munkások, vagy munkás származásúak. Eletkoruk 18—24 év között. A növendékek a bánya, a helyi és pálfalvai üveggyár, az acélgyár, a MÁV és kisüzemek dolgozói. Az iskola vezetője Bóna Kovács Károly 1879-ben született, a Képzőművészeti Főiskolát elvégezte, Réti növendék volt. Nagyon sokat dolgozik a község művészeti életében; nemcsak fest és mintáz, de még a május 1-i felvonulást is ő rendezi. Növendékeit kellő hozzáértéssel és szeretettel neveli nemcsak művészi, hanem általános kulturális és politikai vonatkozásban is. Oktatásában hiányt a művészet-történet vonalán tapasztaltam, ennek oka a csekély szám-

ban rendelkezésre álló szemléltető anyag. Felmerült kívánságok: a növendékek számára szükséges lenne anyagtérítés, kisebb összegű ösztöndíj, a felszerelés fejlesztésére pénz, könyvtár, reprodukció és vetítógép. Fizetést a szabadművelődési felügyelőségtől még nem kapott.

A megbízatásom alapján egyéni konzultációkat folytattam azokkal a tehetséges növendékekkel, akiket a Képzőművészeti Főiskolára lehetne ez év őssen küldeni. Beszélgetésem eredménye szerint a 12 jelölt közül az alábbiakat tartottam jelölendőknek:

1. Duba László (1928) acélgyári alkalmazott, apja vízvezetékyszerelő. Ideológiailag fejlett, határozottan tehetséges.
2. Pincsák József (1928) mintaasztalos. Szobrásznak készül, 46-óta mintáz
3. Takács Géza üvegcsiszoló (1924) apja bányász. Nagyon fejlett ízlése és manuális készsége, iparművészeti pályára feltétlenül alkalmas.
4. Petik Piroska már kapott behívást kollégiumi vizsgára.
5. Vasas Károly kőfaragó tanuló (1930) szobrásznak készül, művészileg nagyon jó.

A felvett vizsgálati jelentés részletesebben a velem együtt dolgozó Gyenes Tamás főiskolai tanársegéd által készül el, melyet a bizottságnak fogok benyújtani...

Budapest, 1949. május 27.

Bod László⁸

A fenti jelentés kommentálásaként csak annyit, hogy a jóslat hamarosan valóra vált, két tehetségesnek vélt jelölt esetében, hiszen a Szabad Nógrád 1950. március 3-i számában a 6. oldalon ezt olvashatjuk: „...Duba László, azóta már a Képzőművészeti Főiskola növendéke. Pincsák József is ott van már, innen indultak el, ebből a kis munkás képzőművész csoportból...”

Bod László egyébként is nagyon jó érzékkel ítélte meg az iskola növendékeit, hiszen Pincsák József Pataki József néven — ha nem is lett szobrász — festőként meggyénk legjobbjai között van napjainkban is. Kitűnő szobrász lett Vasas Károlyból is, bár ő nem megyénkben él. Salgótarjánban alkot viszont az egykori üvegcsiszoló Takács Géza az Öblösüveggyár iparművésze. Az iskola növendékei közül egyébként mások is eredményesen sáfárkodtak tehetségükkel, hiszen többek között Gyüre Nándor és Polónyi József is a Nógrád megyei Képzőművészeti Stúdió aktív tagja.

A Baglyasaljai Képzőművészeti Szabadiskola történetéről még annyit tudunk, hogy 1949-ben fesztivál-kállításra készültek a növendékek a Budapesten megrendezésre került II. Világifjúsági Találkozó tiszteletére. 1951. május 10-én Döbröczeni Kálmán főiskolai tanár és Molnár József tanársegéd kereste fel tehetségkutatás céljából Bóna Kovács Károly növendékeit.⁹

Nem sikerült pontos adatot felkutatnunk az iskola megszűnésére vonatkozólag. Mindössze annyit tudtunk meg, hogy az ötvenes évek első éveiben még működött. Tehát 7—8 évre tehető története annak a képzőművészeti szabadiskolának, amely rendkívül nagy szerepet játszott Nógrád megye képzőművészeti életének fellendülésében. Az iskola művésztanára, Bóna Kovács Károly is elévülhetetlen érdemeket szerzett a nógrádi képzőművészet fejlesztésében.

JEGYZETEK

1. Képzőművészeti élet a felszabadulás után; A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai II. Szerk.: Németh Lajos; Az anyagot gyűjtötte, rendezte, jegyzetelte Kiss Dezső; Budapest 1965, 30. l.
2. U. o. 34. l. Eredeti fogalmazvány. Mü. Min. Irattár. V. K. M. Szabadműv. Oszt. 1948/49-121-2 Baglyasalja (233218/1948).
A szabadiskola munkatervét „felülbírálta és engedélyezés céljából” Nógrád—Hont vármegye szabadművelődési felügyelője 1948. december 15-én terjesztette fel a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, egyben jelentette azt is, hogy az iskola költségeinek fedezését a saját ellátmánya terhére elvállalta.
3. Kovács János: Művészeti Munkás Főiskola — Salgótarján, 1946. Nógrád, 1966. június 4. 4. l.
4. U. o.
5. Szabad Nógrád, 1948. szeptember 9. 4. l.
6. H. Gy.: Készül a budapesti szakszervezeti székház freskója — Látogatás a baglyasi munkás képzőművészeknél —; Szabad Nógrád, 1948. november 18. 3. l.
7. Képzőművészeti élet a felszabadulás után; I. m. 35—36. l. Eredeti tisztázat. Mü. Min. Irattár. V. K. M. Szabadműv. Oszt. 1948/49-121/2—Baglyasalja (252902/1949).
8. U. o. 37. l.
Egykorú írógéppel írt jelentés, amely nincs kézzel aláírva. (Hitelességét a hátlapján elhelyezett egykorú minisztériumi iktatási—érkeztetési bélyegző lenyomata támasztja.) Mü. Min. Irattár. V. K. M. Szabadműv. Oszt. 1948/49-121/2—Baglyasalja (255914/1949).
9. Kovács János: I. m.

SOMOSKEÖY ISTVÁN:

FÖLDALATTI SZÉN-BÁNYÁSZATI MÚZEUM

Nógrád megye néhány, szemléltető, ismeretterjesztési és idegenforgalmi célra szánt látványossága a keletkezés időpontja szerint országos viszonylatban első helyet foglal el: Balassagyarmaton létesült az első hazai skansen, a „Palóc udvar”, Salgótarjánban a magyar vidék első Munkásmozgalmi Múzeuma, Hollókő falumagja az első hazai népi építészeti rezervátum, végül 1965. május 1-én nyílt meg Salgótarjánban Magyarország első és egyetlen Földalatti Szénbányászati Múzeuma.

Földalatti Bányamúzeumunk a második Európában. Az első Bochumban, a nyugatnémet közszenmedencében van. Némileg hasonló ilyen intézmény a prágai Ipari Múzeum épülete alatti is, de nem eredeti, hanem utánzott vázatokban elhelyezett és nemcsak szénbányászati, hanem általános bányaiipari múzeumrészleg.

Jó megoldásnak bizonyult, hogy a múzeumot a régi, salgótarjáni bányatelepülés tözsomszedságában, tehát közel a város központjához, helyezték el. Nem találhattak volna alkalmasabbat mint az 1879-ben megindított, majd 32 évi szünetelés után 1937-ben újranyitott és egészen 1951-ig üzemelt József-lejtőszaknát. Nagy előny az is, hogy a múzeum má átalakított bányának, mint mentési gyakorló tárónak élő rendelkezése is maradt, így a szakszerű karbantartás is biztosítva van.

A múzeum földalatti folyosóinak hossza 280 m, a szintkülönbség pedig 35 m. Így lehetővé vált, „hiteles” keretben a széntermelés több mint százéves fejlődését, a kezdetleges módszerektől a korszerű, gépesített eljárásokig bemutatni. Így sikerült érzékeltetni a bányászok fontos, nehéz és néha veszélyes munkáját. A népszerű s azért a nagyközönség számára hasznos tájékoztatás a leglényegesebb földtani és műszaki tudnivalókat öleli fel. A szemléltetés magasfokú élethűsége kielégíti a nézők tudásvágyát és valóságos élményt nyújt.

A látnivalók értékét nagyban emeli, hogy a földalatti bányaművelés olyan iparág, amelynek idegenek általi megtekintése körülményes, nem veszélytelen és miután az üzemet zavarja, tilos.

E ritka látványosság vonzalmát bizonyítja sűrű látogatottsága. Tavaly mintegy tizenegyezer személy, köztük igen sok külföldi vendég tekintette meg.

A múzeum jellege, a bejáratnál elhelyezett tájékoztató tábla szövege szerint „technológiai és történelmi múzeum”. Mindkét jelző helyénvaló, mert tárgya mintegy 100 év bányatörténelem, melyből közel 80 év hősi osztályharc, amelyben a bányászok dicsőséges szerepet vittek, továbbá 20 év felszabadulás utáni haladás műszaki és szociális téren egyaránt.

Technológiai részében a kiállítás visszanyúlik Georgius Agricola (1494—1555) „De re metallica” című, inkább ércbányászatra vonatkozó forrásművére. Jó áttekinthetést nyújt tárgyi—műszaki anyagával, szerszámok, készülékek, műszerek, termelési és szállító gépek, valamint berendezések tekintetében.

A történelmi rész, nyilván technikai okokból, egyelőre még szűkebbre szabott. Idetartozik a társadalomtörténelmi, valamint gazdaságpolitikai dokumentáció. Biztosra vehető, hogy mielőtt a körülmények megengedik, illetve mielőtt a múzeum bővül, ahogy az tervbe van véve, a bányászok szociális helyzetének — a kapitalista

lársadalom időszakától a szocialista fejlődésig — több helyet lehet szentelni majd. Milyen sokatmondó például a „Politikai Újdonságok” 1861. január 17-i számából idézett, a táró falán olvasható közlemény: „A termelési költség a szén mázsájától 6 krajcárra tehető, s így 8 krajcár a tiszta nyereség!” Feltehető, hogy ilyenemű adatszolgáltatásból néha átfedések adódhatnak a majd újból megnyitandó Munkásmozgalmi Múzeum dokumentációjával. Ez azonban nem volna gátló körülmény, mert a két múzeum látogatóinak egy része előreláthatólag nem azonos.

Kitűnő ötlet volt, a múzeum kerítésén kívül „régli bányatelepi skansent” létesíteni. Az épület egyik helyiségében 1922-től 1929-ig terjedő Népszava cikksorozat tükrözi az ellenforradalmi korszak bányászorsának egy részét. E sajtószemelvények a felszabadulás időpontjáig való folytatása szintén nyilván a jövő egyik feladata.

A múzeum várható továbbfejlesztése során bizonyára a felszabadulás utáni időszakra vonatkozó tájékoztató anyag is helyet fog kapni.

Aki a bánya sötétségéből az annyi ízléssel kialakított, kulturált előkertbe kilép, ezentúl még nagyobb megbecsüléssel gondol majd bányászainkra. Ez a szép park alkalmas volna hagyományápolásra. Itt lehetne méltó környezetben bányászaink vértanúinak és elhunyt hőseinek emlékét megörökíteni.

Földalatti bányamúzeumunk a maga nemében egyedülálló vívmány, amelyért mindazoknak, akik megvalósításánál közreműködtek őszinte elismerés jár.

KÖRKÉP

GORDOS JÁNOS:

A FILOZÓFIAI ISMERETTERJESZTÉS RŐL

Május 16—17-én Salgótarjánban tartotta ülését a TIT Országos Filozófiai választmánya. A két nap során három referátum és a választmány írásos jelentése felett folyt a vita. Balló István „A filozófiai ismeretterjesztés feladatai pártunk XI. kongresszusa után”, Zrinszky László „A filozófiai ismeretterjesztés módszertani problémái” és Vonsik Gyula „A filozófiai ismeretterjesztés szerepe a helyes értékrend kialakításában” címmel tartott előadást.

Pártunk IX. kongresszusa új munkaprogramot állított a filozófiai ismeretterjesztés elé is — kezdte referátumát Balló elvtárs. A szocialista társadalom felépítésének időszakában egyik legfontosabb feladat a gazdasági építőmunka magasszintű megvalósítása, ezért határozta el pártunk az új gazdasági mechanizmus bevezetését. Következmenyeiről, hatásáról számos téves nézet terjedt el, amelyek korrigálásához nem elegendő csupán a politikai tájékoztatás — bár ez sem hanyagolható el. A torzítások leküzdésének azonban elengedhetetlen feltétele a mélyebb összefüggések feltárása. Ezért a filozófiai ismeretterjesztés középpontjába a világnézet, etika és az érdek problémáinak elemzését kell állítani.

Társadalmunk szocialistává válásának folyamata élesebben veti fel az új tudományos világnézet kialakításának

szükségességét. Évről-évre növekszik azoknak a száma, akik elfordulnak a régi világnézettől, igyekeznek megismerni a természeti és társadalmi valóságot helyesen kifejező világnézetet. A szocialista világnézet kialakítása nem most kezdődött. Társadalmunk szellemi életén belül növekvő szerepe figyelhető meg. Azonban a világnézeti harcok belül a hangsúlyt az idealizmus, vagy azon belül a vallásos világnézet kritikájára helyeztük, és nem a tudományos világnézet megismertetésére. Bár az idealista világnézet kritikájáról sem mondunk le a jövőben sem, azonban munkánk középpontjába a marxista világnézet megismertetését kell állítani. Ennek megfelelően kell megfogalmazni a filozófiai előadások témáit is.

E feladat megvalósítása nemcsak a filozófiai szakosztályokra hárul. Igen sokat segíthetnének a matematikai, fizikai, csillagászati, biológiai, kémia szakosztályok is azáltal, ha a természettudományok egyes problémáinak kifejtésekor a téma világnézeti konzekvenciáit is megfogalmaznák. Sőt még a különböző szervek együttműködésére is szükség volna a munka hatékonyabbá tételéhez.

Előbbre kell lépni az erkölcsi felfogás területén is. Az új rend az erkölcsi alapelveket és normákat is új tartalommal tölti meg. Ezek megismertetésére és

készségé válása a világnézet teljesebbé tételének feltétele is. Külön ki kell emelnünk a szocialista hazafiság és a proletár internacionizmus problémáját amelyről sok szó esett ugyan az elozó években, de csak az általánosság szintjén. **A patriotizmus kialakításában a haza konkrét eredményeihez (anyagi és szellemi) fűződő érzelmi kapcsolatoknak döntő szerepük van.** Csak ezek alapján, ezek ismeretében alakulhat ki az igazi szocialista hazafiság. A szocializmus teljes győzelme feltételezi minden nép munkásosztályának összefogását is, ennek pedig szerves része a proletár internacionizmus.

Erkölcsi tudatunkban ma még erősen érezhető a burzsoá erkölcs hatása, ezért társadalmi viszonyunk fejlődésével egy időben ezeknek a maradványoknak a felszámolására is gondolni kell. Az emberek szívesen elfogadják a szocializmus eredményeit és gyakran hivatkoznak társadalmunkban biztosított jogaikra is. Időnként megfélemlenek azonban arról, hogy a sikerek egyik feltétele a kötelességek megtartása. **Jog és kötelesség összefügg, ezért az erkölcsi tudat fejlesztésének egyik fontos feladata a köztük lévő dialektikus kapcsolat tudatosítása.**

Társadalmunk anyagi élete változik és ez a változás a fejlődés irányába hat. A fejlődés meggyorsítását várjuk az új gazdasági mechanizmus bevezetésétől is, amelynek megvalósítása ösztársadalmi érdek, mivel létviszonyaink magasabb szintre emelését szolgálja. A törvény azonban csak a lehetőséget jelenti, a valóság alakulása azonban az emberi cselekedetektől függ, melyeknek meghatározója az érdek.

Az érdek fogalmáról, tartalmáról az utóbbi időben sok vita hangzott el. A köztudatban még mindig inkább a pejoratív értelme ismert. E fogalomnak vissza kell adni az igazi értelmét, mert

a társadalmi gyakorlat bizonyítja, hogy a szocialista társadalom dolgozóinak cselekedeténél is meghatározó tényezőként hat. Nem szabad erkölcsstelennek tekinteni tehát azt, aki érdekek folytán végzi el jól munkáját, és vesz részt a különböző ügyek intézésében. Ösztársadalmi érdek az áru választékának bővítése, a termelékenység emelése, a munkafegyelem megszilárdítása, stb. Az egyénnek viszont alapvető érdeke létének javítása, amely függ a társadalmi érdek megvalósításában való részvétel mértékétől. Minél inkább a társadalmi érdek irányába hat az egyéni cselekvés, annál inkább megvalósítható az egyéni érdek is. A kettő tehát jobban találkozni fog, mint korábban, amit az anyagi érdekelttség differenciáltabb alkalmazása is elősegít.

Minden tudomány, de különösen a filozófia, megköveteli bizonyos módszertani elvek figyelembe való vételét és alkalmazását. Erről beszélt és adott hasznos tanácsot a résztvevőknek Zrinszky László.

Sokan a népművelési formák kötetlenségéből a spontaneitásra, ad hoc szerűségekre, véletlenszerűségekre következtelnek. A receptszerűséget ugyan kerülni kell, de a módszertani elmélet alkalmazására szükség van. Egyesek úgy gondolták, hogy a filozófia, mivel világnézeti tudomány, akkor is hat, ha a közvetítő eszközöket elhanyagolják.

A filozófiai ismeretterjesztés hatékonyságának egyik követelménye az **életszerűség**, amellyel szorosan összefügg a **korszerűség**. A ma problémáira kell választ adni, társadalmi, politikai kérdésekre kell felelni a filozófia szintjén. A tömeg reális és lényeges problémáihoz kell kapcsolódnunk általában. Az egyik az, amikor vulgáris értelemben vett aktuális felé való közeledést értik.

A másik, amikor a modernségben való tetszelgéssel a forrásban lévő problémák élet eltompíttják.

Fontos követelmény a **közérthetőség**, amely feltételezi a fokozatosság érvényesülését, a szemléletességet, valamint az előadás nyelvezetének és stílusának problémáját.

Nem hanyagolható el az **érdekesség**, mint követelmény sem. Az előadás hallgatói érdekeset szeretnek hallgatni, ezért élményt kell nyújtani az előadónak, ki kell elégíteni az érdeklődést. Az előadók nagy része azonban negatív típusú, mivel hemzsegnek az olyan jellegű kifejezések, mint „nincs módomban kifejezni”, „majd erről máskor beszélek”, esetleg más összefüggésben vizsgatérhetünk az elemzésre”, stb. Ezek a kifejezések csökkentik a hallgatóság figyelmét, pedig az előadás hatékonyvá válásához a befogadó aktivitása is szükséges. Ezért a közlőnek törekedni kell a hallgatóság aktív részvételének biztosítására is.

Tévedünk azonban akkor, ha az aktivitást kizárólag ezektől a tényezőktől tekintjük függőnek. Ugyanis a befogadó pszichikai sajátossága, világnézete, az előadás világnézeti mikroklímája mind befolyásoló tényező.

Vonsik elvtárs előadásában foglalkozott az értékek — elsősorban a kultúra területén jelentkező — heterogén felfogásával. Várható, hogy az új gazdasági mechanizmus bevezetésével az emberek figyelme még fokozottabban a pénz felé fordul. Pedig társadalmunk fejlődésének követelménye a kulturális értékek tudatosítása és megbecsülése. A filozófiai ismeretterjesztésnek fokozottabban kellene foglalkozni a helyes értéktételek kialakításával.

A vita elsősorban a fentiekben ismertetett referátumokhoz kapcsolódott, azonban szóba kerültek olyan problémák is, amelyek a népművelés, azon belül az ismeretterjesztés általános problémáit érintették.

Többen szóvá tették az alkotó viták szükségességét, amelyek valóban csak differenciált, azonos műveltségi szintű hallgatóság körében volnának megvalósíthatók. Ma azonban ez a szempont még másodlagos, mert népművelőink „tömegeket” akarnak biztosítani az előadásokhoz és nem azonos érdeklődési körű, vitatkozni akaró kis csoportokat.

Bírálható az ismeretterjesztés merevsége is. A kultúrotthonok előre elkészítik terveiket, amelyeket „teljesíteni” kell, hiszen azt kérik számon tőlük. Ennek következtében a közben felvetődött igények kielégítésére csak a következő időnyben kerülhet sor. Ez a merevség lehetetlenné teszi a problémák gyors megválaszolását és magyarázatát.

Összegezve a tanácskozás tapasztalatait megállapíthatjuk, hogy a filozófiai ismeretterjesztés feladatkörei az alábbiak:

1. Az új gazdasági mechanizmus mélyebb összefüggéseinek megismertetése.
2. Az érdek és a tudat kapcsolatának bemutatása.
3. A marxista világnézet megismeretése.

Mindez megvalósításához a módszertani problémák tisztázása ma már elengedhetetlenül szükséges.

Örülünk annak, hogy egyre több országos rendezvény színhelyéül választják Salgótarját. Úgy gondolom, hogy ezek mind hozzájárulnak a pezsgőbbé váló szellemi élet kialakításához.

PROLETÁRIRÓ, DE NEM „VASBAÖLTÖZÖTT”

Arcképvázlat Baráth Lajosról

1.

Tűz és korom címmel, a közelmúltban jelent meg Baráth Lajos ötödik kötete, amely írói fejlődésének újabb állomása. Örömmel konstatálja ezt valamennyi irodalombarát, éljen az ország bármelyik sarkában is. Mi, nógádi olvasók azonban — anélkül, hogy bármiféle mesterséges határt húznánk a területek között — megkülönböztetett érdeklődéssel vesszük kézbe a kötetet, hiszen írója személyes ismerősünk, a „estvér gyárvárosban” Miskolcon szerkesztett Napjaink című észak—magyarországi irodalmi lap gyakori szerzője, munkatársa. A tájegységi együvértartozás érzése jogosít fel, hogy örömmel üdvözljük a legújabb Baráth-regény megjelenését. És még valami! Az a milió ugyanis, amelyet Baráth Lajos könyveiben megrajzol nemcsak az Avas-környéki, hanem a nógádi embernek is sajátja, aki szintén az égbetörő gyárkémények, a hegyek ölén meghúzódó bányák, az új világot teremtő építkezések szomszédságában él. Az író ötödik könyvének megjelenése mindezenen túl a számvetésre is jó alkalom: hová jutott el Baráth Lajos szimpatikus törekvései útján?

2.

Az irodalmi alkotásnak mindig érték-mérője, hogy mit tud kora történelmi lényegéből, fejlődési tendenciáiból megragadni. Nemcsak arról van szó, hogy a nagy átalakulások erkölcsi-lélektani jellemzőit főként az irodalom hagyományozza tovább, hanem arról is, hogy egy-egy mű mindig csak a legalapvetőbb történelmi témákon lett naggyá.

Az elmúlt évek kiemelkedő alkotásai is — Rozsdatemető, Hűsz óra, Hideg napok, hogy csak néhányat említsünk a regények közül — ezt igazolják. Ugyanakkor irodalmi életünkben ellentétes tendenciák is érvényesülnek. A novellára vonatkoztatva Faragó Vilmos ezt így határozta meg a közelmúltban az Élet és Irodalom hasábjain: Félő, hogy az új magyar novella a perifériára szorul, tematikai és tartalmi szempontból is. Kivételek persze vannak, de az új magyar novellák többsége nem onnan meríti anyagát, ahol a világ teremtése zajlik. Állóvizekből meríti. A szó leszűkített értelmében való magánemberi szférákból. Nem tud emberi dokumentummá nőni — mint a maupassant-i vagy a mórliczi novella —, mert nem a társadalmi embert dokumentálja.”

Nos, Baráth Lajos mint novellista, és mint regényíró egyaránt a kivételek sorába tartozik. Témáit a gyárak, bányák, építkezések világából meríti, hőseit a kétkezi munkások köréből választja. Írásai mai életünk egy darab valóságát — „ahol a világ teremtése zajlik” — rejtik magukban. A munkásember és a társadalom viszonyának nemcsak új nézőpontú ábrázolását, de felfedezését is nyújtják. A város életét Baráth nem valamiféle urbánus módra, nem a múlt irodalmi kliséi alapján ábrázolja. Úgy tud friss és modern lenni, hogy mindig emberközelen marad. Ez meglehetősen ritka tulajdonsága fiatal íróinknak. Baráth írói magatartásának szerénységével ki is tűnik nemzedékéből. Ars poeticája: szeretni azokat az embereket, akikről ír. Velük érezni, igazságukkal együtt létezni. Önmagáról írja: „Hőseim többnyire kétkezi munkások. Magam is

kétkezi munkás voltam: hosszú éveken át az építőiparban, bányában dolgoztam. S ha a személyes ismeretség még nem is predestinálja a művet, annyit azonban feltételez: ha az író belepja magát az írásába — s ez mindig van! —, akkor nem lombikban formázott embereket „elevenít” meg, hanem valóságost, érzőt, szenvedni és örülni tudót.

Baráth Lajos proletáriró. Élettapasztalataiban és szemléletében az. De nem „vasbaöltözött” — vallja róla Sz. Kováts Lajos a Kortársban. Proletárvilága a népmesék regényeinek tündérorszá-gára hasonlít leginkább: rettenetesek a próbák, de végül is győz a jó. Ez a világ stilizált, de mégsem irreális: az osztálynak a tudatosan innen, szinte vegetatív erői történeteit, embereit, a talpukon tartják. A gyengédségnek és a férfiaságnak sajátos keverékéből táplálkozik írásainak minden más vonásnál szembetűnőbb jellemzője. Ez a fiús báj az, ami a népmesékkel rokon frissesség és érintetlenség varázsát adja, s ami egyúttal jelzi az író korlátait is. Nem kívánja megváltani a világot meg-hökkentő felfedezésekkel, doktriner kártyavárakból szerzett robotkozmoszokkal. Céljainak ez a korlátozása erénye és véglete egyszerűe.

3.

1962-ben az Új termés sorozatban jelent meg első kötete Ember fehér bot-tal címmel. Huszonhét éves volt akkor. Azóta a legfrisebbet is beleszámítva még négy: Házak tábla nélkül (1963), A díszhal (1963), Lopakodó prédikátorok (1966), Tűz és korom (1967). Öt év alatt öt kötet: bizony nem is kevés. Baráth Lajos tehetségének és lankadatlan alkotókedvének bizonyítéka.

Egyéni élményanyagú, eredeti mondanivalót hordozó novelláiban, kisregényeiben azokat a néha apróságoknak

tűnő, de lényeges mozzanatokat villantja meg, amelyek az emberalakító folyamatok fordulópontjai. A Gyávaság, A vonatok pontosan indulnak, a Lopakodó prédikátorok, A hét százhatvannyolcadik órája, az Itélet című novellák munkásai, vagy a Kuszena lányok című kisregény bányászai a nyers indulatok világában élnek és dolgoznak, mélyen szunnyadó érzéseik azonban emberré avatják őket. Az író nemcsak tetteikből és szavaikból ismeri őket, hanem feltárja a külvilágtól elrejtett gondolataikat, érzéseiket is. Nagy érdemük ezeknek az írásoknak, hogy poézist keresnek a munkáshétköznapokban.

Baráth Lajos nemcsak a munkában volt sokáig társuk a Peszkó Laláknak, a Bazsekoknak és a többieknek, hanem együtt is lakott, élt velük a munkáskolónián, ahová nagyapák szójátéka szerint „a Poklot tervezték, de az ördög oly szegényesnek és mocskosnak találta e helyet, hogy már az első napon továbbállt, s a föld alá menekült.” Az író Házak tábla nélkül című regényében egy ilyen kolónia életét örökíti meg, kivételes atmoszférateremtő erővel. A kötet ajánlásában „rejtett” célját is elárulja: „Attila fiamnak; Te, aki még ott született azon a kolónián, a tábla nélküli házak egyikében, mire megtanulod a betűket s e könyvet érteni, a Bónis-telepre csupán e könyv emlékeztessen — másról szólnak majd elbeszéléseim hozzád; azért tudjál valamit nagyapáid, apáid egykori sorsáról is.” Krónikássá, egy sajátos életforma krónikásává vált Baráth Lajos ezzel a kötetel.

4.

A Lopakodó prédikátorok remekbe ötvözött novellái után már várható volt, hogy megszületik a Baráth által ábrázolt életforma viszonylag átfogó szintézise is. A Tűz és korom ilyen igénnyel íródott.

Az Új Írás hasábjain már megjelent regény új otthon alapító munkásembe-
rek története. A Magvető Kiadó minden
bizonytal a növekvő közérdeklődést ki-
elégítendő jelentette meg könyvalakban
is.

Az olvasmányos történet munkáskör-
nyezetben bonyolódik, emberi sorsokat
mutat be meggyőző hitelességgel. A mű
rokonszenves hősei valamennyien mun-
kások, akik a Bükk lábánál fekvő Ha-
rangodon új városlepet építenek. Azt
akarják, hogy békés otthonuk távol le-
gyen a gyár füstös levegőjétől, embe-
ribb körülmények között akarnak élni.
Egymást segítve szorgoskodnak a ház-
építésnél, amikor váratlan bonyodalom
támad.

Időközben ugyanis fölemelik a felpar-
cellázott telkek árát, s így az új tulajdo-
nosok reményt keltő terve felborulni
látszik. Föllázadnak, mert a drága te-
lekárát nem tudnák törleszteni. Meg-
sem várva azonban a kérvényeikre re-
mélt választ felépítik új otthonaikat és
beköltöznek a friss mészszagú házakba.

Eddig a történet, amelynek során
megismerjük a munkástelep lakóinak
gondjait, örömeit, belső világát. Meg-
ismerkedünk a rokonszenves párttitkár
Bánó Pállal, a kitűnő szervező Lipó
Gyulával, a szívtelen Koósnéval, a kika-
pós Viharnéval, a talpig ember Kereső
Bertalannal és a közös munkát hátrál-
tató maradi jehováások szektájával. Az
író kitűnően jellemzi hőseit, szeretettel
szól róluk. Hogyisne tenné, amikor még
a mindig morózus Spisák Jóska is fel-
derül, ha kalapácsot fog a kezébe. Moz-
dulatai bűvészmutatványként hatnak,
úgy pattog a kezében a szerszám, hogy
öröm nézni.

A munka életi ezeket az embereket,
a maguk végezte és a közösen végzett
egyaránt. Nem így a gondolkodásuk,
amelyben bizony sok még a visszahúzó

erő. Az új otthon békéje csak ezek
száműzésével lehet zavartalan.

Az izzó vasdarab fénylő szikra. Csak
amikor már súlyosan megülepszik a há-
zak tetején, felhasogatja az ablakpár-
kány síma deszkáját, feketére festi
a fák lombzatát, szétroncsolja a tüdőt,
égetően marja az erek falát — csak
akkor mondjuk a szikrára, hogy korom.
Fekete eső ez, amely mindennél borzal-
masabb! A munkáskézzel csiholt tűz
idézi elő, de nem szabad engednünk,
hogy behatoljon körünkbe, kicsiny vagy
nagy világunkba — hirdeti Baráth La-
jos új regénye.

Szép ez a könyv, költői és drámai,

5.

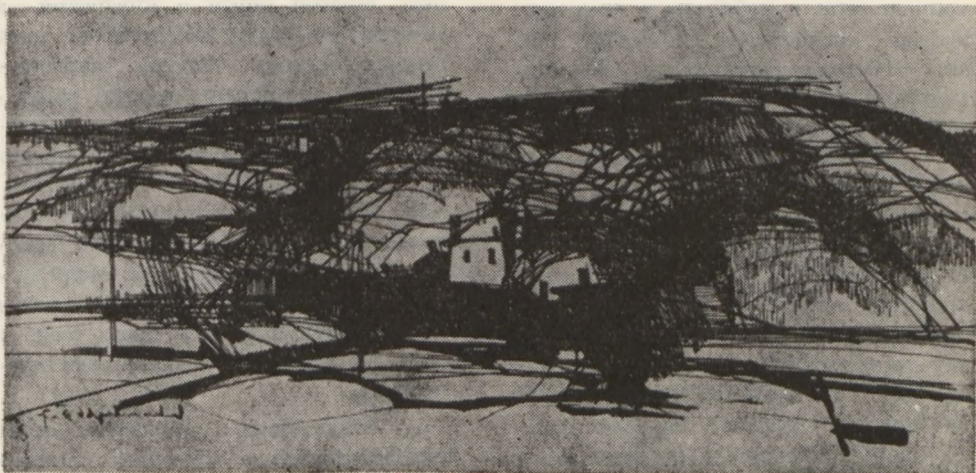
Baráth Lajos nem az iskolák padjai-
ban tanulta az írás tudományát. „Ös-
tehetség” ő, ahogy mondani szokás. Nem
kis dicsérete írásművészetének, hogy
csak magas mércével mérhető. Az ered-
mény: írói mestersége bizony még hagy
kívánnivalót maga után. Meg-megbotlik,
egyenletlen a stílusa. Nem a kifejezés
eszközeinek igénytelenségét rójuk fel
neki, hanem azt sajnáljuk, hogy a mű-
gond nem kíséri végig az írást sokszor
még egy fejezet erejéig sem, nemhogy
az utolsó sorig. Esetenként egy-egy
mondaton belül is vannak döccenések.
Íme két példa a Tűz és korom-ból:
„Nem volt meleg azon a napon, az eget
átlátszó pára takarta, s bár a sugarak
áttörték a könnyű, fátyoltestű felhőze-
tet, melegének javát elveszítette.” (20.
oldal 1. bekezdés) „Homér, az öreg szót-
lan ment el a kaputlan udvar előtt.”
(28. oldal 2. bekezdés.)

De nem igénytelen Baráth Lajos az
ábrázolás terén. Emberismerete a belső
ábrázolás szintjén kamatozik bőségesen.
Írásaira az őszinte közvetlen hangnem,
az egyszerű nyelvezet a jellemző. Néha
azonban többet mond a kelleténél, mint-
ha nem venné észre, hogy egy fölölsle-

ges magyarázat kevesebbet ér a sejtetésnél. Írásai külső formájukat tekintve egyhangúnak tetszenek, a rutinosság veszélye fenyegeti az író.

Novellái, regényei szociológiailag viszonylag szűk területet fognak át. Ezt gyakran értékelik tematikai szegénységként. Íme az író véleménye: „Nem értem, miért hiba az, hogy témáimat, hőseimet a munkások közül választom. Akikről én írok, nem nagyon hallatják hangjukat az irodalomban; olvasnak, ha olvasnak, ha nem, legtöbbször akkor is értékes ember.” (Könyvtájékoztató, 1967. 2. sz.) A mi véleményünk: Baráth La-

jos olyan mondandóra lelt, amelyet hivatott számunkra elmondani. Úgy ábrázolja a munkásélet mai változásait, hogy szocialista módon valóságismerettel formálódó igaz realizmust teremt. Nem fél a munkástémák sablon rémétől, a társadalmi szükségszerűség szolgálatára mély humanizmusa, hite, igaz meggyőződése predestinálja. A szocialista irodalom legjavanak példáját követve máris valószínű értéke irodalmunknak. Ha nagyobb gondot fordít a pallérozottabb stílusra, ha nem torpan meg az önmaga által kitöltött úton prózairodalmunk sajátos hangú egyénisége lehet.

LUKOVSZKY LÁSZLÓ RAJZA

A VILÁGSZABADSÁG KATONÁJA

— EMLÉKEZÉS ZALKA MÁTÉRA —

Harminc esztendővel ezelőtt, 1937. június 11-én Huesca-nál hősi halált halt a 45. hadosztály, a legendás XII. nemzetközi brigád parancsnoka Lukács Pál tábornok, a magyar Zalka Máté. Sírja felett Luigo Longo (ma az olasz KP. főtitkára) mondta: „A háború forgandó szerencséje kiragadta a spanyol néphadsereg soraiból az egyik legkiválóbb tábornokot, megfosztott minket a legtehetségesebb parancsnokunktól, mindannyiúnkat megfosztott vezetőnktől, elvtársunktól, barátunktól.” A világ gyászolta benne a rettenhetetlen internacionalistát, s mi magyarok az igazi hazaszeretet megtestesítőjét is, hisz ő mondta: „A világnak bármely sarkán harcolsz a szabadságért: a magyar népért is küzdesz.”

Szatmár megyében Matolcson született 1896. április 23-án. Heten voltak testvérek és az apa ügyvédet szeretett volna nevelni a fiából. De a 48-as szabadság küzdelmeiért lelkesülő ifjú, aki értelme ébredésekor **Kemény László, a vitéz magyar huszár** históriájából merített eszméket nem ilyen pályáról álmodott. (Eszményképe Kemény László Kossuth katonája volt, majd Amerikában részt vett Észak és Dél háborújában a rabszolgaság eltörléséért, később a párizsi kommunbarikádjain harcolt.) A szülői akarat ellenére megszökött otthonról és beállt egy vándorszíntársulathoz. Ebben a lépésében közrejátszott Petőfi iránti rajongása is. „Annyira imádtam Petőfit, hogy mindenképpen utánozni akartam. Zseniális tetteit nem tudtam utána csinálni, hát legalább bolondságait majmoltam. Így lettem színész.”

Am a színészi pálya nem sok babért nyújthatott, mert az első világháború véget vetett e kalandnak.

Bevonul a nyíregyházi honvédhuszárokhöz, majd kikerül a frontra, ahol a „huszárvirtuson” lelkesülő katona csakhamar szembekerült a háború igazi arcával. Ahogy ismert regénye a Doberdó főhősével elmondhatja — „A háború első napjaiban komor eltökéltséggel, a sértettek naiv felháborodásával mentem a szerb frontra. Tavaly tavasszal a Kárpátokban a magyar síkságra vezető utakat védtem a benyomuló orosz csapatok ellen, Volhyniában a győző gondtalan nyugalomát éreztem, hisz idegen, hódított földet tapostunk . . .” Doberdó gyilkos ágyútüzeiben látta elpusztulni a magyar bakák ezreit és ott döbrent rá, hogy az öldöklés nem a haza védelmét, csupán a tábornokok, a nagytőkések és földbirtokosok hatalmi törekvéseit szolgálja. Megdöbbenéssel látja, hogy csak azért kell a sziklákba csákánnyal újabb és újabb sírgödröket ásni, lapáttal szórni a klórmentet a „császári és királyi konzervekbe”, mert Frigyes főherceg nemcsak hadsereg-főparancsnok, hanem egyúttal sörgyáros is és ezért megtiltják, hogy az osztrák-magyar katonák az olasz front arra a szakaszára lőjenek, ahol a gyár fekszik. Sörgyáros c. novellájában és Doberdó c. regényében is keserű szatírával jeleníti meg ezeket az eseményeket. A hadbírótság ítéletétől csak a Bruszilov-féle offenzíva menti meg, az orosz frontra kerül és hamarosan hadifogságba.

A krasznnojarszki táborban aztán megismerkedett a bolsevikok eszméivel, s ő, aki mindig arra vágyott, hogy a „világszabadságért” verekedjék, most végre rátalált erre a harcra az októberi forradalom és a polgárháború küzdelmeiben. Magyar hadifoglyokból szervezett ezredével ott küzdött a for-

radalom valamennyi frontján: harcolt Koicsak ellen, ő kísérte Moszkvafelé a híres, hat vagonból álló „aranyvonatot”, a Vrangel elleni hadjárat pedig a Vörös Hadsereg egyik legvitezebb hőségévé avatta a monarchia egykori tisztjét. Kiev elfoglalásakor magatartásáért megkapta a Vörös Zászlorendet.

Az oroszországi polgárháború befejezése után Törökországba utazott és ott Kemény László néven harcolt a török feudális magyirtó uralkodó ellen. Szmírnában szobrot állítottak Kemény László ezredesnek, mint aki a legjobb szolgálatot tette Kemál pasa seregében Törökország függetlenségéért vívott harcban.

A forradalmak lezajlása után a Szovjetunióban fontos társadalmi megbízatásai mellett az irodalmi munkásságnak szenteli idejét. A polgárháború csatáit, emlékeit novellák sorában ábrázolja és elbeszélő művészetének legfőbb erénye az élményszerűség, a valóság megragadóan hiteles felevenítése. A szigorú kritika megállapítja írásairól, hogy sokszor elnagyoltak, egy-egy elbeszélésébe többkötetes regény anyagát zsúfolja be, de legtöbbször írójuk is csak vázlatnak, nyersanyagnak tekintette őket egy nagyobb műhöz. „Ez csak nyersanyag, csak vázlat. — De ha ezt a vázlatot én nem írom meg, azok az elvtársak, akik holnap nálam sokkal gondosabban fognak írni, ezeket a kérdéseket, ezeket a hősöket nem ismernék. A történetírás majd megállapítja, hogy százezer magyar harcolt a Vörös Hadseregben, és azt is megállapítja, hogy jól harcoltak a magyar fiúk a szabadságért, a magyar jövőért. De ki tudja majd holnapután, hogy mi fájt Kovács Jánosnak, mialatt Szibériában harcolt, és ki tudja majd, mit remélt Nagy István

amikor Taskend alatt ment szuronyrohamra? . . . És ezt mégis tudniuk kell majd másoknak, akik az új Magyarországot építik . . .”

Elbeszélései egyszerű mesék, hősök a „szürke proletár”, aki midőn „eljött az idő megmutatta, hogy tényleg hetet le tud ütni egy csapásra. Leütötte a cárt, leütötte a burzsoáziát, leütötte a háborút, leütötte az éhséget, az explozációt és leütötte a tudatlanságot egy csapásra.”

Termékeny novellista volt, ezt igazolja összegyűjtött novelláinak most megjelent gyűjteménye a két kötetes **Az éneklő börtön** is. De a fő mű megírására nem volt ideje, nem volt ereje. **A bolygók visszatérnek** c. öt kötetre tervezett regényciklusából csak a **Doberdó** készült el. A bolygók visszatérnek cím alatt megjelent két kötet csak fogalmazvány, az író több helyütt át akarta még dolgozni, megjelenése azonban így is nyereség, mert ha vannak is benne elfogultságok (mint erre a terjedelmes szerkesztői előszó és jegyzetanyag is figyelmeztet) az intervenció háború, s bennük a magyar internacionalisták tevékenységéről a szemtanú és résztvevő élménygazdagságával vall.

Halálának harmincesztendő évfordulóján — élete és művei nagyon vázlatos áttekintése után — megállapíthatjuk, hogy alkotásai minden hibájukkal együtt elengedhetetlen részei a magyar irodalomnak. Alkotójuk pedig joggal vallhatta: „Mi halhatatlannok vagyunk, mert az ügy, amiért élünk, az emberiség jövődjéje. A proletariátus győzelme, a szocializmus megvalósulása — ha mi talán nem is érzük ezt meg — a mi életünk folytatása lesz igazi életünk.”

CSUKLY LÁSZLÓ

GÁLL ISTVÁN:

CSAPDA

Gáll István regényét — harmadik prózai kötetét — elismeréssel, méltánylással fogadta a kritika, a rangot jelentő „az elmúlt évtized legjobb művei” csoportjába sorolta.

A fogadtatás jelezte, hogy a **Csapda** szervesen illeszkedik újabb magyar regényirodamunknak abba az áramába, mely — az emberi történelmi-társadalmi természetét szem előtt tartva — ügyel a társadalmi és egyéni lét korrelációjára, a lét ambivalens természetét mutatja meg. Szűkebben: a mű az elmúlt évtizedek — különös tekintettel a személyi kultusz idejére — társadalmi politikai-morális örökségét taglalja. Egyéni életutakat első személyes megjelenítésében pásztáz végig, hogy ítéletek sorában az azonosság és különbözőség dialektikus elvét érvényre juttatva fedezze fel a korok és korfordulók történelmi-társadalmi szövevényének bonyolultságát. Ugyanakkor az életsorsok tanúul hívása a bonyolultság felfedhető, áttekinthető rendszerezését eredményezi: a közéleti-politikai tevékenység rejtett buktatói között biztonsággal lépni akaró ember tragikus vétségei tartalmazták a felemelkedés, erkölcsi megújulás lehetőségeit is.

Mivel minden társadalmi a történelmi szűrőjén érthető csak, a történelmi szükségszerűség a társadalmiban ölt arcot, a jelenség-világ differenciáltságának ismerete a lényeghez vezető út, az írói szemlélet a történelmi folytonosságra épül.

Az egyes, páratlan életutak korvontkozásából így nő ki a mű korjellege.

A **Csapda** önmagukról valló hősei Bársony Imre életútjának csapdáit —

szűkíthetjük a kört: halálának okait — keresik; az író „mindent” meg akar tudni hőseről. Ebből következik, hogy a vallomások a Horthy-korszakból a felszabadulás utáni új viszonyok közé átszármazott, az új élet építésének terheit vállukra vevő emberek küzdelmes életútjának képeit — az egyes ember önelemző, önmagukat a kor áramaiba behelyező, a kor reprezentáns mozgalmi vezetőjéhez való viszonyításában sorakoztatják fel. Következésképpen: az elmúlt félévszázad munkásmozgalmi harcairól, kiváltképpen az 1956-os ellenforradalom előtti évtizedről a mai társadalmi-politikai helyzetben módosuló, magatartással, szemlélettel beszélnek, eközben az emberért való küzdelem eszközeinek — a humanitás eszményét megvalósító — válogatását végzik el, az embertelen eszközöket deklasszifikálják. Világunk így teszi a ma emberét politikussá, a homo politikus így találja meg helyét világunkban.

A fenti tartalmak után nyilvánvaló, hogy a Bársony Imre halálának kiderítésére irányuló írói törekvés **fikció**. Gondoljuk el: Bársony Imre halála legendává bizonytalankodik: őt változtatát halljuk a tragédiának. Az író „belehelyezi” magát a történetbe, hogy oknyomozó, elemző minőségében az élet-anyag immanens törvényszerűségei alapján rendezze anyagát. Ne tételes gondolati célzat mozgassa a szereplőket, az egyes életutak öntörvényei — a célzatos írói kérdés ellenére — érvényre jussanak.

Ezért állítható a **Csapda** Sánta Ferenc **Húsz órája** mellé; a gondolatiság a mű tartalmi eleme. A regény itt feszíti szét a szociográfusi alapállás kereteit: hősei tolmácsolják, értelmezik az eseményeket

a szűkebb értelemben vett — funkcióját magatartáslehetőségek és tudati irányulások **tudatosításában**, a tényekkel tárgyasított önfeltárásban jelölhetjük meg.

Ez az írói magatartás újraértelmezheti az életszerűt: a **szemlélet** igaz, vagy hamis volta is **közvetlenül** érdekli az olvasót. A regény elsősorban **állásfoglalást**, teremtő rendszerezést elerőző közvetlenséget kíván. Amint az író sem azonosul hőseivel, az olvasótól sem követeli ezt, az életsorsok eleve tartalmazzak a szubjektumok ítéletét, ezek megítélése az olvasó feladata. Tehát az író hősei és az olvasó közé áll; a művészet három tényezője — alkotó, műalkotás, műélvező — viszonyában a művész elkerüli a személytelenség látszatát. Aktív írói jelenlétről beszélhetünk — formailag ez a mű keretjátéka —, az alkotó „elidegeníti” a műve valóságát tevő életanyagot. A hagyományos elbeszélő magatartás feladásával éri el az egyéniség fokozott előtérbe állítását, azt, hogy a mű intellektualitását nem a téma, hanem a szereplők gondolatiságát szabja meg.

Egy bányászváros — nemzeti méretekben érvényes — körképe bontakozik ki a **Csapsda** lapjain. Rangos, közéleti, a közvéleményt alakító, az események áramába sodródott vagy perifériákra szorult alakok sajátos életlátásuk jegyében mondják el életük legjelentősebb, legemlékezetesebb eseményeit. A nyitott, lezáratlan életsorsokat ténszerűségükön túl a személyenként változó, zárt eszmeiség differenciálja; az emberi-politikusi magatartás új értékrendje alakul ki, miközben a munkásmozgalom egy-egy fejezetének, a kommunista politika egy-egy fázisának fő áramai, számtalan iránya nyer ítélő-értékelő megfogalmazást. Ötven év — egy emberöltő — mozgalmi, politikai sikereinek, kudarcainak, példaadó- és tév-

útjainak, elméleti alapvetéseinek és a gyakorlatba átültetett elveknek egymásra rétegződő, egymásba ötvöződő politikai alapvetést, számadást és számonkérést tartalmaznak. Ez — egyben — a politikafogalom kellő mértékű kitágulásához vezet; az új értékrend az önirányítás hatékonyságának függvénye. Ennek szolgálatába állított a regény technikája: az idősíkok keverése folyamatot, az emberi önirányítás kiteljesedésének folyamatát érzékelteti. Időszerűtlen magatartásformákból jutunk el minduntalan az időszerűhöz, a maihoz, a „volt”-ból a „van”-hoz s tovább a „lesz”-hez. A történelmi oknyomozás a „mi történt?” felderítését célozza, de ugyanolyan fontos a „mi van körülötünk? mi történik?” folyamatának vizsgálata, a befejezetlenség érzékeltetése is.

Mivel szubjektív vallomások hordozzák az objektív életanyagot, az egyidőben egymás mellett élő magatartásformákban és a politikai elvekben vagy apolitikus nézetekben öltének testet a túlhaladott és aktív társadalomformáló erők. Egyik oldalon Bársony Imre megmerevedett voluntatív-normatív értékrendszere, vele szemben a mellette felnőtt Kurucz, aki a változó idő követelményrendszere szerint ülteti át a gyakorlatba a „veled, de ha kell, ellemed” elvét. Bársony a keménység, céltudatosság, aki maradandóan formálta egy város arculatát, aki azonban az esetleges egyedi tévedések esendő hordozója is. A politikus ember, aki — „mert mindig a dolgozókért törte magát” — nem tehetett mást, mint amit tett. Mégis ő volt az, „aki nem bírta elviselni, hogy nélküle is jól megy valami! Tehát nem vállalta tévedéseit, a valóság sokarcúságát. Azaz politikusként a politika lefokozója is. hiszen morális tekintetben gyengének ítéltetik: politikája amoralitását apolitikus moralitása bizonyítja.

Tevékenységében azért tagadja, hogy „A mi politikánk az emberekért van, és ezért örömmel kell azt csinálni . . . a politika az emberiség önrányításának, önmaga megszervezésének a legmagasabb foka, és ez gyönyörű dolog!” —ezért nem állja ki az emberség próbáját.

Kurucz — Bársonnyal szemben — a tisztázó-tökéletesítő szándék és tett, aki az „önrányítás . . . megszervezésének” szolgálatába szegődik. Szolgálatot vállal és összegező lesz! Azáltal kap egyre nagyobb szerepet a műben, hogy szembenéz a múlt tévedéseivel, tragikus vétségeivel. Ítéletei, tettei azért nem nélkülözik a realitást, mert cselekedeteit morális szempontból is mérlegeli. Tudja, hogy minden szó, minden tett viszonyt teremt, emlékeket kavarr, látja az élet sokszínűségét, érzékeli összetett mozgását. Tudja, hogy a kommunista politika alapelve az „emberekért levés” s ez az eszközköz differenciálását is megköveteli.

E két szélső pont között széles skálán helyezkednek el azok az alakok, vallomástevők, akik kérdések sokaságát cipelik magukban, melyeket az elmúlt évtizedek adtak fel és hagytak homályban; Óvatosak, vagy szókimondók, de vallomásuk számvetés, mely mai viszonyaink között is kijelöli helyüket. Az ő sorsuk által színeződik, telik meg élettellel a dokumentum jellegű tény-és eseménysor, de a mai sorsokban emberi magatartások és a társadalmi gondolkodás irányulásainak körképe is kirajzolódik. Kifejti elveit „a nemzetek fölé nővő modern technika” híve, aki mindenféle eszmét, elhivatottságot gátló tényezőnek tart, nyilatkozik a kiábrándult nihilista, a nyugatimádó, a politikai széljárásokat meglovagló, de ellen-

pontként azok is, akik otthon érzik magukat, mint pl. a „politikai” helyett ideológiai alapot számonkérő, azt küzdő, a józan, okos, modern értelmiségit reprezentáló jogásznő. Tehát tévutak, téveszmék és a társadalmi fejlődés irányába ható, azt erősítő magatartásformák, eszmék között kell eligazodni az olvasónak, ha kell, tagadni az igenlést és igenelni a tagadást. Az írói rendező elv segíti az eligazodást: Gáll István értékrend szerint csoportosította az eseményeket, a vallomásokat, a szálak Kurucz alakjában összegeződnek.

A regény nem sokban lép túl valóságismeretünk körén, s hogy mégis izgalmas olvasmány, azt elsősorban annak köszönheti, hogy a politikus-morális embert úgy állítja középpontba, hogy sorsában a tegnap és a ma összeszővődése illetve viszonylagos „külön” érvénye evidens megfogalmazást nyer. Egyesek eltűnnek a történelem színpadáról, mások teszik tovább dolgukat. Így egész a kép, a dialektikus szemlélet így válik az élet és a mű elemévé, a gondolkodó ember így találja meg élete problémáit a műben, így válik tárgyiasított énnökké a mű újjáteremtett valósága.

Gáll István a munkássors krónikása irodalmunkban. A problémákat azonban az egyetemes nemzeti érvény szempontjából elemzi. A mindennapi küzdelmek, örömök, tragédiák a távlatokkal, lehetőségekkel kölcsönhatásban fogalmazódnak meg regényében: epikai helyzetteremtő és intellektuális rendszerező képessége ezáltal találja meg a hatékony megjelenítés módját. Műve nemcsak aktualitása révén értékes alkotás, a távlati biztonsága, az elemző értékelés maradandóságát ígér neki.

DANYI GÁBOR

A III. ÉSZAKMAGYARORSZÁGI KÉPZŐMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

Ez évben immár harmadízben mutat-
ták be legújabb alkotásaikat közös tár-
laton a Magyar Képzőművészek Szö-
vetsége Északmagyarországi Területi
Szervezetének festői, grafikusai, szob-
rászai. A kiállítást — hagyományosan
— április 4-én Salgótarjánban, a Jó-
zsef Attila Megyei Művelődési Ház Fel-
szabadulás úti kiállító termében ren-
dezték, ill. nyitották meg. A szokásos-
nál is nagyobb számú érdeklődő kö-
zönség jelenlétében dr. Vonsik Gyula
az MSZMP KB Tudományos és Kultú-
rális osztályának helyettes vezetője
mondott megnyitó beszédet.

A tárlat gazdag anyaga sokrétű képet
ad egy táj, Északmagyarország alkotó-
művészeinek eredményes tevékenységé-
ről. A kiállítás sok meglepetést és örö-
met váltott ki, de ugyanakkor felvetette
azokat a tartalmi és formai kérdéseket
is, amelyek általában jellemzik a mai
magyar képzőművészetet. Örvendetes,
hogy ez alkalommal az eddiginél na-
gyobb számú, változatosabb és figye-
lemreméltóbb, szobrászati alkotás szere-
pelt a festészeti és grafikai anyag mel-
lett. Joggal mondhatjuk, hogy a kiál-
lítás jelentősége túlnőtt a helyi vagy
tájjellegű események ható és probléma-
körén. Erre hívja fel a figyelmet Aradi
Nóra is a katalógus előszavában:

„A III. Északmagyarországi Területi
Kiállítás — más ismétlődő programok-
hoz hasonlóan — nem hozhat minden
évben sohanemlátott újat, s e harmadik
alkalom elsősorban egyöntetűbb szak-
mai igényességgel, a növekvő biztonság-
érzettel örvendeztetni meg a nézőt. Ke-
vésbbé lépett előre a grafika, s ez ért-
hető, hiszen a miskolci biennálék szom-
szédtságában nem lehet az északmagyar-
országi tárlaton is évről-évre újat pro-
dukálni. De több a szorászati kezdémé-
nyezés és észrevehető változást él át a

festészet. Elsősorban ez utóbbi néhány
problémáját kívánjuk érinteni: kiala-
kulóban van sajátos arculata, a szer-
kesztettségnek és a látványelemek sze-
lektálásának a hódmezővásárhelyitől,
szolnokitól, stb. eltérő módja, szükséza-
vúság, és belső fegyelem, amely egyre
inkább magán viseli most már nemcsak
a sokszorosított grafikának, hanem a
falfestészetnek a jelenlétét és a gyakor-
latát is. A táblafestészetre sem Észak-
magyarországon, sem másutt nem deg-
radáló, hogy hatnak rá azok a műfajok,
amelyek a legkönnyebben számolhat-
nak az állandó nyilvánossággal, a ter-
jeszthetőséggel . . .

Mai táblafestészetünk leginkább új
vonásai — és erre a salgótarjáni kiállít-
ás is felhívja a figyelmet — már hatá-
rozottan mutatják a falfestészetben ér-
lelődő tömörítőkézségnek, formai fe-
gyelemnek a hatását. Néhol persze csak
külső formai elemek, stíliserő vonások
utalnak erre, s a falképi műfajok széles
skálájából inkább a dekorativitás hat.
Néhol azonban már a belső formában
a struktúrában mutatkozik meg a vi-
lágnézetileg mind tudatosabb lényeg-
keresés . . .

A mai táblaképfestészet leglényege-
sebb problémája tartalmi jellegű: meg
kell találni a mai valósággal adekvát,
s az „általános emberit” érzékelhető,
észlelhető emberközelségbe hozó mon-
danivalót. A festők keresik ezt, nem
kevés gyötrődéssel és nem kevés ered-
ménnyel, és legtöbbször világosan látja,
hogy a táblakép mai, sokat hangoztatott
problémái nem elsősorban műfaji, ha-
nem világnézeti kérdésekből fakadnak.
Az északmagyarországi kiállítás ezen a
ponton is kezd olyan seregszemlévé
nőni, amely művésznek, közönségnek
egyaránt magasabb szintű önkontroll
lehetőségét nyújtja.”

A Nógrád megyei szervek által alapított „Munka—Művészet” díjakat a zsüri javaslata alapján a következő művészek nyerték el:

A Nógrád Megyi Tanács nagydíját Czinke Ferenc festő, grafikusművész és Ficzer László festőművész. A salgótarjáni Városi Tanács díját Iványi Ödön festőművész és id. Szabó István szobrász-

művész. A MESZÖV díját Lóránt János festőművész.

A kiállítást nagy hozzáértéssel, sok ötletességgel Baranyi Judit, művészet-történész rendezte. A plakátot és a katalógust Katona László tervezte.

A tárlat teljes anyagát a jövőben bemutatják még Egerben, Miskolcon, Sátoraljaujhelyen és Besztercebányán is.

III. ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI TERÜLETI
KÉPZŐMŰVESZETI KIÁLLÍTÁS 1967.

*
em

TÓTH IMRE: SIRATÓK

FELEDY GYULA: KARIATIDÁK

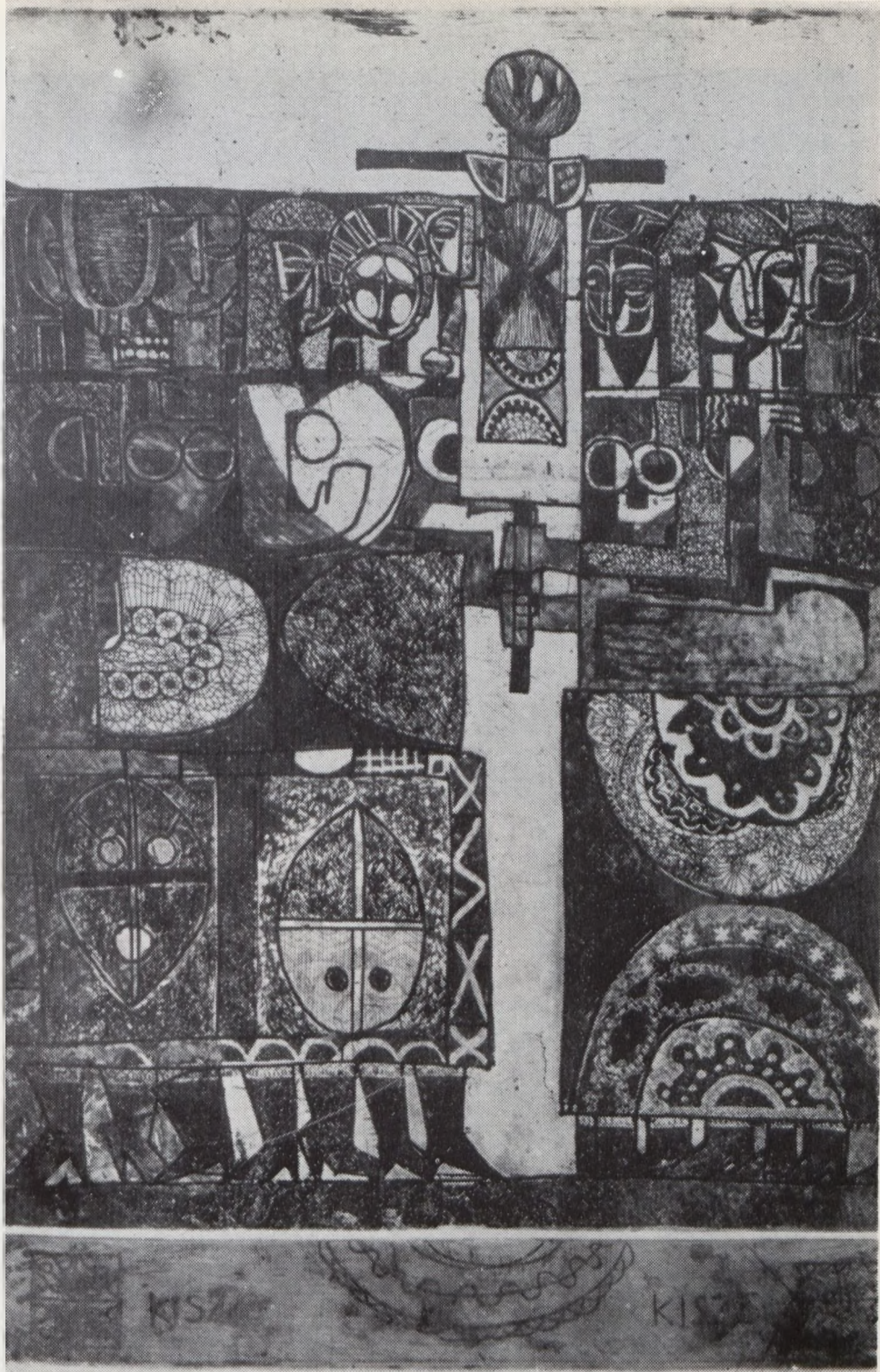
RÉTI ZOLTÁN: NÓGRÁDI DOMBOK

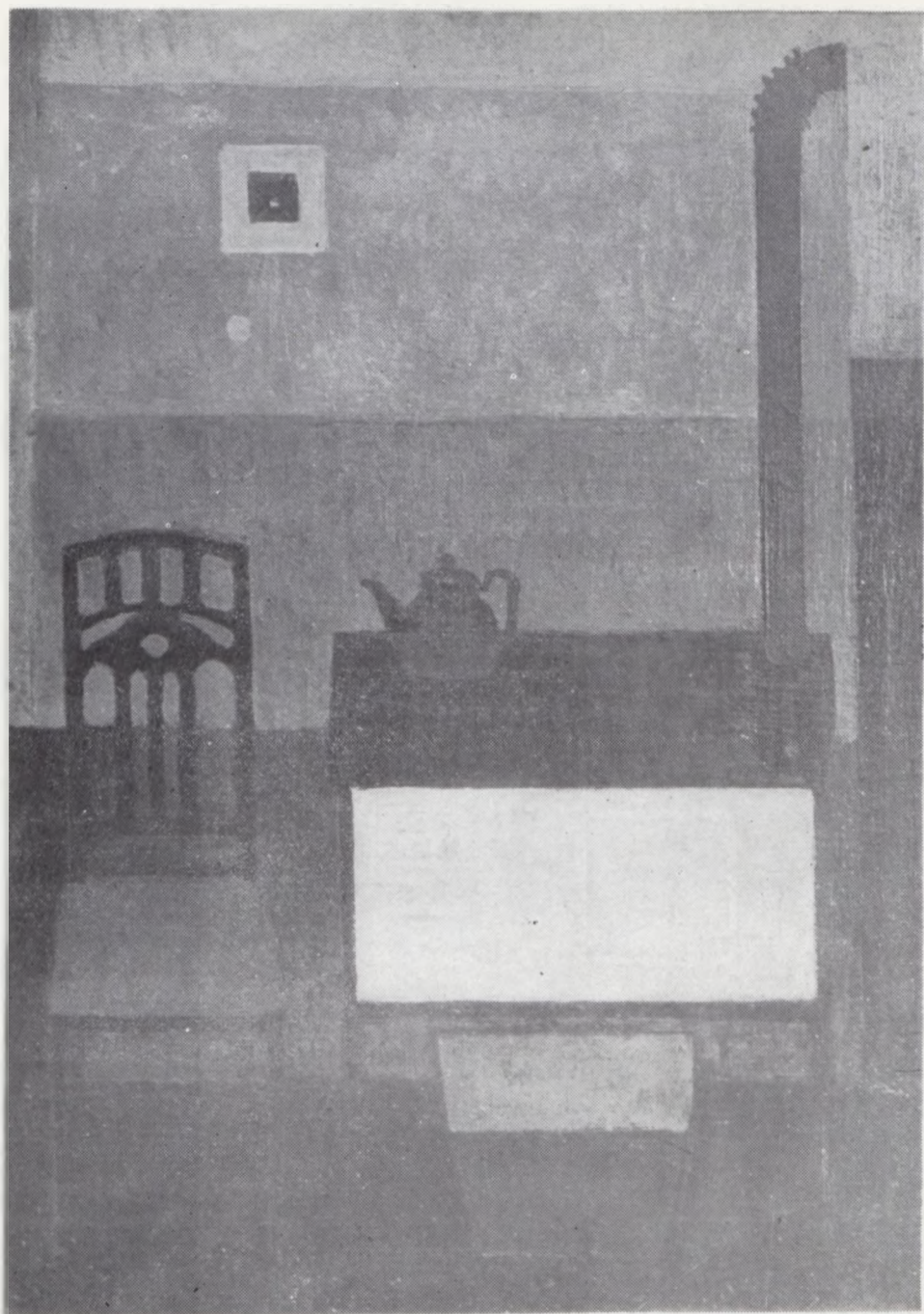
KRISTÓF CECILIA: HÁROM CSERÉP VIRÁG (olaj)

IVÁNYI ÖDÖN: TŰPRENGÉS (olaj)

CZINKE FERENC: KISZEJÁRÁS (rézkarc)

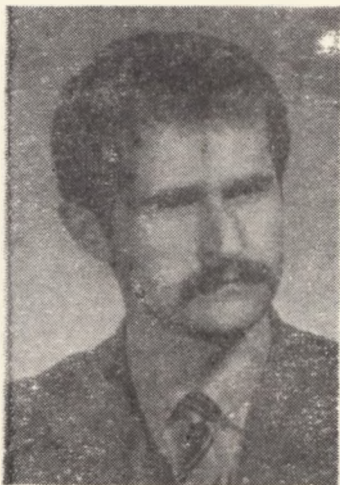

PATAKI JÓZSEF: ENTERIÓR

LŐRÁNT JÁNOS:
VINNCELLÉR (olaj)

LÓRÁNT JÁNOS

festőművész, aki már érett alkotásaival több országos és nemzeti bemutaton és kiállításon szerzett magának megbecsülést és keltett figyelmet, 1966-ban telepedett le Salgótarjánban. A képzőművészeti kritika és közvélemény a magyar művészet egyre jobban kiteljesedő tehetségeként tartja számon a fiatal generáció e jeles képviselőjét.

Halkszavú, elmélyedő művész. A mai kor élet-

érzése, hevülete, lényege mélyencsengő lírai attitűdben egyesül alkotásaiban. Meleg barnái, okkerei, mélytűzű kékjei, feketéi ünnepélyes harmóniában utalnak a művész karakterére. A földek gőzölgő lélegzete, az ember és a táj, a szív és a teremtő munka ritmusa zeng művelben. Művészete egyszerű, mint a népdal. Városunk változó, új arcú világa, szellemi ereje észrevehetően nagy hatást gyakorol alkotó munkásságának teljesebb kibontakozására.

Életútja és művészi eredményei meggyőzően bizonyítják tehetségét: 1938-ban született Békésszentandrásán. Rajztanári diplomát szerzett. Tagja a Képzőművészeti Alapnak, a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának és a Képzőművészek Északmagyarországi Területi Szervezetének. Egyéni kiállításon Kaposvárott, a Rippl-Rónai Múzeumban mutatkozott be 1962-ben. Ugyanebben az évben Rippl-Rónai díjat kapott. 1964-ben a Kiadói Főigazgatóság pályázatán nyert díjat illusztrációval, melyeket bemutattak a lipcsei nemzetközi könyvillusztrációs kiállításon is. Az északmagyarországi képzőművészek hagyományos tárlatán 1966-ban a Nógrád Megyei Tanács „Munka—Művészet” nagydíját, majd 1967-ben a MESZÖV által alapított díjat nyerte el.

